

BREBIRI SUBICS MLADEN BÁN ÉS GUILLELMO VARIGNANA.

THALLÓCZY LAJOSTÓL.

(A szöveg közt 1 hasonmással.)

A Subics-nemzetség két bánt adott Boszniának: Pált és Mladent, kiknek az urasága majdnem egy évszáznegyedre (1298—1322) terjedt.

Pál, Dalmácia és Horvátország híres bánja 1312-ben bekövetkezett haláláig a dalmát-horvát arisztokrácia vezérlő tagjaként szerepel, s mint ilyennek, döntő hatás jutott neki az adriamenti politika intézésében. Mikor az Anjou-ház Magyarország birtokára veti magát, e törekvések előharczosa Pál bán.

Subics Pál czimére nézve ugyan csak horvát bán és Bosznia ura,¹ de ez esetben a czim nem jelent egyszerűen a király képében helytartóskodó országos személyiséget, hanem valójában nagyobb hatalmat fejez ki. A Subicsok ugyanis ez évszáznegyed folytán uralkodó családnak tekinthetők. Nagyon találóan nevezi

¹ Okleveleiben hivatalos czime: »*Banus* Croatie, Dalmatie et *dominus* Bosne» — 1299. ápril 7. Ljubics, Listine I. 190. — 1300. aug. 11. csak »banus Croatie«-nak nevezi magát (Bécs titkos levéltár.) Scardona 1301-ben és Spalato 1304-ben banus Croatorum Scardona 1305-ben banus Croatorum, et totius Bosne dominus czímmel illetik. (Oklevelek a bosnyák oklevéltárban.)

Lucius (De regno Dalm. l. IV. XIII. fej.) 1302 keltezett oklevelet közöl, melyben Pálnak első szülött fia Mladen magát banus Bosenensis-nek nevezi. Egy 1304. oklevélben: comes et totius terrae Hlm. A többi oklevél Subics Pált mindig Horvátország bánjának és Bosznia urának nevezi. (Ljubics, i. m. I. 139. 305. Kukulyevics, Jura R. C. I. 491.) Fiának Mladennek a czime: Croatie et Bosnie banus.

Lucius (I. IV. 201.) uraságukat »dominatio arbitraria«-nak. Önhatalmokból az uralkodó hatalom eszközeivel bírták a horvát és bosnyák területet. Az uraságnak a jogzíme ugyan a magyar báni méltóság volt, ez az esetről esetre magyar királyoktól adadni szokott helytartóság, de az Árpád-ház kihalta után beállott trónviszályok idejében az örökös bánság elnyerése volt előttük a főczél. Subics Pál czélját el is érte. E nagy erélyű dinasztia a horvát bánságot, mint magyar területet *hivatalból* kormányozta ugyan, de Boszniának hatalmába jutott részeit tényleg souverain módra bírta, dominus, ur volt benne s e részben a magyar királyt csak abban a mértékben ismerte el maga fölött állónak, a mint épen akarta. A nápolyi királyi ház pártjának az élén ő állott, már pedig az Anjouk a dalmát-horvát részek közjogi viszonyát, hatalmi körét már csak azért sem vehették komolyan, mert birtokon kívül állottak.

Hosszú időbe telt, míg Károly király uralma annyira megszilárdult Magyarországon, hogy immár a dalmát ügyekkel is gondolhatott. Csak 1312-ben, a rozgonyi diadal után került rá a sor. Addig a Subicsok ugyancsak kiterjeszték hatalmukat a dalmát part mentében. Előbb csak a dinári havasok szikla fészkeiből intézték a dalmát szárazföld apró cseprő ügyeit, de 1310-ben már a parti kereskedelmi városok védnöksége is nekik jutott. Dalmácia urasága Velence kezén volt, de a köztársaság kénytelen kellelten is beléegyezett, hogy a Subicsok védelmezzék meg parti városaikat. Nem szorúl bővebb fejtegetésre, hogy e látszólagos hűbéri viszonyban voltakép a hűbérur: a köztársaság adta meg az árát. Zárában 1310-ben az öreg bán fia, Mladen az úr, ki Velenczével nem sokat törődve Dalmácia fejedelmének nevezetgeti magát.¹ De ez csak addig tartott, míg az óvatos öreg Pál bán élt, s Velence meg Zára egymással hadi lábon állottak.

1312-ben halt meg Pál bán és úr, fiaira vagyont s országot hagyva bőven. Örökébe lép Mladen, a legidősebb fiu, kinek első dolga, hogy testvéreivel: Györggyel, Spalato grófjával, Pállal Trau grófjával, Gergellyel Sebenico grófjával s Mártonnal az egész dalmát partvidéket családja számára biztosítsa. Ő maga Chulmiát²

¹ »Titulo principis Dalmatiae uti cepisset.« Lucius I. IV.

² Czimében: Generalis dominus totius territorii Chelmensis.

hódoltatta meg, a honnan már atyja kiszorította volt a szerb uralkodókat. Miután az ottani birtokosokat engedelmességre kényszeríté, a mai Bosznia és Hercegovina éjszaki része, valamint a kníni felföld őt uralták, míg öccsei a parti városok kormányát tartották a kezükben. Mindamellett ennek a nagy birtoklásnak ugyancsak megvoltak a maga árnyoldalai. Mindenütt engedményeket kellett a birtokosoknak tenni, figyelemmel lenni Velence akaratára, a városok szokásaira, s azonfelül Károly királytól kellett tartania. Külön-külön félték tőle szomszédai, de viszont ő sem volt biztos a felől, hogy mikor törnek ellene. Törzsrokonai született ellenségei valának, mert magukhoz hasonlót nehezen tűrtek el uroki. Gazdagabbnak, hatalmasabbnak elismerték, de különbnek, származásra nézve előbbkelőnek nem. A magyar király az ország érdekében nem tűrhette, hogy a báni méltóság örökössé legyen s ezen a réven. azután a tengermelléki részek esetleg külön országgul szervezkedjenek. Ez igyekezetében természetes szövetségesei voltak a Kurjakovicsok, Babonicsok, s a többi családok, melyeknek szintén érdekében állott, hogy a báni méltóság nemcsak a Subicsok családját, de őket is illesse. Végezetül pedig a parti városoknak is terhőkre esett a hatalmaskodás, s 1322-ben Trau és Sebenico szövetségre léptek ellene. »Zsarnoki uralma, gyalázatos, isten és emberek előtt egyaránt kárhozatos és büntetésre méltó hatalmaskodásai bosszuért kiáltanak. Házasságtörés, szűzek megfertőztetése, kolostorok megdúlása, templomok pusztítása, nemesek megsértése s jobbágyaik megszarolása, mindezek még kisebb bűneit képezik embereinek.«¹

A városok fenyegető magatartása következtében a családi egyetértés is megbomlott, s Mladen bán öccse Pál is a felkelők pártjára állott.² Mladent végzete 1322. július havában érte utól; előbb fellázadt alattvalói verték meg seregét, miután pedig Károly királyt kérte föl megsegülésére, Kninnél ugyancsak a király fogta el. Így érte őt — mint a krónikás írja — az isten büntető keze. »Hol van most a te hatalmad, Mladen bán, ki megvetéd az összes földi királyok hatalmát, hol a te dicsőséged, ki vonakodtál tisztelni az istent s a kath. egyházat, miért merész-

¹ Andreis, La chronica di Trau (kézirat) 53a. l.

² Madius, XIX. fej. Luciusnál. Andreis i. m. 53a.-55a.

kedtél püspököket, apátokat s apátnóket önhatalmilag kinevezni? Hol a te gőgöd, ki nem tudtál békességben élni Dalmácia és Horvátország szegény polgáraival? Hol a te nagy értelmed, ki jobban szeretéd a hízelgőket, mint a jó tanácsadókat? Olvasni szoktad a bibliát s nem fogadtad meg igéit, azért vert meg az isten s vette el a te birodalmadat.«¹

Nem szándékunk Mladen bán működését részletezni, mindez adatokat csak azért említjük, hogy egyéniségét és szereplésének hatását feltüntessük.

Mladen tipikus alakja az adriamenti országok és területek történetének. Már a római hódítás előtt is találkozunk ilyen erős egyéniségű alakokkal a Balkán-félsziget e nyugati sarkában. Mindegyikben megvan a ragadozó madárnak a természete, erős szeműek, magasba szállanak, de csak azért, hogy jobban meglássák a prédát. Subicsék birtokaik fekvésénél fogva nemzetközi jelentőségre jutottak. Méltóságuknál fogva döntő tényezők a magyar királyság politikájában, mint a velencei dalmát birtokok védurai pedig belékerültek az olasz politikai mozgalmakba s a guelfek pártjának keleti szárnyát képezik. Már Pál bán igen jó viszonyban állott Kelemen pápával, ki neki és Mladennek² nagyon sokat megengedett. Mladennek diplomáciai függetlenségét s az olasz viszonyokra gyakorolt jelentékeny hatását kellőleg jellemzi az a körülmény, hogy mint »princeps« lép föl, s külön ügyvivői vannak; 1318-ban: Girolamo d' Ancona³ 1320-ban: Guillelmo de Vergnana⁴ (helyesen Varignana.) Ez utóbbi Mladen bánnak nemcsak politikai bizalmasa, de meg hittje is volt. Mikor Sebenico városa 1320 január 7-én Mladen ellen állást foglalt, a bán ezt a bizalmasát küldé Velenczébe, hogy a köztársaságot magának biztosítsa. Ámde Velence Sebeniconak adott igazat, s azt a tanácsot adta a bánnak, hogy béküljön meg Sebenicoval. »Velence — úgy mond a köztársaság — ugyanis régtől fogva arra törekedett, hogy a dalmát partvidék maradjon meg szabadságában, s akarata ellenére, már csak a közjöllét

¹ Madius c. XVIII. Luciusnál.

² Reg. Clem. papae V. Mladen vallásos buzgalmét illetőleg I. S. Ljubics, Listine I. 311.

³ Verci, Storia Trevigiana VIII. 103.

⁴ S. Ljubics, i. m. I. 305.

s a béke fenntartása kedvéért se foglalhassa el valamely ur, s ne is kényszerithesse szolgálatra». ¹ Velenceze ezzel az apró államok és községek függetlenségének elvét proklamálta, jól tudván, hogy azok egymás irányában féltékenyek s külön-külön gyöngébbek. Ilyetén viszonyok között Mladen ügye veszve volt s Varignana küldetése sikertelen maradt.

*

(Guillelmo Varignana működése szolgált rá, hogy épen e folyóiratban szóljunk a két bánról. A diplomata-orvos Varignana Bertalan híres orvosnak volt a fia, a ki 1318 körül működött a bolognai egyetemen. Miképen és mikor ismerkedett meg Mladen bánnal, arról nincs tudomásunk. Tény azonban, hogy 1322-ig, bukásáig házi orvosa, azután visszament Itáliába, Bolognában telepszik meg s ott is halt meg 1330-ban.

A scholastikus gyógytudomány Mladen bán e házi orvosát legismertebb képviselőihöz sorolja. ² Már atyja nagy elméletekkel foglalkozott, a fiú azonban gyakorló orvos is volt. Három munkájáról van tudomásunk:

Ad omnium interiorum et exteriorum partium morbos remedium praesidia et ratio utendi. Bazel, 1531.

Secreta sublimia medicinae ad varios curandos morbos. Bazel, 1596. és 1597.

Opera medica de curandis morbis universalibus. Bazel, 1545. (4-r.), u. ott, 1595. (8-r.) és Lyon, 1560.

A mi e munkálatok tudományos értékét illeti, arról a szakirodalom azt tartja, hogy igen sok bennök a physiologiai, pathologiai és therapiikus definitio, de kevés a szemléleten és gyakorlaton alapuló észlelet. Reánk nézve a második helyen említett munka bir érdekkal. Teljes czime ekképen szól:

Secreta Medicinae Guilelmi Varignanae medici consumatissimi ad varios curandos morbos veriss. auctoritatibus illustrata; nonnullis flosculis in Studiosorum gratiam additis nunc a Casparo Bauhino ad plurium exemplariorum collationem, ab infinitis mendis castigata, et obscuriorum vocabulorum explicatione, notisque marginalibus illustrata. Basileae per Sebastianum Henricpetri.

¹ Ljubics, i. m. 307. 1320. február 14.

² Haeser, Geschichte der Medizin. Jena, 1875. 701.

Magnifico Nobilissimo Joanni Paulo a Rvost Archiducis Ferdinandi consiliario et Archipraesidi Thannensi prvdentiss. literatiss. et Literatorum Favtori Summo Casparus Bauhinus Anatomic. et Botanic. Basil. Ord. Observan. Monum. offert.

Az előszó 1596 december 2-án, ugyanazon a napon kelt, mikor a szerző annak előtte kétszázhetvenhét évvel (1319-ben Genuában) munkáját befejezte.

Azt írja a kiadó — Bauhinus Gáspár — előszavában,¹ hogy Varignana Vilmos egy részt a legjobb szakmunkák után dolgozott, másrészt pedig atyja s a maga tapasztalását állítá egybe. A munka egyenesen Mladen bán *parancsára* íratott. A kinyomatott munkát a kiadó Ruost Pálnak,² Ferdinánd főherceg (a későbbi II. Ferdinánd) tanácsosának ajánlotta.

A munka eredeti kézírata számos másolatban közkézen forgott, szélteben használták, úgy, hogy kinyomatása orvosi körök-

¹ *Praefatio Casp. Bauhini.* Guilelmi Varignane, medici seculo suo praestantissimi, Secreta medica, partim ex praestantissimorum auctorum scriptis, partim ex patris sui Bartholomaei observationibus, partim propriis experimentis in opusculum jussu Meladini Domini sui ante annos ducentos septuaginta septem congesta, tibi Nobilis Praeses offerimus. Plurimis namque, Secreta hec expetentibus, a Typographo rogati, vt haec perlegeremus et ab infinitis erroribus vindicata publici juris faceremus, sane publici boni causa denegare minime debuimus, quare vt ruri inter infinitas molestias Practicas reficeremur, succisiuis horis legimus, relegimus, cum tribus exemplaribus contulimus et ea quae in postremo exemplari ob non recte intellectum auctorem vel mutata vel transposita vel omissa fuere, ad auctoris antiquissimum et primum exemplar restitimus. Vocabula artis plurima obscura, vno alterove verbo explicavimus, margini adiecimus. At auctori propositum fuit Syluam remediorum, maxime facile parabilem et quae vbique; fere (habita imprimis pauperum ratione) etiam absque Pharmacopoliis haberi possunt, quare dignus liber qui a practicis legatur et relegatur. Hunc vero quantulumcunque; laborem tibi Nobiliss. Praeses, merito dicamus, cum eum, dum tibi ante paucos menses, ob adversam valetudinem adessemus, legere ceperimus, quo tempore singularem tuam humanitatem et erga literatos (vt literati solent) benevolentiam experti sumus. Haec ergo si et qualiscunque erga T. N. observantia nota, hocque; perpetuum monumentum extet, quod vt pro tuo candore aequi consulas et nos porro tuo fauore complectaris, rogamus. Basileae Anno salutis nostrae 1596. 2. Decembris, qua die ab ipso auctore opusculum hoc Janue, anno 1319. fuit absolutum.

² Rhost von Eysenhardt, 1729. lovagok. 1739. grófok. Közös pénzügyi lev. Családi iratok, 22. . .

ben érzett szükség volt. Bauhinus egybevetette a különféle másolatokat, azon igyekezett, hogy az ellentétesen variánsokat összeegyeztesse és széljegyzetekkel látta el a szövegét.

Kutatásaink folyamán gyakran találkoztunk e munkának egyes kézirati töredékeivel,¹ de csak Bauhinus ajánlásának olvasása után figyelmeztünk rá különösebben. Végre a müncheni királyi könyvtárban reáakadtunk Varignana munkájának 1444-ből keltezett teljes kézirati példányára.

A Codex (könyvtári száma: *cod. Lat. nr. 26640.*) karmazsin veres sima bőrrel bevont fatáblába van kötve, két kapocscsal s mellső tábláján a lap sarkain négy réz dudorral. Hossza: 0:35 m. széle: 0:25 m. 98 két-hasábosan beírott ivrétű hártya levelet tartalmaz. Első lapján kifestett C a kezdő betű, melynek mását a lapszéli diszítés alsó részének elhagyásával itt közöljük.²

A színezés nem nagy művésznek a munkája. Zöld, veres, kék, sárga és lilaszín indázat van primitíven a lap szélére festve, mely egy kifestett négyszöghöz illeszkedik. A négyszögben a lilaszín C kezdő betű két csücske zöld körvonalrészlettel körre van alakítva, a két csücsöknél arany pontot, a C derekán arany négyszöget látunk; a négyszög két-két szöge kék és lilaszín mezőt tüntet fel. Belől a körre alakított kezdő betűn,

¹ Bécsi udv. könyvtár, Cod. lat. 2300. nr. 6. 45a. 67a.

² A kódex első oldalának színezett hasonmását a czikk írója a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának ajándékozta, *Szerk.*

trónon ülő bibor togájú és süvegű, zöld ujjasba bujtatott, borotvált alak ül, kinek lilaszín togájú térdelő alak nyújt át egy könyvet. Az ülő alak kétség kívül Subics Mladent akarja ábrázolni, ki mint velencei patriczius, a városban bizonyára úgy is öltözködött.

A kézirat ajánló szava mely az 1596. kinyomtatott munkában hibásan közölt bevezetéstől sokban eltér, hiv másolatban ekképen olvasandó:

Cunctis militaribus accinto uirtutibus nec minus intellectualium diademate coronato magnifico domino suo semper domino Mladino Croathorum et Bosne bano generalique domino tocius territorii Chelmensis¹ eius subiectus animo Guillelmus de Varenana, qualis generalis professor in artibus et scientia medicine beari. Quod omnes homines secundum philosophiam methaphysice primo naturaliter inclinent ad scire, tanquam perfectibile in ultimam perfectionem ipsius eo quod scientia hominis est perfectio, ut et idem testatur et Auerroys primo de anima et Auicbron in libro fontis uite et Algacel et Macrobius et Tullius in paradoxis et Seneca in locis plerisque et Gallienus septimo therapeutice² et Auicenna³ sexto de naturalibus et breuiter philosophantes quicumque consumato effectu uestra copiosa sapientia manifestant. Qua admiror non modicum, ymmo stupidus quasi fio, animaduertens etenim circa quanta ciuilia sollicita prudentia ac utraque fertitudine continuo uigillatis ignoro, qualiter culmine litterarum tantarum uester perficitur intellectus, que diuinitus magis, quam humanitus puto fore. Hec quidem igitur delectationis⁴ torte causa, que in ea est proprie insudantis aut eciam utilitatis proprie et nostrorum iritans merito uos comouit, ut condescendere complacuerit mihi uestro precipere, quod gracia mihi fuit in ueneranda ciuitate Jadre et loco sancti Grisogoni, ut opusculum uobis sanativum constituam, comprehendens, que precipua apud famosos antiquos circa genera egritudinum sint laudata. Quodque equidem animo suscepi libenti. Sed considerans secundum G(allienum,) quod simplices medicine uellotiores existunt in opere quam composite propter ipsarum substantiam a natura excindere, colegi ex dictis G(allieni) et libris duodecim de simplici medicina et Dioscoridis, Auicenne, Serapionis, Mesue et Rasis, Ysaac et plurium aliorum non omnia, sed in quibus non solum concordet, sed aliis precollaudant, que quidem cum nomi-

¹ A kódexben: *Chelm*.

² *therapetice*.

³ *Auic.*

⁴ *delectationis*.

navero, multa immiscebo eorum, quorum mira uirtus scientiam medicinalem transcendit et quorum operatio a sola fortuna existit specifica, quorum ueritatem licet ab expertis assumpta existant, qui voluerit, experiatur pro libido. Magis enim gratia perfectionis operis et exercitii fiendi in eis suscepta. Verum quia iuxta Mesue gaudet quilibet in expertis, addam experta simplicia et composita tam paterna, quam propria, ut opus dilucidetur ex eis. Et ut iure acquisita¹ quam puto beniuolentie nostre gratia causam habeam me ad alia transferendi et ut utraque uita polleam presenti quidem, ut sit michi in senio, cum potentia exercitandi libros defecerit in arte baculus senectutis, et in posteris eterna memoria, cum ipsorum profectu iuxta Gallienum dicentem et alii: videntes dicta Aristotilis et Platonis eorum reminiscuntur ac si essent presentes, et Ptolomeum: non fuit mortuus, qui sapientiam vivificavit et iuxta Dydascolum: sapiens non sibi sed aliis natus est. At quia opus hoc post vitam vestram et meam poterit divulgari, et opera medicinalia licet ad rectum sint posita, tamen quedam nociva necessario sepe tanguntur in eis, quibus prave utens potest operari ad malum, legentem ex nunc obsecro, ut nec quicquid operetur sinistre. Quod si quis operari presumperit, dicam cum Amech in suo prohemio de venenis: veniat ignis et sulfur de celo et specie procellarum, qui possint ipsum facere de suburbanis Sodome et Gomore. Ob hoc igitur etiam, ne ydiote confidentes in ipso dimittant principia artis et scientie, que sunt fundamentum in opere, ut in pluribus neque signa egritudinum ponam, neque causas distinguam, neque auxilia, sed tamquam nobis et intelligentibus aliis scribens, illa vestre et intelligentium prudentie derelinquam. Deum igitur cunctorum bonorum primum motorem in exordium invoco, ut felicitetur hoc opus iuxta me sue dicentem principiet deus opera tua et felicitabit ea et illud pitagoricum.

Tartalrát illetőleg az előszó nem sok érdekeset nyújt; legjellemzőbb az ajánlás, mely hizelgő kifejezésekben ugyan, de igazat mond, mikor Mladen nemcsak mint vitéz katonát, de mint értelmes, tudomány szerető embert is magasztalja. S valóban az a Subics Mladen, kiről a kárörvendő Madius — mint látjuk — azt írja, hogy a biblát *olvassa*, a ki pártolja kora tudósait, több a durva kényurnál s méltán állithatjuk róla, hogy a *dalmát* renaissance-nak az előfutárja. Mint ilyenről, a magyar műveltség-történetnek is tudomást kell róla venni.

¹ *Acqsita.*

A BATTHYÁNY-MISEKÖNYV
MAGYAR NAPTÁRA ÉS LAPSZÉLI JEGYZETEI.

DR. ZOLNAI GYULÁTÓL.

(Színes melléklettel és a szöveg közt 1 hasonmással.)

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának *Quart. Hung.* 386. jelzetű kódexéről régóta tudva van, hogy egy egészen magyarúl írt naptárt s a lapszéleken több magyar jegyzetet tartalmaz. Azt is tudjuk, hogy e kézirat, *Batthyány Boldizsár misekönyve* 1489-ből, tehát oly századból való, a melynek emlékei már régiségiüknél és számuk csekély voltánál fogva is különösebb figyelmet érdemelnek.

Et sic
est finis in Prolegis in feria sexta
ante festum Ste Lucie virginis: Anno
domini millesimo octingentesimo
octuagesimo nono sub egregio dno
Balthasar de Batjan Capitanei eiusd
civitatis et Castri Prolegis per me
Anthonium literarum nobilem &
Francis existens pnes Allamzgalim

A kódexet tudvalevőleg Batthyány Boldizsár kőszegi kapitány számára nemes Fáncsi Antal deák írta, ki a 148. lapon az itt hasonmásban közölt rubrumban nevezi meg magát.¹ Tőle szár-

¹ Bibliografiai leírását adják: Mátray Gábor, Régi magyar naptárak (Magyar Akadémiai Értesítő, 1853. 26.); Toldy Ferencz, A magyar nemzeti irodalom története (3. kiad. Pest, 1862.) II. 101., és Knauz Nándor, A magyar egyház régi szokásai. (Magyar Sion 1868. 810.) L. még a közlő munkáját: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. 27. l.

maznak a naptári rész és a magyar széljegyzetek, mik közül az előbbinek kiváló becset ad az a körülmény, hogy benne a régi magyar onomastikon gazdag készlete maradt reánk.

A nyomtatványok korát megelőző időből (1533 előtről) eddig a következő *magyar naptárak*, illetőleg *csíziók* voltak ismeretve és kiadva:

1. *Csízió a XV. század második feléből*, a M. Tud. Akadémia könyvtárának egy 1462-iki latin kódexében.¹

2. *A Münchener Codex magyar naptára*, 1466-ból.²

3. *A Winkler-Codexbeli naptár* 1506-ból.³

4. *A Peer-Codex csíziója* a XVI. század elejéről.⁴

Ezekhez mint érdekes és becses anyag járulhat most az ezúttal először közlendő 1489-iki magyar naptár Batthyány Boldizsár miscskönyvéből.

A kódex magyar naptára és lapszéli jegyzetei, nyelvemlék voltukat tekintve, a szóalakok régiessége s főkép a keresztnévek régi magyar formái miatt érdemelnek figyelmet. Ez utóbbiak annyival fontosabbak, minthogy ezen idegen eredetű s hangtörténeti szempontból igen tanulságos neveknek legrégebb alakjai mindeddig nincsenek összegyűjtve.

Nyelvemlékünket itt közöljük betű szerint, s a közlés módjáról a következőket jegyezzük meg. Az *y*-ről a kettős pontot mint jelentéktelen dolgot elhagytuk s a kétféle *s* (*f* és *s*) megkülönböztetését mellőztük. A vörössel írt napokat és megjegyzéseket ritkított szedéssel tüntetjük föl. (A 40. lapon kezdődő lapszéli jegyzetek mind vörössel vannak írva.) A napjelentő betűket egyszerűen a nap számával cseréltük fel, s ezt mint a nyelvemlékhez nem tartozót fél rekeszbe tettük. A feloldott rövidítéseket a kisebb alakú betűk jelzik. Még megjegyezzük, hogy közlésünk az eredetit a sorok megtartásával adja.

A szükségesnek mutatkozó nyelvi és tárgyi észrevételeket lap alatti jegyzetekben tesszük meg, az eredeti kiejtésre nézve azonban »Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig« cz. munkánkban II. fejezetére (10 –21. ll.) utasítjuk az olvasót.

¹ Repertoriumát I. idézett munkánkban 26. l.

² L. ugyanott 141. l.

³ Ugyanott 29. l.

⁴ Ugyanott 40. l.

a) *A naptár.*

3. lap.

Bodog Azzon ho

- 1] kyskarachon napia
- 2] Zenth ystwan protelmartel¹ octawa²
- 3] Zenth Janos ewangelista octaua
- 4] Apro zentek octava
- 6] Vyz keresth napia
- 10] Heremthe³ zenth pal napia
- 13] Wyz keresth octauya
- 17] Zenth Antal napia
- 18] Zenth priska⁴ Azzon napia
- 20] Zenth ffabyan Sebestyen napia
- 21] Zenth Annos⁵ Azzon napia
- 22] Zenth Vince martel napia
- 25] Zenth pal fordolatya⁶ napia
- 28] Zenth Agnes Azzon octauaya

K

Adwenth

¹ Tollhiba *protomartel* helyett, a mint alább található. A szó második fele, mely külön is megvan, *mártély*-nak vagy *mártél*-nek olvasandó s a. m. mártír (lat. *martyr*). V. ö. Nyelvtörténeti Szótár.

² E szó háromféle alakban fordul elő nyelvemlékünkben, u. m.: 1. *octawa*, *octava* v. *octaua* olv. oktáva; 2. *octauya*, *octawya*, olv. oktávja; 3. *octauaya*, *octawaya* olv. oktávája. Mind a három alak, tehát az oktáva is, összefüggésénél fogva személyragosnak tekintendő.

³ Olv. eremte, v. heremte a. m. remete. A szókezdő *h* valószínűleg a középkori latin ortografiában sokszor található fölösségnek átvétele. Maga az *eremte* alak az eredeti latin *eremita*-hoz még egészen közel áll. Máshonnan eddig nem ismertük.

⁴ A latin *Prisca*, régi magyaros ejtése szerint *Priska*, később népetimológiával *Piroská*-vá lett.

⁵ Olv. Ánnos, a. m. Ágnes. A Münchener Codex naptárában is *Annos zuz* v. i. Ánnos szűz. Az *Agnes* alaknak a mássalhangzók assimilatiójára nézve olyan változata, mint a *tegnap* mellett a népies *tennap* ejtés. A második szótág *e* (illetőleg zárt *ē*) hangja a mélyhangu *á*-hoz alkalmazkodva lett *o*-vá. Ugyaneh hó 28-ika alatt a mai *Agnes* alakot találjuk.

⁶ *Szent Pál fordolatja*, a. m. a mai Pál fordulása. A Münch. Cod. naptára szerint: *Sz. Pál megfordolatja*.

4. l.

Beyth ele ho¹ hwzon nolchNapoht tharth².

- 1] Zeenth Brigyda Azzon napia beyth
- 2] Gertya Zentele Bodog Azzon napia
- 3] Zenth Balas pispek napia
- 5] Zenth Agatha³ Azzon napia
- 6] Zenth Dorotya Azzon napia
- 9] Zenth Apalina⁴ Azzon napia
- 10] Zenth Kolos⁵ Azzon napia
- 14] Zenth Balynth martel napia
- 16] Zenth Julian⁶ Azzon napia
- 22] Yzekes⁷ Zenth peter napia Thawaz
- 23] Vigilia
- 24] Zenth Mathias Apastal napia

B

Beyth

¹ Oliv. bëjt-elé-hó, a. m. bëjt-elő-hó, v. i. a nagybëjt első hava.

² A. m. foglal magában. V. ö. Nyelvtörténeti Szótár.

³ A. m. Ágota. A Münch. és Winkler-Codex naptáiraiban *Agotha*.

⁴ A. m. Apollonia. A Münch. és Winkler-Codexben *Apalin*, illetőleg *Appalyn*.

⁵ A. m. Scholastica. Így az említett két naptárban is.

⁶ A. m. Juliana. A Winkler-Codexben *Iuliana*, a Münch. Codex azonban *Iulianus* záz-et ír.

⁷ Oliv. *Izékës* v. *Iszékës* (azaz *üszökös*, *üszögös*). A latin ünnepnév (*Cathedra S. Petri*) után „Székes Sz. Péter”-t váránk s a Münch. Cod. valóban azt írja: *Szent Péter széke ülete*. A Winkler-Codex azonban már *Üszögës* (azaz *üszögös*) *Szent Péter*-t ismer s ugyanezt találjuk Slovacius *Iudicium*-ának magyar fordításában is (Bártfa, 1583.). A napnak ez elnevezései (izékes v. üszögös) bizonyára valami gazdasági szokással függnék össze (vö. *Gyümölcsoltó Boldogasszony*, *Sarlós Boldogasszony*), ámbár azt a lehetőséget sem tarthatjuk kizártnak, hogy az eredeti *Székes Sz. Péter*-nek népetimologia útján való elferdítése hozhatta létre az *izékes* v. *üszögös* kifejezéseket.

5. l. Beyth mas ho¹ harmych² egh
Napoht tharth

- 1] Zenth Albinus pispek napia
- 7] Zenth potenciana Azzon napia
- 12] Zenth Gergel papa napia
- 17] Zenth Gedrwta³ Azzon napia
- 21] Zenth Benedek Apatur⁴ napia
- 24] Vigilia
- 25] Gymelch olto Bodogh Azzon napia
- 27] Zenth Rubarth⁵ napia
- 30] Zenth cririnus⁶ martel napia

O

h w s w e t h

6. l. Zenth Gergh ho

- 4] Zenth Ambwrws⁷ pispek napia
- 9] Zenth Maria Egyptciaca⁸ napia
- 14] Zenth Tybwrcius es Vallerianus napia
- 24] Zenth Gergh martel napia
- 25] Zenth Mark Ewangelista napia
- 28] Zenth Vitalis martel napia
- 29] Zenth Peter martel napia

V

keresthyaro

¹ A. m. böjt-más-hó, v. i. a nagyböjt második hava.

² *Harmicz a harmincz*-nak közönséges régi változata. L. Nyelvtört. Szót.

³ A. m. Gertrud. A Münch. Codexben *Gedroé zuz*, a hol a név végén levő *c* hang csupán a kiejtést követő helyesírás következménye, a mennyiben *Gedrod* végső hangja a következő *szüz* szó kezdő *sz*-ével *c* hangot ad. A Winkler-Codexben s a Peer-Codex csizíójában *Gedrud*.

⁴ Azaz *apát úr*, v. i. apát. A Münch. és Winkler-Codexben csak *apat*, illetőleg *appath*.

⁵ A. m. Rupert. A Münch. Codexben *Lompert*.

⁶ Valószínűleg tollhiba *Quirinus* helyett.

⁷ A. m. Ambrus. A Winkler-Codexben: *Amborus*.

⁸ A latin alak megtartása. A Münch. Codexben: *Egyptomi Maria*.

9. l. Zenth Jakab hawa¹

- 1] Zenth ywan octawa vigilia
- 2] Bodogh Azzon napia Erzebeth
- 4] Zenth Orly² pispek napia
- 6] Zenth peter zenth pal octawya
- 8] Zenth kellen³ napia
- 11] Zenth Benedek napia
- 13] Zenth Margyth Azzon napia
- 15] Thyzenketh Apastal napia
- 17] Zenth Elek napia
- 22] Zenth maria magdolna Azzon napia
- 24] Zenth Krystina Azzon napia
- 25] Zenth Jakab Apastal napia
- 26] Zenth Anna Azzon napia
- 28] Zenth Pantaleo⁴ martel napya
- 29] Zenth Beatrix Azzon napia
- 31] Zenth German pispek napia

10. l. Kys Azzon hawa

- 1] Zenth peter waza zakadasa⁵ napia
- 3] Zenth ystwan protomartel theste leleti⁶ nap⁷
- 5] Hawy Bodogh Azzon napia
- 6] Wrnak zyne waltozatya napia
- 7] Zenth Affra Azzon napia
- 8] Zenth Cyryakus martel napia
- 9] Vigilia

¹ Az előbbi két hónap (május és június) hiányzik.

² A. m. Ulrik.

³ Olv. *Kellyén*, a. m. Kilián. A Münch. Codexben *Gel'len* azaz Gellyén.

⁴ Így a Münch. Codexben is; a. m. Pantaleon.

⁵ Olv. *vasa szakadasa*. A Münch. és Winkler-Codexben: *vasa szakadatja*. Közöségesen *Vasas Sz. Péter*.

⁶ A. m. teste meglelése. A Münch. Codexben: *tèste meglelètè*.

⁷ E helyett *napia*. A két utolsó betű nem fért bele a lapnak kivonolozott részébe.

- 10] Zenth lerinch martel napia
- 12] Zenth Kalara ¹ Azzon napia
- 13] Zenth Ipolth ² martel napia
- 14] Vigilia
- 15] Nag Azzon napia
- 17] Zenth Lerynch octawya
- 20] Zenth ystwan kyral napia
- 22] Nag Azzon octawya: Ewz
- 23] Vigilia
- 24] Zenth Bertalam ³ Apastal napia
- 28] Zenth Agoston doctor napia
- 29] Zenth Janos Baptista naka wagasa nap ⁴
- 31] Zenth pal pisek napia

11. l. Zenth Mihalhawa

- 1] Zenth Eged napia
- 7] Vigilia
- 8] Kys Azzon napia
- 14] Zenth keresth napia
- 15] Kys Azzon Octawaya
- 17] Zenth Lomperth ⁵ pisek napia
- 20] Vilgiia
- 21] Zenth Mate Apastal napia
- 24] Zenth Gelerd pisek napia

¹ Olv. Kalára, a. m. Klára. V. ö. *kaláris* e helyett *kláris*.

² A. m. Hippolytus. Ma *Ipoly*. A Winkler-Codexben *ipolyth* azaz *Ipolit* Nyelvemlékünk *Ipolyt* (vagy *Ipolit*) alakja a mai *Ipoly*-nak egyenes megelőzője, s végéről a *t* úgy kopott le, mint a hogy a régi *seholt*, *néholt*-ból *sehol*, *néhol*, a régi *mikort*-ból *mikor* lett.

³ A Winkler-Codexben is így. Ma *Bertalan*. Szóvégi *m*-jével az eredeti névhez még közelebb áll. (V. ö. Bartholomaeus.)

⁴ Azaz: nyaka vágása napja. Így a két említett codexben is. (A csonka *nap* alakra v. ö. fönt a hó 3-ikához szóló jegyzetet) A. m. Sz. János fővétele. V. ö. Nyelvemlékeink 259. lap.

⁵ A Münch. Codexben *Lampert*, a Winkler-Codexben *Lomperth*. Ma *Lambert*.

- 27] Zenth Kozma Damyan¹ napia
 28] Zenth Wyzlo² martel napia
 29] Zenth mihal Archangael³ napia
 30] Zenth Jeronimus⁴ Doctor napia

12. l. Mynd Zenth ho⁵
 nap XXXI

- 4] Zenth Fferench confessor napia
 9] Zenth Dyenes napia
 13] Zenth kalman martel napia
 14] Zenth Kalixtus papa napia
 16] Zenth Gal napia
 17] Zenth Adviga⁶ Azzon napia
 18] Zenth lukach Ewan ta⁷ napia
 21] Thyzen eg ezer zyzek napia
 26] Zenth Demeter martel napia
 27] Vigilia
 28] Zenth Symon Jude Apastal napia
 31] Zenth Bolffgank⁸ pispek napia

13. l. Zenth Andoryas⁹ ho
 nap XXX

- 1] Mynd Zentek napia
 2] Halotak napia

¹ Latin *Damianus*. A Winkler-Codexben is az eredeti névnek megfelelő mélyhangú alakot találjuk (*damyán*), a Münch. Codex azonban már *demién*-t (azaz *Démjén*) ír, a melyből a mai *Dömjén* ejtés származik.

² A. m. Venczel. A Münch. Codexben *Wenceslaus*, a Winkler-Codexben *vencezlaus*.

³ Tollhiba *Archangal* vagy *Archangel* (azaz *arkangyel*) helyett, mely utóbbi ejtés a legrégebb emlékekben még közönséges. Az író előtt nyilván a két alak együtt lebegett s összevegyítette őket.

⁴ A Jeromosnak eredeti teljesebb alakja, latin *Hieronimus*.

⁵ A *ho* ismétlése tollhiba.

⁶ A. m. Hedvig.

⁷ Igy; tollhiba *Ewangelista* helyett.

⁸ A. m. Wolfgang. A *v*-nek *b*-re változása ismeretes német eredetű szavainkban.

⁹ A. m. András. A Münch. Codexben *Anderias* (a hó 30-ika alatt).

- 5] Zenth Ymre napia
- 6] Zenth lenard confessor napia
- 7] Zenth wylibald pispék napia
- 11] Zenth marton pispék napia
- 13] Zenth Bereck pispék napia
- 18] Zenth Marton pispék octawaya
- 19] Zenth Erzebeth Azzon napia
- 22] Zent Cecelle¹ Azzon napia
- 23] Zenth Celemen² papa napia Thel
- 25] Zenth Katherina Azzon napia
- 29] Vigilia
- 30] Zenth Andoryas Apastal napia

14. l.

Karachon ho
nap XXXI

- 4] Zenth Borbala Azzon napia
- 6] Zenth Miclos pispék napia
- 7] Zenth Andoryas Octawaya vigilia
- 8] Bodogh Azzon napia
- 13] Zenth lwchya³ Azzon napia
- 18] Zenth Ygnacius martel napia
- 20] Vigilia
- 21] Zenth Thamas Apastal napia
- 24] Vigilia
- 25] Karachon napia
- 26] Zenth Ystwan protomartel napia
- 27] Zenth Yanos Ewangelista napia
- 28] Apro Zentek napia
- 29] Zenth Thamas pispék napia
- 30] Zenth Daudid kyral napia
- 31] Zenth Silwester papa napia

¹ A Münch. és Winkler-Codexben is *e*-vel az első szótagban (a latin *Cecilia*-nak megfelelőleg): *Cécél'Ve* (azaz *Czëcz'lye*) illetőleg *Cecelye*, melyeknek *ly* hangja a latin *-lia* végzetből megmagyarázható.

² A Kelemen névnek *e*-*C*-vel való írását nyilván az eredeti *Clemens* hatásából kell magyaráznunk.

³ Oliv. Luczia; a latin alaknak még teljesen megfelel.

b) *A lapszéli jegyzetek*

40. l. Bodog Azzon miseye
 45. l. Harom Zenth kyalok miseye
 48. l. Istennek Zwchārol¹ walo miseye²
 55. l. Istennek thywis³ koronayarol valo mise
 59. l. Istennek eth⁴ mel seberel valo mise
 62. l. Zenth Rafael miseye
 68. l. Hwzon neg ffeyedelmek myseye
 73. l. : Zenth Soffya Azzon miseye:
 85. l. : Ez az thyzen harom mise kynek:
 : ffelewl mondatik meg yzaga:⁵
 : wiz keresth napyara valo mise:
 89. l. : karachon napan haynal mise:
 93 l. : Karachon napan nag misere valo:
 98. l. Adventban Bodog Azzon miseye
 102. l. : Apastalok miseye:
 105. l. Zenth haromsagh miseye
 107. l. Wr miseye
 110. l. : Zenth lelek myseye:
 114. l. : Zenth yanos myseye:
 116. l. halotak myseye
 119. l. Martelok myseye
 122. l. Ez az eth ewangelium
 128. l. Bynessek myseye
 132. l. Zenth yoseff myseye
 136. l. Kelewenrewl⁶ walo myse

¹ Olv. *szúcsááról* azaz szúcsájáról, a. m. lándsájáról. *Szúcsa* régi szó; gyakoribb alakja *csúcsa* (l. Nyelvtört. Szót. I. 461). Az *a* fölötti vízszintes vonás az *á* hang megkettőzését jelenti, s a régi nyelvben a birtokos ragnak eredetileg *-a -e* s nem *-ja -je* volt az alakja.

² Tollhiba *mise* helyett.

³ Olv. *tivis*, a. m. tövis. Közönséges régi alak. (l. Nyelvtört. Szót.)

⁴ A. m. öt.

⁵ Valószínűleg tollhiba *yozaga* azaz *jósága* helyett, a mi a régi nyelvben jóságot, hasznót is jelentett (l. Nyelvtört. Szót.), a kódexnek illető helyén pedig (a 84—85. ll.) tényleg e tizenhárom misének haszna van előadva.

⁶ Azaz *kelevényről* v. i. kelevény ellen.

140. l. Zenth Zydmond¹ myseye

144. l. ez Bodog Azzonnak foganatyarol valo²
mise

149. l. Kys Azzon miseye

150. l. Gerthya Zenthele bodog Azzon miseye

154. l. nag Azzon miseye

BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS ÉLETE ÉS KÖLTŐI MŰKÖDÉSE.

DÉZSI LAJOSTÓL.

— Második, befejező közlemény. —

II.

A Bogáti Fazekas művei, mint fentebb is említettük, tárgy szerint három csoportba oszthatók, a mennyiben azok vagy historiás énekek, vagy morális célzatú elbeszélések, vagy a vallási lyra körébe tartoznak. E csoportosítás szerint ismeretjük egyes műveit, tekintet nélkül azok iratási vagy megjelenési sorrendjébe s tesszük ezt azért, mivel így összefüggő képet nyerhetünk a költő működéséről, sőt némileg költészete fejlődéséről is. Végül összefoglalólag adjuk a nyelvi és költői sajátágok ismertetését, úgy a mint az az egyes művekből elvonható.

A *történeti* vagy *historiás ének*-írás terén Bogáti Fazekas két művével szerepel, melyeknek csak egyike magyar tárgyú u. m. *Mátyás király*-lyal és *Castriot György*-gyel.

Az első nem önálló, egységes tárgyú mű, hanem egy már előbb megjelent verses magyar krónikának folytatása, a melynek Mátyás király története csak egy részét alkotja. Az eszme, hogy ilyen mű kiadására nagy szükség van, a leleményes könyvnyomtatónak, Heltainak fejében fogalmazott meg: a kivitel egy része Görcsöni Ambrusra, másik része Bogáti Fazekásra háramlott, a kik a feladatnak tölök telhető eredménnyel feleltek meg.

Midőn Heltai 1565-ben Bonfini Történetének egy addig ismeretlen részét adta ki »Historia inelyti Matthiae Hunnyadis« czímen,

¹ A. m. Zsigmond.

² A. m. fogantatásáról.

egy fölfedezett kézirat alapján: bevezetés gyanánt egy hosszú előszót íratott az elé Szikszai Kovács Balázs kolozsvári tanítóval, a ki abban többek között ezt írja: »Ha azt tapasztalja a kiadó, hogy fáradsága nem lesz hiábavaló, ahhoz lát, hogy a magyar történetből valami kivonatot készítsen, mely kezdettől a Mátyás király koráig terjedjen, hogy abból az egész hazai történetet, és pedig mintegy egy kötetbe összevonva és a legemlékezetesebb eseményeket kiválogatva, mindenki könnyen ismerhesse.«¹ A mit itt Kovács Balázs a Heltai nevében ígért, azt Heltai be is váltotta, sőt még tovább ment s nem Mátyás király haláláig, hanem a mohácsi vészig írta meg »Chronicá«-ját, a melyet folytatni is akart, ha a halál abban meg nem gátolja.

E gondolathoz közel feküdt egy másik, t. i. versben dolgoztatni föl a magyar történetet, a mi akkor nálunk — mint azt a Tinódi, Ilosvai, Temesvári s mások példája igazolja — a történetírás legnépszerűbb alakja volt s a verses forma bejuthatást biztosított annak olyanokhoz is, kiknek érdeklődésére tisztán tárgyánál fogva nem számíthatott volna. A verses formának körülbelől az a szerepe volt ez időben az ilyen tárgyú műveknél, mint ma az illusztrációknak; arra való, hogy kedvet ébresszen a mű elolvasásához. Heltai tényleg foglalkozott e gondolattal még saját »Chronicá«-jának megírása előtt s valószínűleg az ő megbízásából fogott 1567. körül Görcsöni Ambrus ennek írásához s 1574-ig négy részszel el is készült belőle, a mely négy rész a magyar történetet Bonfini alapján Árpádtól Mátyás királyig tárgyalja, uralkodása azon részéig, a mikor Bécszet elfoglalja, legfőképen épen úgy mint Heltai, a Hunyadiak történetére terjeszkedvén ki, a kiknek koránál már ekkor is szívesen időzött hosszasabban a történet- vagy históriás ének-író. Miért nem folytathatta tovább Görcsöni elkezdett művét, nem tudjuk, talán a halála szakította azt vele félbe. A félbehagyott munka folytatását Heltai Bogáti Fazekasra bízta, a kit egy nála megjelent verses művéről már ismert; ő vele iratta meg a folytatásul szolgáló V—VIII. részt a Görcsöni

¹ »Denique si autor editionis hunc laborem non ingratum fore cognoverit, . . . daturus est operam, ut epitomen quandam historiae Hungaricae ab initio ad Matthiae usque regis tempora conficiat: quo integram patriae historiam, et quidem quasi in fasciculum, excerptis rebus memoriae dignissimis contractam, facile cunctis liceat cognoscere.«

művéhez hasonló versformában, s a mikor elkészült vele, újra lenyomatta a Göröcsöni művét s a kettő együtt jelent meg Kolozsvártt 1577-ben.

A B. Fazekas által írt négy rész tartalma: V. rész: Bécs bevételétől Mátyás király haláláig tárgyalja az eseményeket; VI. rész: László király választása, koronázása és hadairól; VII. Az alföldi hadakról László király ideiben mind haláláig; VIII. Lajos, János, Ferdinándról szól, legbővebben a mohácsi csata leírásánál időzve.

Főforrása volt B. Fazekasnak e művénél Bonfini mellett a *Heltai Chronicá*-ja, ezt követi az események sorrendjére nézve, a nélkül, hogy átvinné annak bőbeszédű reflexióit s a nélkül, hogy ez által lemondana egyéni nézeteinek érvényesítéséről; különösen meglátszik ez ott, a hol Szapolyai Jánosról szól; itt egész ellentétes álláspontot foglal el Heltaival s határozottan Szapolyai-párti; míg Heltai kicsinylőleg nyilatkozik róla,¹ ő védi ellenségeivel szemben, kik a mohácsi veszteségért is őt teszik felelőssé. A mint maga írja:

»Sok szó vagyon tudom János királyra,
Árulónak az német párt őt mondja;
Diesiri bizonynyal a ki ezt írta,
Ki királylyal ott vala mohácsi hadba.«

Itt a mohácsi vész és a János király története előadásánál *Brodarits* István műve (»De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz«) szolgálhatott forrásául, a mely megvan a Zsámboki-féle (1568.) Bonfini-kiadásban is. Csakis ez íróra vonatkozhatik előbbi idézetünk utolsó sora; róla tényleg tudjuk, hogy részt vett a mohácsi harcban s később a Szapolyai János pártján nagy szerepet vitt s Bécsben a János király megbízásából követségben is járt.

A másik históriás ének főhőse a vitéz *Castriot*, »kit a török *Szkenderbégnek* hívott.«²

¹ Pl. »Szapolyai János, az erdélyi vajda az ő nagy népével Szegednél fűtezik, mert csak azt várja vala ő, hogy oda veszne Lajos király, hogy ő magát annak utánna előlthatná . . .«

² Teljes címe Szabó Károlynál RMK. I. 25. szám a. Innen csak annak fölemlítése hiányzik, hogy a címlapon a *Castriot* arc képe is közölve van,

Castriot György hősies alakját a XV. és XVI. században rendkívül nagy népszerűség övezte körül.¹ Oly hatalommal szemben tartotta fent magát, mely a legrettegettebb volt Európában s olyan időben, midőn az a hatalom delelő ponton állott, s a mi még inkább emelte varázsát: törhetetlenül, bukás nélkül.

Természetesen róla, mint érdekes és változatos életű hősről számos életrajzot írtak, a melyek között legnagyobb népszerűsége Marino Barlette dalmát származású bresciai tanár latin nyelven írt műve tett szert, mely 1508 körül jelent meg Rómában s a melyet egymás után fordítottak le németre (1533.), olaszra (1554.), francziára (1576.) és angolra.

Magyarországon sem késtek soká lefordításával. Érdekel az bennünket, talán még inkább mint más nemzetet, mert a török, a mi ellenségünk ellen nyert győzelmek szakadatlan sorát tárgyalta, a mit bizonyára jóleső örömmérettel olvashattak eleink; fordítóinknak célzatuk is volt az ilyen tárgyú művekkel — a nélkül alig is írtak valamit e korban — a már lankadófélen levő harczi kedvet és bátorságot éleszteni akarták vele,² ez az oka, hogy első sorban a vitézek számára írtak; ezeknek ír Tinódi, Nagybankai (»vitézeknek,

mely a külföldi fordításokban és kiadásokban előforduló arczképektől elütően Castriotot fiatal korban, borotvált arczczal, gombos, magyar dolmányban, fején kucsmával tünteti föl.

¹ Népszerűségére vall az a körülmény, hogy a személyével foglalkozó, részben történeti, részben költői művek számtalan kiadásban forogtak az olvasó közönség kezén s pl. csupán a Nemz. Múzeumban több mint húszféle fordítása, illetőleg kiadása van meg. jobbára a XVI. századból.

² Némileg hasonló célzattal adta azt ki németül *Funk Tódor* is, ki azt mondja fordítása előszavában; »Als hab ich dieselbe uffs new mit fleis in Lateinischer Sprach durchsehen | kurtz zusammen ziehen | vnd in gut verstandlichem Teutschen zum Truck verfertigen lassen. Darzu mir denn der Welt jetzige Zustandt | besonderlich vnsers geliebten Vaterlands | Teutscher Nation, anlasz vnd gelegenheit gegeben | Gelege demnach der guten Zuversicht | disz Werck werde löblichen Regenten | Kriegsübersten vnd Befehlhabern | Auch allen denen | so sich im Kriegszwesen hin vnd wider | *bevorab im Königreich Vn-* | *gern* gebrauchen lassen | beydes desz hohen Fürstlichen ankommens | vnd denn der herrlichen Tugendt vnd Mannheit halben | damit der Heldt Scanderbeg begabt gewesen | zu sonderlichem gefallen vnd nutzen gerichen . . .« (Scanderbeg . . . in hoch Teutsch vbergesetzt Durch Herrn *Theodorum Funccium, Vngar: Historicum*. Magdeburgk. 1606. 4-o.)

kik vannak a végházakban») s több más író. Ezenkívül, a mi fő indító okul szolgált, sok közös vonást talált a magyar ember Castriot- és Hunyadi Jánosban. Szkander béget úgy tekintették, mint Hunyadi hasonmását és tényleg igazság volt e hasonlatban, mert egyforma nagy hős volt mind a kettő és egyforma félelmes ellensége a töröknek, — sőt mint szövetségesek együtt is harcoltak a közös ellenség ellen s az egyik dicsősége a másikra is átsugárzott és a nemzet is joggal kívánt részt magának belőle. E szempontot B. Fazekas sem tévesztette el szem elől. Ez indítja arra, hogy Barlette művét lefordítsa s e nézetet érvényre emeli művében, gondosan megvonva a párhuzamot a két hős között:

»Két vitéz volt akkor legjobb, jól tudom,
Hunyadi, Szkenderbég, nyilván olvasom.«

Hazafias czélzatát ilyen szavai bizonyítják:

»Nem tudék jobbat én régi dolgokban,
Magyar nemzetnek irom ezt példában,
Epirus lenne az Erdélyországban,
Szű, kéz kellene az török torkában.«

Sőt hogy még vonzóbbá tegye a Castriot alakját az olvasó előtt, megragadja a hagyományt is, mi szerint Castriot katonái fejedelmük halála után Erdélyben telepedtek le:

»Jó Hunyadi, Szkenderbég meghala,
Herczeg országának az földnép híja,
Ő maradékja Erdélyben is szálla.«

E hazafias intentiójában áll fő érdeme. Mert költői becse művének nincsen, mivel épúgy mint elődei és kortársai tették, és mert a korszellem is úgy kívánta, ő sem mer eltérni az alapul fölvetett mütől, hanem csupán versbe szedett kivonatát adja annak, (»Dolga sok volna, kit irok csak summa«), legfeljebb ha annyiban tér el, hogy ezenkívül néhol a maga erkölcsi reflexióit, az általa elvont tanulságokat szövi be az előadás keretébe, vagy hogy a fejezetek élén röviden azok tartalmát adja versben.

Hogy azért így is tetszett és népszerű volt, bizonyítja az, hogy nem soká újabb kiadása is jelent meg Debreczenben.

B. Fazekas *erkölcsi irányzatú elbeszélései* vagy szép történelmi jórészt a nőnimmel foglalkoznak. E kor verses műveiben

különben nálunk nagyon gyakran szerepelnek a nők, de — a műköltőknél legalább — másként mint a klasszikus írónál vagy korunkban. Nem a szerelmi hódolat hangján szólnak róluk, hanem azok tanítása, erkölcsének javítása, főleg pedig engedelmességre szoktatása a főczél. Ez alól talán csak az egy Balassi Bálint tesz kivételt, egyébként a »Házások éneke« vagy az »Adhortatio mulierum« s más rokon tárgyú művek képviselik az uralkodó irányt. Ezenkívül különös előszeretettel az ókori klasszikus mondák női alakjait szerepeltették, úgy hogy alig van ennek egy-egy ismeretebb alakja, kiről ne írtak volna; a bibliai női alakjaihoz is szívesen fordultak s Delila és Zsuzsánna, Abigail és Pótifárné története nemcsak egy-egy műnek képezte tárgyát, azonkívül Boccaccio és más eroticus írók is találtak fordítókra.

B. Fazekas az ókori klasszikusokhoz fordult tárgyért s Plutarkhoson kívül Lukianos, Aelianus és Ovid műveiből vette elbeszéléseihez az anyagot.

Első ilyen irányú műve »Az tökéletes asszonyállatokról«¹ címet visel s tizenhárom erkölcsi elbeszélést tartalmaz, mindet a nőkről s mind egyenlő versformában vagy egy »nótára« írva.²

¹ Szabó K. RMK. I. 128 sz. a. A címlapon fametszettel, mely vendégséget ábrázol s talán a »Pytheus felesége« című elbeszéléshöz szolgál illusztrációul.

² Álljanak itt összeállítva azon művek, a melyeknek kezdő sorait Bogáti Fazekas »nótául« idézi nyomtatásban megjelent művei címlapján. Érdekes ez már annyiban is, hogy megtudjuk belőle, micsoda műveket olvasott át, vagy talán választott követendő példaképen. 1. *Tökéletes asszonyállatokról*: Ad notam: Gongya közzül egy fő gongya embernek = Pesti György deák »Az halálról való emlékeztető ének (1560)« cz. versének kezdősora (Bornemisza P. Cancionale-jában 1582. 204 l.) 2. *Három jeles főhadnagyok*: Ad notam: Jóllehet nagy sokat szóltunk Sándorról = Ilosvai, Historia Alexandri. 3. *Mátyás király*: Ad n. Árpád vala fő az Kapitanságba = Görcsöni Ambrus. Mátyás király. (V. ö. Szilády RMKT. IV. 293, hol ismeretlennek van mondva.) 4. *Castriot György* I—IV. rész: Ad n. Jóllehet nagy sokat szóltunk Sándorról. lásd 2. szám. V. rész. Sok csodák löttének jó Magyarorszáiban = Tinódi. Erdéli historiaja. (Szilády, RMKT. III. 7.) VI. Sok csodák közöl hallyatok egy csodát = Tinódi, Losonczy István (Szilády RMKT. III. 72.) 5. *Világi zürzavar*: Az Tóldi Miklós éneke nótájára (Ilosvai). 6. *Aspasia*: Az Lucretia nótájára = Euryalus és Lucretia historiaja 1577. körül (Szabó K. RMKT. 360.) Közöltük e »nótákat« azért is, mert némi következtetést vonhatunk belőle arra nézve, hogy mely művek voltak leginkább elterjedve s micsoda versformák

Tizenkettőt *Plutarkhos* »*Γυναικῶν ἀρεταί*« (A nők erényei) című művéből — a *Moralia* közül — fordított le, a mely értekezésben 26 ilyen női példánykép van bemutatva, A kiválogatásnál talán az érdekességre volt tekintettel, de semmi esetre sem arra, hogy a bemutatott nők erkölcsi tekintetben kifogástalanok, annál kevésbbé, hogy »tökéletesek« legyenek. Így egy példa a miletosi szüzekről szól, »kik az estrángra szertelen futnak,« a mely betegségnek az által lehet csak elejét venni, hogy megtagadják tőlök a tisztességes temetést. Egy másik példában a hősnő, Aretafila hogy hazáját megmentse, megöli férjét. A megsértett női boszúállás példányképe: Camma, Chiomara és Timoclia (9., 10., 11. példa). Még a leginkább mintaszerű nők: Megistona, ki saját polgártársaival szemben védelmébe veszi megölt ellensége leányait: a tyrrhen nők, kik, hogy férjeiket a tömlőcből kimentsék, velők ruhát cserélnek; Pytheus neje, ki férjét a telhetetlenségről leszoktatja és *Lucretia*, a kinek történetét *Ovid* »*Fastorum libri*« című művéből (lib. II. 721—852) fordította le.¹ Ez a leghosszabb s egyszersmind a legszebb rész az összes példák között. Egy példában, mely a

voltak közkeletűek, mert némelyiknek, mint Lucretiának, Ilosvai »Nagy Sándor«-ának, Görcsöni »Mátyás király«-ának dallamára csupán a XVI. században négy, öt, sőt hét művet is irtak; általában ezek a Bogáti Fazekas által használt nóták a legkedveltebbek közé tartoztak; e dallamban irták Valkai A., Hunyadi Ferencz, Szakmári Fabricius István, Gosárvári, Salánki, Csáktornyai, Adami stb. költeményeiket. E dallamidézetek egyúttal több elveszett mű emlékét is fentartották, így a legrégebbeket nem is említve, a melyekben idézett dallamok feles számmal ismeretlenek: így tartotta fenn *Sztárai Miklós* »*Vizözön*« című műve (Kol. 1581.) egy más, elveszett művének címét e szavakban: »az *Sodoma veszedelméről való énekének nótájára*, mely így kezdetik el. Beszéllek Ábrahám atyánknak dolgáról« stb. S több érdekes kérdés fölmerülésére adnak okot, melyek még megoldásra várnak. Így, hogy egy példát idézzünk, Pesti György éneke, melynek nótájára 1575-ben verset írnak a mi ismeretünkre először Bornemissza Péter 1582-ben nyomtatott Cancionaléjában fordul elő, de már előbb is, 1575. év előtt okvetlenül meg kellett jelennie valahol. De hol? Különben az e kérdéssel kapcsolatos nehézségekre más alkalom adtával visszatérünk.

¹ Toldy F. (A magyar költészet tört. 2. kiad. 168 l.) azt írja, hogy a műben »*Lucretia* ismeretes gyászos története sz. Ágoston után irtatik le, de úgy mint ezt a szentatyából a Gesták vették által.« Honnan vette ez állítást Toldy, nem tudjuk, de csak futólagos összehasonlítás is bárkit meggyőzhet arról, hogy Bogáti Fazekas *Ovid* után fordított. V. ö. a mutatványul közölt részletet a 29. lapon,

chiosi nőkről szól, humorának is kifejezést ad. Plutarkhos azt mondja e városról, hogy 700 év alatt egy rovott életű nőt sem találtak benne, Bogáti Fazekas e számadatot a maga pessimismusával »hét esztendő forgásá«-ra szállította le.

A művet bevezetésül erkölcsi tanítás nyitja meg, ugyanilyen elmélkedés szolgál epilog gyanánt, a melyekben a költő a nőkről táplált meglehetősen bizarr nézeteinek ad kifejezést. Pl.:

»Vajha pedig nálad nélkül lehetne,
Boldogb állat férfinál nem lehetne.«

Szinte a nőkről:

»Valaki kéret megérdemel az téged
Akárki légy s akárki legyen kérőd.«

Az egyes elbeszélések élén ott áll az erkölcsi tanulság, mely sokszor hosszabbra terjed mint maga az elbeszélés. Mutatványul álljon itt a 9. példa tanulsága :

»Boldog házasságnak én azt itilem,
A hol tarthat vénségig a szerelem,
Ha melyiket előbb kiviszi Isten,
Ha jámbor, maradjon holtig özvegyen.«

»*Aspasia asszony*«¹ is úgy van feltüntetve, mint a kinek története »az jó erkölcsű asszonyoknak tükörül« szolgálhat. Csodaszépségű nő volt, kit szépsége és jó erkölce egyszerű sorsból királyi trónra emelt, s három királyt bilincselt le magához s egyike volt az ókor legünnepeltebb nő alakjainak. Első férje ifjabb Cyrus volt, kinek szerelmét szemérmessége által költötte fel s szeretetreméltó modora és okossága által őrzötte meg: »Mert természet jova kettő az leányba, hogy szép és jó az esze,« és oly okos volt, hogy Cyrus is gyakran indult tanácsa után. Cyrus halála után az Artaxerxes felesége lesz ; ezt is állandóan magához köti s végül is miatta tör ki a végzetes harc Artaxerxes és fia Darius között.

¹ Czím Szabó Károlynál RMK. I. 243 sz. a. Pótlólag ehhez megjegyezzük, hogy a címlapon egy fametszet is van, mely valószínűleg esketési szertartást ábrázol.

Történetét legbővebben *Aelianus* írta meg, a ki »*Ποικίλη ιστορία*« című művében a XII. könyv egész 1-ső fejezetében (»*περὶ Ἀσπασίας*«) vele foglalalkozik. Ezt »olvasta görögből« B. Fazekas s fordította azután le magyarra, rendes szokása szerint ezt is bevezetéssel és záradékkal látva el, a melyben a jó feleség kiváló tulajdonságait sorolja föl.

»*Demeter*« főhőse a Nagy Sándor birodalmán megosztó diadokhok leghatalmasabbika, Demeter Poliorketes, Antigonus fia, a szerencsés hadvezér, ki már alig 20 éves korában több diadalt arat, s egymásután semmisíti meg atyja és a maga ellenségeit, Ptolemaeust, Cassandert s szabadítja föl az ezek által szorongatott görög városokat; nagylelkű, ki mindannyiszor megbocsát a tőle elpártoló hálátlan görögöknek, sőt meg is ajándékozza azon felül őket; a férfi szépség példányképe, ki ha harc nincs kéjtelgő s vakmerő kalandhajhászó.

Szerencsecsillaga akkor kezd hanyatlani, mikor elfogadja a felajánlott macedoniai királyi címet s elbizakodott és gögös lesz saját embereivel szemben is, mely magaviseletével ezeket elidegeníti magától, a szomszéd fejedelmeket pedig kihívja maga ellen, a kik meg is buktatják.

Mint e rövid tartalom is mutatja, »*Demeter*« tárgyánál fogva a históriás énekek közé tartoznék s csak a vitézek érdeklődésére számíthatna, akiknek óvó például szolgál az önhittség és gög ellen. B. Fazekas úgy csinált belőle erkölesi irányú elbeszélést, hogy nem elégedve meg azzal, a mit Demeterről *Plutarkhos* ily című életrajzában talált, főleg az asszonyoknak tanulságul a Demeter leányának, Stratonicának, később a Seleucus nejének és egy ifjúnak, Cambabusnak szerelmi epizódját is beilleszti az elbeszélés keretébe, úgy a mint azt *Lukianos* »*Περὶ τῆς Συρίας θεοῦ*« című művében (17—22. fejezet) elbeszéli, mely sok tekintetben emlékeztet a József és Pótifárné történetére. Méltán áll utána a másik történet, mely ismét Plutarkos nyomán azt beszéli el, hogyan lett Stratonica az Antiochus felesége.

A Stratonica epizódját megelőzőleg, mintegy ahhoz bevezetésül Cupido mindenre kiterjedő nagy hatalma van rajzolja szintén állott ilyen bevezetés vagy prolog a mű elején is.

T tárgyánál fogva ugyancsak ide tartozik a »*Három jeles főhadnagyoknak*, az Nagy Sándornak, Anibálnak és az római

Scipiónak az boldogság helyén [t. i. az elysionban] a fő helyről való *vetélkedések* című műve is.

— Elődbe kell engem helyezni, mert derekabb vagyok, mint te, ugymond Sándor.

— Semmi esetre sem, inkább engem neked, mond Hannibál.

— Akkor Minos döntsön. Minoszhoz mennek tehát s elmondják neki mind a ketten, hogy honnan származtak, kik és micsoda jognon kéri maguk számára vitézségben az első helyet.

Mikor Nagy Sándor után Hannibál is elmondta hősi tetteit, Scipio közbe lép s Hannibál előtt kér helyet magának, mivel Hannibált harcban megfutamította s Minos csakugyan így állapítja meg a vitézség sorrendét.

Ez röviden e kedves kis elbeszélés tartalma, mely párbeszédi alakban gyorsan és élénken rajzolja elénk az ókor három legnagyobb hősenek alakját s egyike *Lukianos* legsikerültebb párbeszédeinek, a kinek »*Νεκρικοί διάλογοι*« (»Halottak párbeszédei«) című művében ez a 12-dik dialog.

Érdekes, hogy ez egy műnél B. Fazekas elhallgatja, hogy ezt is »görögből olvasta«¹ s úgy adta ki mint a maga művét, a mint ezt mindjárt a mű kezdetén is mondja:

»Nem régen löt dolgot egyet mondanék,
Ha tudnám, hogy tőlem azt mind elhinnék,
Minap nagy bizonynyal nékem beszélék,
Kit tudni mindennek méltónak vélek.«

Itt aztán hosszadalmas leírás következik a pokolról és elysionról, a melyről az átmenetet tulajdonképeni tárgyára így csinálja meg:

»Ferhát egy főtörök minap onnat jött,
Ő maga sem tudja, mint oda sietett.
Tettben, tett kívül, csak az hogy ő megjött,
De hogy ott volt engem ő elhíttetett.
Jeles szép dolgokat monda, hogy látott.«

Csak ezután következik aztán maga az elbeszélés, a mely, a menyire ezt a fentmaradt töredékből kivehetjük, mit sem őrzött meg az eredeti üdeségéből.

¹ Lukianos műveinek magyar embertől két eredeti szövegkiadása is van, mindkettő Zsámbokitól, az ismert nevű filologustól; az egyik Bâsel, 1563. másik Strassburg, 1554. évből; nem lehetetlen, hogy e kiadások valamelyikét használta B. Fazekas.

Jellemző, hogy a költő szükségesnek tartja annak indoklását, hogy miért nem Mátyás király vagy más újabbkori hős nyerte el ez alkalommal a vitézség első díját:

»Nem vala ott híre Mátyás királynak,
Az nagy Solimánnak, sem Atillának,
Híszem más birájok vagyon azoknak.«

De mind e műveknél sokkal inkább figyelemre méltó »*Ez világi nagy sok zürzavarról*« című költeménye.

Ennek tárgya az élet különféle viszonyainak, az emberiség nyomorúságainak ismertetése; ezeket foglalja össze a »zürzavar« gyűjtőcím, miként azt a szerző maga megmagyarázza: »egy zürzavar neve földön ez életnek.«

A két főszemély benne az *Angyal* és a *Setétes*, a kik megfigyelik a világ folyását, az emberek balgaságait s véleményt nyilvánítanak fölötte.

Setétes — e néven nevezi költeményünk állandóan az ördögöt — kíváncsi lesz arra, hogy miért mennek a lelkek oly jajgatva a pokolba s feljön onnan és megfog egy angyalt s ezt »nagy istenkedve mindaddig untatá«, míg rá nem állott, hogy megmutogat neki mindent a világon.

Elindúlnak tehát s először is nézőhelyül alkalmas magaslattal keresnek; a menny ugyan legjobb lenne e czélra, de Setétesnek oda menni nem szabad s így csak a föld mellett maradnak. Az angyal többféle ajánlatot tesz:

»Ottan menjünk — úgymond — egy magas havasra,
Vagy hegyeket rakjunk nagy hegyek hátára,
Avagy rakjunk többet Babylon tornyára,«

s mikor Setétes csudálkozik ez ajánlaton s lehetetlennek tartja azt, az angyal megragadja az alkalmat, hogy elbeszélje, mily sok mindenre képesek az angyalok, már a világ teremtésekor és a »vizezenkor« szerepeltek stb. Ezután a Caucasust az Aman havasra »hempelyíti« s mind a ketten föl mennek rá. Innen látják napsetre Rómát, északon a Duna mellékét s napkeletre Ázsiának egy kis foltját. De mindez még kevés. Újra más hegyeket raknak ezek tetejébe, legfelül teszik azokra a két tetejű Parnaszt. Innen azután mindent látnak:

»Látják köröskörül ez széles világot,
Az föld körül tengert, mint egy lógó nagy tót.«

De Setétes közelről szeretné látni és hallani, hogy az emberek mit csinálnak és mit beszélnek, »nagy gyönyörűséggel, hogy fenn azt kaczaghassa.« A pokolból is azért jött föl, mert ott egy lélektől olyan dolgot hallott, a mi a világ folyására kíváncsivá tette. Ennek ugyanis akkor esett egy cserép darab a fejére, mikor éppen szomszédjához ebédre eligérkezett s ebéd helyett »véres aggyal« úgy ment a pokolba.

Az angyal Setétes e kívánságának is eleget tesz s »egy beszéddel szemét megvilágosítja, hogy messzül mind közel mindent színén láta.« Legelőször is lát egy erős olaszt, ki bikával vállán tánczol. »Jóköz földén viszi, czélnál le hagyítja«; de minden nagy ereje mellett is szomorú vége lesz, az erdőben egy ketté hasított fa oda csípi karját s farkasok eszik meg. A minek láttára Setétes nagyon »hahatola.« Azután más jelenetnek lesz tanuja: a Solon és Cresus történetének. Cresus arany ágyon fekszik s Solonnal a boldogságról vitatkozik:

»Bestye! hát nem vagyok boldog én?« azt mondja,
»Nem vagy« ugymond Solon »azt halál mutatja.«

Setétes ez alatt meglátja az aranyat, a melyet eddig nem ismert s nagyon csodálkozik, mikor az angyaltól hallja, hogy e »nehéz halován« okozott a legtöbb zürzavart és háborúságot a világon pedig azzal senki sem segíthet a lelkén: »Mert senkit meg nem tart, pokolra ne menne.« Cresust sem mentette meg, mert Cyrus elfogja, ezt meg Tomyris öli meg. Hasonló sors jut osztályrészül utódaiknak, kik »azt sem érdemlik, hogy ki neveket hallja.« Azután újabb jelenet tárul eléjük: a Polycrates vajda lép föl gyűrűjével s lejátsza azt a szerepet előttük, a mit Herodot beszél el róla.

Itt alkalmat vesz a költő magának arra, hogy rajzolja az emberi törekvések sikertelenségét és czéltévesztett voltát, az ember küzdelmét és elbukását a létért vívott harcban; hogyan számít előre, hogyan tervezget a halállal mit se törődve, pedig hát

»Igen vékony szőrszál minden állapotja,
Kire földieket Isten akasztotta . . .
Némely igen fenáll és nagy terhet téssen,
Az pókfonál gyenge és róla lecseppen.«

Egyik hajón járja a tengereket s a tengerbe vész, más szép házat rakat s nem éri meg a befejezését. Sőt a családi élet sincs keserűség nélkül:

»Azvagy, kinek ma lött egy férfi gyermeke,
Kit atyja nevére ottan keresztelte,
Ha tudná, hogy heted esztendőn elveszne,
Véled-é, hogy rajta mint örül, így örülne.«

E példát a költő alighanem a saját életéből vette; mint tudjuk nagyon nehezen tudta elviselni fia kora elhunytát s e néhány sorral is az ő emlékét akarta megörökíteni és talán saját bánatán is ez által könnyíteni.

Sokan uralomra vágnak, pedig az élet olyan rövid, álomszerű; a vízbuborékhoz hasonló, egyik hamarabb, másik később, de nem soká szétpattan.

A sok hiábavalóság láttára Setétes mintegy kiesve szerepéből fel akarja világosítani az embereket törekvésök eredménytelenségéről s jövődő sorsukról, hogy, míg nem késő, életmódjuk megváltoztatására bírja rá őket, de az angyal visszatartja, mert

»Monda itt az angyal: nincsen abba haszon,
Ha úgy kiáltasz is, hogy megszakadsz azon;
Mert dugva az fülek, mert félnek mindazon,
Hogy jóra intő szó fülekben ne hasson,«

Ő tehát nem bántja a dolgot, hanem nevet rajta egyet, mint az épen akkor előtte elvonuló pompás temetési meneten is s aztán még megtekinti Rómát, Ninivét, Jeruzsálemet, Babilont és Velőnczét s ezzel véget ér a látomány.

A hegyeket visszarakják előbbi helyére; Setétes az angyalnak szépen megköszöni a szíves kalauzolást s azzal »nagy kaczagva« visszamegy a pokolba.

Érdekes e mű annyival is inkább, mert minden valószínűség szerint költőnknek eredeti munkája. Vannak ugyan benne olyan jelentekek és vonások, melyek kölcsönöztek, így pl. az, hogy Setétesnek az angyal egy hegy tetejéről mutatja be a világot a biblia egy jelenetére emlékeztet; a bikát czipelő olasz Ilosvai Toldijára. De e részletek mellett egészen Bogáti Fazekas munkája az kivitel, gondolkozásmód és felfogás tekintetében.

A *vallási lyra* körébe három kéziratban maradt műve tar-

tozik B. Fazekásnak: az »*Énekek éneke*« »*Jób*« és a »*Zsoltárok*«, tehát három bibliai fordítás, illetőleg költői átdolgozás.

Az »*Énekek éneke*« a középkornak egyik legkedvesebb és legnépszerűbb olvasmánya, melyet számtalanszor lefordítottak és átdolgoztak. Az az értelmezés, mely szerint e bájos szerelmi idyll nem egyéb, mint a Krisztus és a keresztyén egyház között fennálló szoros viszonyt jelképező allegoria, a középkor után a reformáció korában is nagy kedveltséget biztosított neki s még inkább fordították, magyarázták. Nálunk B. Fazekástól van az első költői fordítás, a ki szabadon fordította le s nem minden költői érzék nélkül.

Jób könyvének alapeszméje, hogy a csapást és veszteséget Isten azért bocsátja az emberekre, hogy próbára tegye őket, a mit ha szerencsésen kiállottak, gazdag kárpótlásban részesülnek. Ez eszmemenet nagyon kedvelté tette e művet főleg olyanok előtt, kik javaik elvesztése vagy feldult családi boldogságuk után irodalmi foglalkozásban kerestek vigasztalást. Ez a czélja Tolnai Györgynek,¹ ki *Jób* történetét

»Az szent bibliából versekben írá,
Kivel magát vigasztalni akará.«

Így keresett Bogáti Fazekas Miklós is fia elvesztése fölött érzett bánatában *Jób* könyvének költői fordításában vigasztalást és enyhülést.

»Írásban én bumban szent Jóbra tekéntek,
Kis tükörül vetett nekünk úgy ítílek, . . .
Ezek közt magamnak keservemben szólék.«

Fordításában a biblia beosztásához tartja magát s 42 fejezet korlátai között beszéli el *Jób* történetét.

Költői becs tekintetében minden műve között első hely *Zsoltárfordítását* illeti meg. Előtte is sokan megpróbálkoztak már ezzel, így Siklósi, Sztárai és mások, de a Fazekas fordítása költőiség és verselés tekintetében messze túlhaladja ezeket s e tekintetben csak Szenci Molnár Albert állítható vele párhuzamba, a kivel szinte kiállja a versenyt, sőt egyes zsoltárok, mint a 19., 136. 147-ik szebben vannak nála fordítva, mint Szenci Molnárnál, a minek oka az lehet, hogy Fazekas sokkal szabadabban fordít, mondhatnók hogy »utánkölt« és így jobban megválogathatja a költői kifejezéseket.

¹ Szilády, Régi magyar költők tára. IV. 68.

Ez énekeket nemzeti dallamokra írta¹ és pedig részben világi, részben vallási tárgyú énekek dallamára. Így egy éneke (Görcsöni Ambrus »Mátyás király«-ának nótájára van írva.

Kinek fordítását követte B. Fazekas, nem tudjuk megállapítani; hogy nem a Székely István vagy Heltai prózai fordítását vette alapul, az azért valószínű, mert köztük semmi egyezést nem vehetni észre, bárha az ilyen ének- és zsoltárfordítások rendszeren nem is kötik magokat az alapszöveghez; de azért másfelől époly kevésé mernők állítani, hogy eredeti héberből fordított, mint azt a későbbi, valószínűleg szombatos kéztől eredő cím jelzi, még hogy ha közelebb állana is a héber szöveghez, mint az említett két fordítás.²

* * *

A Bogáti Fazekas művei, mint ez ismertetésünkben is kitérnek, túlnyomó részben fordítások. Fordítások nem a szó mai értelmében, hol a gondolatoknak kell egyezőknek lenni s a kifejezések a nyelv szellemének megfelelőleg szabadon alkalmazatnak; ilyen fordítás a Fazekas korában nem létezett s annak a kor izlése is ellene volt. De nem is szó szerint való, szolgál fordítások. Költőnk elég szabadon bánik az eredetivel, saját reflexióit szövö be a szövegbe, a melyeket igaz, sokszor szívesen nélkülöznénk, mert az elbeszéléssel csak nagyon vékony szálon függnek össze; azonkívül változtatásokat enged meg magának, hol az eredeti szöveg a magyar izlésnek nem megfelelő, vagy a hol azt bőbeszédűnek találja, mint Ovid Lucretiájánál;

¹ Kanyaró F. (Ker. Magvető 1889. évf. 277 l.) Szenci Molnár Albertnek mintegy hibául rója föl, hogy francia dallamra írt zsoltáiraival kiszorította a használatból B. Fazekas nemzeti dallamú zsoltárait, de aligha helyesen, mivel Szenci Molnár Albert ez által új versformákkal és dallamokkal gazdagította a magyar énekköltészetet.

² Ugyanazért elharmarkodott Kohn Sámuel állítása, melyet ő bizonyítani is próbál: (A szombatosok tört. Bpest, 1889. 154. l.) »Ki a Midrást, Rasit, Ibn-Ezrát és kivált Kimchit úgy értette s úgy tudta felhasználni, mint Bogáthi, az mindenesetre korának a keresztények közt egyik legkiválóbb hebraistája« volt. Ez énekek valamely szombatos átdolgozása vezette a tudós írók félre. Ideje lenne, ha végre valaki, a kinek módjában állana ez énekes könyvnek az országban szétszórva lévő kéziratához hozzáférni, összehasonlítani azok szövegét s megállapítani, a mennyiben ez lehetséges, hogy melyik kézirat szenvedett kevesebb változtatást vagy átdolgozást, csak ezután lehet teljes biztonsággal ítéletet mondani ezek költői értékéről. Hogy B. Fazekas szombatosságának kérdése ezzel szintén szoros kapcsolatban van, azt alig szükség említenem.

másutt, hol az eredeti csak néhány szóval említ valamit, kibővíti azt, mint »Tökéletes asszonyállatok«-ban, hol az eredetiben csak annyi áll, hogy Pytheus ajándékokat küld Dariusnak, ő leírja az ajándékokat is, hogy milyenek voltak, aranyból szőlőt stb. hiven utánoztak, a mi szerencsés változtatás s a mű szellemének is megfelel, a menyenyiben Pytheus elébe felesége oly czállal, hogy vele kapzsiságát elhagyassa, már előzőleg egyszer étel helyett ilyeneket tétetett. Hasonlatokat sző be, melyek sokszor sikerültek, mint a »Tökéletes Asszonyállatok«-ban, hol a boszúálló nő a méhvel van összehasonlítva:

»Értjük az méhnek az ő természetét,
Az ki megbúsítja dolgában őtet,
Ha meghal is megkeresi a bűnest,
Mert ellene ő nem tudja vétetét.«

Olykor magyar *példabeszédek*et is illeszt be az elbeszélés keretébe, vagy alkalmaz tanulságul. Így pl. a »Tökéletes asszonyállatokról« irt művében:

»A ki száját a kása megégette,
Az mezőben is a tarlón fél tőle.«

Ugyanezen műben más helyen:

»Azt hallottam magyar példabeszédben,
Az ki oroszlánt tanít életében,
Ebet ver előtte, hogy szeligyüllyön,
Kegyetleneknek ez tanúság legyen.«

Castriotban:

»Az ki rókával köt nagy barátságot,
Ravaszul hordozzon körülle horgot.«

Költészetének jellemzésére álljon itt mutatványúl egy szép részlet »Lucretiá«-ból, annak leírása, mikor ez cselédei között dolgozva távollevő férjére gondol:

»Ez barson dolmant csinálom urannak,
Két kezemmel én szerelmes társomnak,
Hadgyátok el most egyéb dolgátokat,
Végezzük el ma ennek ő varrását.

Küldem ezt holval urannak táborba,
De mit hallottak kérlek az városban,

Mikor kijártak szolgálaim piacra,
Mongyák-é, ha meg soká léznek oda.

Fene város vagy te gonosz Ardea,
Hogy te mértél támadnia Romára,
Sok jó asszony vagyon miattad buba,
Urokat féltik mint járnak az hadba.

Isten hozza csak egységben őket,
De szertelen igen félttem egyemet,
Tudom szívét és nagy vakmerőségét,
Meghasad szívem úgy félttem életét.«

Gyenge szép orczáján könnyű csordula,
Dolgát elhagyá, magát elbocsátá,
Ura onnan kövül ám megszólítá:
»Ne félj társom, im megjöttem,« azt mondá.

Ugy tetszék ugyan megelevenüle,
Urához kifuta, nyakon ölelé«¹

Szintén sikerült az a leírás, melyben Aelianus nyomán az Aspasia szépségét rajzolja, s a mely mindamellett is, hogy eredetijétől nem sokban tér el, figyelemre méltó:

»Egyéb jószági közt, kivel gazdag vala, gesztenye színű haja
Nem igyenesen nyula, de kevéssé fodros lobogó hajaszála;
Két szeme kün álló, zomok, kit akkorban világ legszebbnek tartá.
Meghorgott kevéssé, de kicsin az orra, szép rövid az két füle,

¹ Összehasonlítás végett közöljük Ovidból a megfelelő helyet:

»Mittenda est domino (nunc, nunc properate, puellae!)

Quam primum nostra facta lucerna manu.

Quid tamen auditis? Nam plura audire potestis.

Quantum de bello dicitur esse super?

Postmodo victa cades, melioribus, Ardea, restas.

Inproba, quae nostros cogis abesse viros!

Sint tantum reduces! sed enim temerarius ille

Est meus et stricto quolibet ense ruit.

Mens abit, et morior, quotiens pugnantis imago

Me subit et gelidum pectora frigus habet.«

Desinit in lacrimas intentaque fila remittit,

In gremio vultum deposuitque suum.

Hoc ipsum decuit. Lacrimae decuere pudicae,

Et facies animo dignaque parque fuit.

»Pone metum, venio!« coniunx ait, illa revixit,

Deque viri collo dulce pependit onus.«

(Fast. II. 745—760.)

Szine mint rózsának, kiért város népe őt méltónak nevezte,¹
 Az az piros fejr: ajaka mind piros, bőre színe mind gyenge;
 Olyan mint az uj hó, még annál is fejr szájában minden foga;
 És az mit többi közt nem hagyhatunk alább: szép lába, szép járása;
 Gyenge de szép szava, mely gyönyörűséges régi sirének szava.«²

Igen nagy előszeretettel alkalmazza az *alliteratiót*. Nem volt ez új dolog elődei és kortársai előtt sem, de ily nagy mértékben talán egy se használja közülök. Álljon itt néhány mutatványúl:

Ugy parancsolt **CS**ászár **CS**endesen **CS**ellegne.

(*Castriot.*)

Szembe **sz**álla, **sz**ép hadat **L**ysimachus **l**áta.

(*Demeter.*)

Légy had előtt **h**a **h**ol kell, mindenben igazgasd.

(*U. o.*)

Szemét beköttek két **sz**árnyon jár azért **sz**éllél.

(*U. o.*)

Annyi nagy sok **k**éncs **k**ele, mind **k**apsiba.

(*Mátyás.*)

Kemény, **k**egyelmes légy **k**özépmértékre.

(*Castriot.*)

Magaviselete **m**ind csak azt **m**utatja

(*Aspasia.*)

Mint nemes természet **m**ondja, hogy **m**egbánja.

(*U. o.*)

Tükörét térdére **t**ötte, magát nézi.

(*U. o.*)

Reménség, félelmek **f**ejek **f**elett járnak.

(*Világi zürzavar.*)

Másszor csak a verssor első és utolsó szavának kezdő betűi egyeznek:

Készen légyen mindennek bár az ellen **k**ardja stb.

(*Demeter.*)

Nem egyszer megtörténik, hogy a költő belehevül az elbeszélésbe, különösen mikor vitézi tettet ír le. Ilyenkor verselése is kevésbé lesz chablonszerű s előadása is megélenkül, mint az ilyeneknél:

¹ »... ἐγάλουν Μιλτώ.«

² »Ἐἶπεν ἄν τις, λαλοῦσης αὐτῆς, ἀκούειν Σειρήνος.«

»Siessen hol mi urfi, ur, vitéz volt,
 Ma Epirusnak kapuja leomlott;
 Ma birodalmunk, ma erőnk elfogyott,
 Várunk, városunk reményök megholt.

(*Castriot.*)

Ilyenkor rimei is sokkal jobbakká lesznek:

»Jó vitézség akkor szüben, erőben,
 Algyu, puskaszerszám nem vala bőven.«

(*U. o.*)

»Oka tudatlanság és pokol hit benne,
 Furva sem nyithatnád fülek meg ezeknek.«

(*Világi zürzavar.*)

Verselés tekintetében különben B. Fazekas, Balassit kivéve, bármely kortársával kiállja az összehasonlítást s oly rimek, a minőket Tinódinál vagy Ilosvainál megszoktunk, nála inkább csak elvértve fordulnak elő. Még e tekintetben históriás énekei »Mátyás király« és »Castriot« a leggyengébbek, későbbi műveiben verselése mindinkább jobb s vallási tárgyú költeményeiben áll fejlődése legmagasabb fokán.

A mi a *versformákat* illeti, azok mind az e korban divatos versformák, melyeket már Tinódinál és Ilosvainál megszoktunk, különben is első sorban az általuk használt schémát vette Bogáti Fazekas követendő példányképül s műveik nótájára írta verseit.

Öt művében, a »*Tökéletes asszonyállatok*,« »*Három jeles főhadnagyok*,« »*Mátyás király*«-ban, »*Énekek éneké*«-ben és a »*Castriot György*« négy első és hatodik részében négysoros strófákat használt, melyek egy rímben végződnek tizenegy szótagos sorral és a következő ütemezéssel: 4+4+3; a sormetszetre kevés figyelemmel, valamint az is gyakran megésik, hogy egyik-másik sor egygyel több vagy kevesebb szótagból áll. »*Castriot*« 5-ik része és »*Jób*« 12 szótagos sorokból áll, a melyeknél rendszeren a 6-ik szótag után van a sormetszet. A »*Világi zürzavar*«-t, miként Ilosvai »*Toldi*«-ját, egy rímben végződő négy soros strófák alkotják, a 3 első sorban 12, az utolsóban 13 szótaggal 4+2+4+2 és 4+3+4+2 ütemezéssel. »*Demeter*«-nél a strófák négy 13 szótagú és egyrimű sorból állanak, noha elvértve találkozik sor, mely 12 vagy 14 szótagra terjed, ütemezése 4+3+4+2.

Aspasia áll a leghosszabb sorokból, ez 19 szótagú és 3 soronként képez strófákat; képlete: 6+6+7. Az a versalak ez, mely ütemrészekre osztva Balassi-versszak néven ismeretes.

De *nyelvészeti* szempontból is figyelmet érdemelnek a Bogáti Fazekas művei. Tős-gyökeres magyar volt, a mint erre önérzettel hivatkozik is:

»A magyar nemzetre ugyan nem szólnék,
Gonosz nevet magyar valván nem adnék«

ezért műveiben sok eredeti, ma már elavult, kevésbé ismert vagy egészen ismeretlen szóra és kifejezésre akadunk Pl.: *labonta*, *bozonta*, *eskenni*, *elrekont*, *agné* (»ez egy igen kegyetlen agne vala«) *keresség*, *lepék* (»Lepék haza Pytheus üdő mulva«), *tural* (»Simon módra innen házul turalnunk«), *felemás* (semibarbarus), *köppent*, *fogtat*, *kapont* (»minap beszédedben nagyot kapontál«), *falkán* föld, *telének* (»telének az vén Hellenicus mellé«), *bonczó*, *palla* (»azra semmit nem palla«), *korula*, *kellekor*, *kellő fia*, *sahosan*, *járgal*, *együld*, *rutalmas*, ötvösök *megössék*, *szellye*, *encsem bencs*, *valván* (»minden emberrel jól tegyen ur valván«), *holval*, *szokmán* (»egy néhány jó legént küldé szokmánba«), *nódit*, *tiltul*, *senkel* (»mert vitézinek mindenét senkelte«), *megir* (»megírek a jó asszont a szörzésbe«); provincialismusok: *itilem*, *iltet*, *miltan*, továbbá: *küssbülés*, *örüzet*, *kén*, *kénecs*, *gyengy* stb. A nyílt *e* külön jelölését, a mit Heltai jelölt meg először, nála is külön jelölve találjuk: *het*, *kertedre*, *ketelen*, *élet*, *szeker*, *ejhez*, *kesere* stb., habár nem következetesen minden művében.

Ez elavult szavak és kifejezések, az erőteljes és régi zamatú nyelv ma bizonyos bájít kölcsönöz e műveknek, a melyeknek ilyen sorai:

»Tetszik a királynak virágszüvet ura
Hogy meg ne fonnyassza«

vagy:

»Nagy keserves könyvel két szeme rakodott«

a szerelem istenéről Cupidóról mondott e szavai:

»Képes ifjakat lobbant lángos üszökivel«

épügy gyönyörködtetnek, mint pl. Ilosvainak

»Meghidjétek tü ezt, tizenegy királyok,
Agyatokba rontom arany koronátok«

vagy

»Óh én vén szakálam, hivatlan vendégem!«

és más efféle erőteljes, archaisticus színezetű és költői kifejezései, a melyekhez hasonlók B. Fazekasnál nagy számmal fordulnak elő.

Mindent összevéve, Bogáti Fazekas Miklós egyik legkiválóbb alakja XVI. századi költészetünk művelőinek, kinek művei úgy a tárgy és versalak változatossága miatt, mint nyelvi és költői sajátosságuk, sőt költői becsüknél fogva kiváló figyelmet és méltány-
jást érdemelnek, többet mint a minőben eddig részesültek.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

I.

Magyar nyelvű nyomtatványok.

1.

[347.] *Debreczen, 1630.*

Uy és O Kalendarium, Christus Urunk születése után 1630. Esztendőre, rend szerint az napoknak számlálásával es egyéb választásokról. Ehinger Illyes által irattatott. Debreczenben, Nyomtatta Rheda Peter.

16r. A—D₄=28 sztlan levél.

Tartalmát bővebben ismertette Ádám Gerzson a *Századok* 1890. évi folyamában a 235. lapon. Néhány lap megvan belőle a debreczeni ref. kollégium könyvtárában is.

Décsi Lajos.

2.

Bécs, 1637.

(*Kopcsányi Márton.*) Keresztyen Imadsagos Könyvechke, mely, a Czeremoniaknak, és ennéhány hitünk agazatinak (az együgyűek kedvéért) rövid magyarázattyával külömb külömb féle imádsagokat foglal magában. A Bodog Emlekezetű Cardinal Pazmany Peter Esztergami Érsek engedelmeből, először 1616. masodsor, 1622. esztendőben nyomtatott; mostan harmadszor valamennyi jobbitással és szaporitással. Nyomtattatot Bechbe Formica Máté által MDCXXXVII. esztendőben.

12r. 510 lap. Elöl czimlap 1, végül mutató tábla, approbatio, nyomdahibák 5 sztlan levél.

Szabó Károly R. M. K. I. kötetében 665 sz. a. e mű czímét igen hézagosan közli. Megvan egy teljes és egy csonka példánya a budapesti egyetem könyvtárábnn.

Horváth Ignác.

3.

Bécs, 1637.

A Keresztyeni Tudomaninak Rövid Sommaja. Első Resze A Hitnek Agazatiról. Nyomtattatot Bechbe Gelbhaár Gergel által, MDCXXXVII. esztendőben.

36 sztlan lap.

Szabó Károly a R. M. K. I. kötetében 666. sz. a. hiányosan adja a czímet. Egy teljes és egy csonka példánya a bpesti egyetem könyvtárában. Mindkét példány Kopcsányi Márton Imádságos könyvecskéje (Bécs 1637.) után kötve.

Horváth Ignác.

4.

[348.] *Kolozsvár, 1671.*

Practica | ARITHMETICA. | Az az: | SZAMVETŐ | TABLA. | Melyben minden fele | Adásrol és vételről akarmi- | némű kereskedésben-is bi- | zonyos számoknak summáját | készen és könnyen fel- | található. | PADVAI JULIUS | CAESAR által irat- | tatott. | Mostan pedig e' szép kis formá- | ban harmadszor ki-bo- | csáttatott: | COLOSVARAT. | VERESEGYHAZI SZENTYEL | MIHÁLY által. M. D. C. | LXXI.

12r. A—O=112 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

5.

[349.] *Kolozsvár, 1676.*

Az Istennek kertében fel-nőtt szép | ÉLŐ-FA | A' TEKINTETES VR | TELEKI MIHALY | A Méltófágos Erdélyi Fejedelemnek belfő Tanácsfa, Torda és Máramaros Várme- | gyéknek Fő Ispánnya, Kúvár s mellette való vidékének, és Hufzt várának

Fő Kapitánya, etc. | és véle edgy Teft | TEKINTETES VÉR
 JUDITH Afzfzony | S' azon Előfanak | KILENCZ élő GYÜMÖL-
 CSEI. | A Mellyeket | Az Erdélyi jó Hazának földén, fok változáfi
 és fíradfági után, Istennek mennyekből fzapora firos harmat
 módgyára reá szállott | fok szép áldáfi között termett, és hozott:
 kik közzül, az előbb és Istennek kedvében fel-neveltetett, s leg-
 szebb illatozásban lévő | Gyümölcset, | TEKINTETES TELEKI
 ANNA | KISASZSZONYT, A' régi Tekintetes, hirrel, nével, és
 moftan Fejedelmi Méltósággal fénlő APAFI nagy HÁZNAK kerté-
 ben, | A' | TEKINTETES APAFI MIKLOS | URFI kebelében,
 Istennek szent rendeléfe fzerint adta és ajánlotta | 1676. Elzten-
 dőben, Sz. Mihály havának 9-dik napján. | A' | melynek lako-
 dalmi nagy pompáját, ez Hazánkban hafznosan gyümölcöző nagy
 ELŐ-FANAK le-rajzolásával ékefitette | VERES-EGYHÁZI SZEN-
 TYEL MIHALY Colofvári Könyv-nyomtató.

Egyleveles nyomtatvány. Megvan b. Radvánszky Béla sajkócazi
 könyvtárában, a ki ismertette is és hü facsimilét adott róla a *Turul*
 1889. évi folyamában 168. l.

Décsi Lajos.

II.

Idegen nyelvű hazai nyomtatványok.

1.

[100.] *Pozsony, 1637.*

Orationes Dvae, | ILL^{mi} ET REV^{mi} D. | D. Georgii Draskovith,
 Episcopi Iavriensis Et Comititis, Sacrae Caes: Regiaeque Majestatis
 Consi- | Liarii, Ac Penes Serenissi- | Mam Reginam Poloniae |
 Commissarii Pri- | Marii, Habitaе | Primùm, ad Pontem Vistulae,
 cùm Serenissima | Regina fines Poloniae ingrederetur, & nomine
 Regis, à Proceribus obviam missis, salutaretur, XXIV. Aug. |
 Deinde, sub tentorio prope Varfaviam, cùm Se- | renissimus Rex,
 ac univerfum Regnum, obviam veni- | rent Reginae Urbem
 ingredienti, XII. Septembris. | In lucem vulgatae, | Ab Admodum
 Rev. D. Joachimo | Luzinski, Canonico Ecclesiae Scepuftenfis. |
 Posonii. M-DC.XXXVII.

4r. 6 sztlan lev.

A kiadó Luzinski ajánlja Lósi Imre esztergomi érseknek. A M.
 Tud. Akadémia könyvtárában.

Hellebrant Árpád.

2.

[101.] *N.-Szombat, 1649.*

PATRONA | HUNGARIAE IN | CAELOS ASSVMPTA | Sub
 Schemate Victricis, Triumphatricis Judith. | ILLVSTRISSIMO AC |
 REVERENDISSIMO PRINCIPI | GEORGIO | LIPPAY, | DE SZOM-
 BOR, ARCHIEPISCOPO | Strigoniensi, Primati Hungariae, etc. |
 COLLEGII GENERALIS CLERI REGNI | Apostolici Primo Erectori |
 REVERENDISSIMIS ITEM, ADMODVM REVERENDIS | Ecclesiae
 Metropolitanae Strigoniensis Episcopis, Praepofitis, Ab- |
 batibus, Canoniceis. | Neonon | ILLUSTRISSIMIS, MAGNIFICIS HUNGAR:
 PROCERIBUS, | Ac deniq; etiam | PRAENOBILI AC INCLYTO
 SENATUI LIBERAE, AC | Regiae Civitatis Tyrnaviensis, | AB
 ILLUSTRISSIMA, GENEROSA, NOBILI, SINE MA- | cula Con-
 ceptae Virginis Sodalitate | Per Academicos Rhetores, alioq; ejus
 Almae Congregationis Sodales | In eodem Generali Collegio Tyr-
 naviae Tragocomicè | Repraesentata. | TYRNAVIAE, | Typis Aca-
 demicis, per Philippum Jacobum Mayr. ANNO M. DC. XLIX.

4r. A—B₂=6 sztlan lev.

A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

3.

[102.] *Gyulafehérvár, 1657.*

Schema Primum Generale. Sive forma studiorum Albenfium:
 Pro hoc Anno Domini M.DC.LVII. Albae Juliae. Excudebat Marti-
 nus Major, Coronsis. Celliffimi Transylvaniae Principis, ac Scholae
 Typographus.

8r. a—g=112 lap.

Egyetlen példánya az oxfordi Bodleian-könyvtárban.

Hellebrant Árpád.

4.

[103.] *Lőcse, 1668.*

I. N. I. | BONA VERRA | NUPTIIS SECUNDIS | VIRI |
 PLURIMVM REVERENDI & CLARISSIMI | DN. GOTHOFREDI
 TITH, | Ecclesiae Schemnitenfis in Montanis Hungariae | ARCHI-
 DIACONI | cum Nobilissimâ ac Pudicissimâ Foemina | EVPHRÓ-

SYNA KEYSERIA, | Viri quondam | Nobilissimi & Eruditissimi |
Dñ. MICHAELIS HEYDT &c. | RELICTA VIDUA | Vratislaviâ
Silefiorum Metropoli | tranfmiffa | ab | AMICORUM | PARI. Leut-
schoviae, Typis Samuelis Brever.

2r. 2 sztlan levél.

A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

5.

[104.] *Löcse, 1674.*

I. N. I. | PRAXIS PIETATIS. | To gefť, | O Cwićenij fe w |
pobożnoſti prawé, | Knjzka miłoſtná; | Kterakby Křeſtiánſki ćlowék |
w Pravé a Spafytedlné známoſti, | gak Boha, tak y febefamáho,
platné | proſpjwati, a Život fwúg w báżni | BOŽij dobře ſpořadage
poťěfféne | w ſwědomj pokogném ſtráwiti, | y napofledy geg po
dokonánij, | Běhu blahoflaweně za- | wrjtimohl, wyw- | cugjcy. |
Wytiſťěná w Lewoży, | V Samuele Brewera, w Roku | Pané
M. DC. LXXIV.

8r. 513 lap. Elöl czimlap, előszó (Předmlauwa) 4 sztl. levél,
végül register 7 sztlan lap.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

6.

[105.] *Löcse, 1683.*

NATALE VICTORiarum | PRAESAGIVM, | CELSISSIMI
PRINCIPIS ac | DOMINI DOMINI | EMERICI THOKOLI | Princi-
pis Hungariae ac | Partium ejusdem DOMINI, | FILIUS | STEPHA-
NUS | PRINCEPS CELSISSIMVS | Lucae Sacra EMMANVELI &
GABRIELI | Die 26. Martij | In Vitales Auras natus & editus | In
Praefentia ILLUSTRIS AUDITORII | Ad | JUVENTUTEM COL-
LEGII | Ab | ELIA LADIVERO Coll: Direct. | declamatum & b.
s. c. dictum | ANNO | M. DC. LXXXIII. die 29. Mart. | Impreffum
LEUTSCHOVIAE, Typis SAMUELIS BREWER.

2r. A – D₂ = 8 sztl. levél. Elöl czimlap és előszó 2 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

7.

[106.] *N.-Szeben, 1683.*

Evangelia, | VND | Episteln: | Auff alle Sontage, | und für-
nemste Feste, durch | das gantze Jahr. | Auch bey jedem Sontags- |
und Fest-Evangelio, ein Lehr- und Trostsprüchlein | für die liebe
Jugend gesetzt, | und beygefügt die Histori von | der Zerstörung
der Stadt | Jerusalem. | In Hermannstadt, bey Ste- | phano
Jüngling, 1683.

16r. A – W = 186 levél = 372 lap.

Megvan a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

8.

[107.] (*Kassa, 1684.*)

INSTRUCTIO | Pro | DECIMATORIBVS.

Végén: Actum CASSOVIAE, in Archivo Ca- | merae Scepu-
fienfis, Anno 1684 Die | Menfis (a hónap nincs megnevezve.)

2r. A₅ = 5 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

9.

[108.] *H. n. 1686.*

Columba in Fiffuris & Foraminibus | PETRAE | Mystico-
Aenigmatico-Allegorica. | cum solemniter GENEROSUS DOMINUS |
JOANNES SKAL- | KA, PRIVILEGIATAE CIVITATIS SOLNEN-
SIS JUDEX | & Concivis Primarius, | SPONSUS, | ET | GENE-
ROSA ac MAGNIFICA DOMINA | ELISABETHA | SPECTABILIS
ac MAGNIFICI DOMINI, | D. HENRICI DAVIDIS | SOBEK | Liberi
BARONIS de KORNICZ, unicè dilecta Filia | SPONSA | in unam
solidam & constantem Amoris & fidei Conjugalis | PETRAM |
coadunarentur, coalescerent & consolidarentur | Anno | QVO
Paphlae Ignitis penetrata est Petra factilis | IVDICIS In thaLaMos
Sponfa VenVsta VenIt. | per nonnullos Philomufos Solnenfes |
Annexis XVIII. Conjugalis Concordiae Aurelianis Legibus | adumbrata.

2r. 2 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

10.

[109.] *Brassó, 1687.*

Neu-vermehrtes | aufzerlesenes | Gesang-Buch | D. Mart.
Luth. | und anderer geiftrei- | chen Männer. | Gedruckt zu Kron-
Sadt. (igy) bey | Mich. Herrmann 1687.

16r. B—F=84 lap. (A íve vagyis első 24 lapja hiányzik.)

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

11.

[110.] *N.-Szombat, 1698.*

INSTRUCTIO | CONFESSARIJ, | SIVE | OPUSCULUM | In
quo traditur praxis cum | fructu administrandi Sacramen- | tum
Poenitentiae | Authore | R. P. PAULO SEGNERI, | è Societate
JESU. | Ab Alma Sodalitate B. M. VIRGINIS | sub titulo Purifi-
catae, in Collegio Ge- | nerali Cleri Rgni Ungariae erecta |
& Confirmata. | In Xenium | Illuftriffimis, Reverendiffimis, | Spec-
tabilibus ac Magnificis, Admo- | dum Reverendis DD. Confoda-
libus in | eadem Virgine Purificata conjun- | ctiffimis | Oblatum
& Dicatum. | Repreffum Tyrnaviae Typis Academicis, per Joan.
Andr. Hörmann 1698.

12r. 214 lap. Elöl czímlap 1 sztlan levél.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

12.

[111.] *H. n. XVII. sz.*

Filiae suae clarissimae | ANNAE | cum Ornatissimo juxta &
Peritissimo | DN. ZACHARIA | PFEIFFERO, | Cive & Pharma-
copola Caesareopolitano, | Matrimonium ineunte | *Εὐγαμῆν* |
precatur | M. ABRAHAM ECCARDUS, | p. t. in Exilio suo glorioso
Caesareopoli | hospitans | & Auxilium Divinum | expectans.

4r. 4 sztlan lev.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

13.

[112.] *Nagyszombat, 1702.*

INSTABILIS FORTUNAE LUSUS | Sive | CORONATORUM |
 CAPITUM | RUINAE | HONORI | Reverendorum, Praenobilium
 Nobilium ac | Eruditorum DD. AA. LL. & Philofophiae | NEO-
 BACCALAUREORUM | Per Rev. P. ANDREAM BOHUS | è Socie-
 tate JESU, AA. LL. & Philofophiae | Doctorem, ejufdémque Pro-
 fessore | Ordinarium. | In Alma Archi- Episcopali Univerfitate |
 Tyrnavienfi Primâ Philofophiae Laureâ | CONDECORATORUM |
 Ab | Illuftriffima, Perilluftri, Praenobili, Nobili | Humanitate Tyrna-
 vienfi dicatae | ANNO | In qVo VICtrICes LEOPOLDI aqVILEA |
 Hispano Leonl Infenfae feCVtVrls | VICTorIIs praelVDVnt | TYR-
 NAVIAE Typis Academicis per Joan- nem Andream Hörman.

12r. 43 + 1 lap.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

14.

[113.] *Nagyszombat, 1703 előtt.*

ARS | METRICA | SIVE | ARS CONDEN- | DORUM ELE-
 GANTER | VERSUUM; Ab uno e Societ. JESU. | Tyrnaviae
 Typis Academicis.

12r. 212 lap. Elöl czimlap, Lectori 3 sztlan levél.

A hátsó tábla belsején ezen egykoru bejegyzés van: »Ex
 libris Georgii Prahdnak Anno 1703.«

Ebből következtetjük, hogy 1703. előtt kelle nyomatnia. Meg-
 van a Magyar Nemz. Muzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

15.

[114.] *H. n., 1703.*

Universis Orbis Christiani Principibus, Et Rebuspublicis,
 Necnon Aliis quibusvis, cujuseunque Conditionis, Gradûs, Honoris,
 Dignitatis, Officii, ac Praeminentiae Statibus & Ordinibus.

Sr. A—B=14 szlan levél.

A manifestum kelte: Datvm ex Castris in Dominio nostro

Munkacsieni positis. Die Sēptima Mensis Junii, Anno Domini Millesimo septingentesimo tertio.

Kétségtelenül magyarországi nyomtatvány. A drezdai kir. könyvtárban.

Hellebrant Árpád.

16.

Lőcse, 1706.

Tolvaj (Franciscus). Atrium . . . Arithmeticae.

Szabó Károly a R. M. K. II. kötetében 2255. szám alatt közli. Tévedésből kimaradt nála a cím élén álló következő két hexameter:

Totum qui legit librum, tenet Is bene totum;

Ergo legas totum; sic sit tua tota medulla.

Décsi Lajos.

17.

[115.] *H. n. 1707.*

LAETITIA TRANSILVANIAE. | Qua | in Adventu | SERENISSIMI atque POTENTISSIMI | PRINCIPIS ac DOMINI | D. FRANCISCI II. | Ex Gloriosissima | RAKOCZIORUM | FAMILIA | verè fecundi, | Confoederatae HUNGARIAE DUCIS, | Et Electi TRANSILVANIAE PRINCIPIS, &c. | ad Homagium suscipiendum | auspiciatissimo, | undiquaque devotissimè contestabatur; | Annò, quò: | FRANCISCVS | SECVNDVS | RAKOCZI, | DVX | HUNGARIAE & CreatVS Tran- | silvaniae PrincEps Venit. | (1707.) observata & quadantenus delineata, | ab ANDREA FRANCISCI LISCHOVINI, PH. & M. D. | Serenissimi Principis Medico Castrensi.

2r. 4 sztlan levél.

A betűk jellege után itélve a kolozsvári vagy gyulafehérvári nyomda terméke. Megvan a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.

Horváth Ignác.

KÜLFÖLDI SZEMLE.

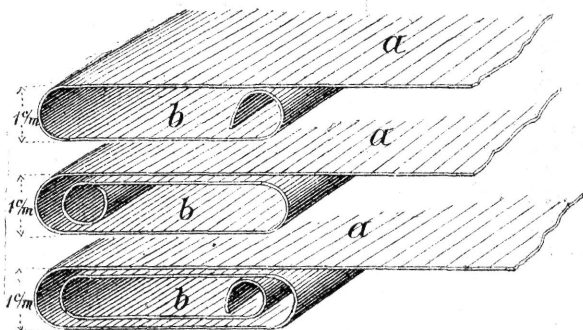
A MARBURGI KÖNYVTÁR ÁLLVÁNYRENDSZERE.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

A »Modern könyvtárak szervezéséről« szóló cikkemben (*Magyar Könyv-Szemle.* 1894. 222. l.) már volt alkalmam említeni, hogy jelenleg Nyugat-Európában mindenütt a magazin- (raktár-) rendszer van általánosan elfogadva az újabb köz-könyvtárak berendezésében. Ez a rendszer folyton módosul, újabb javítások teszik tökéletesebbé; különösen a könyvszekrények helyesebb szerkezete foglalkoztatja — kivált Németországban — a könyvtárnokokat. Idézett cikkemben is kiemeltem az új könyvszekrény-minták közül a marburgit és strassburgit, melyeket abból az alkalomból szerkesztettek, hogy amott tervben, itt pedig már készen áll egy teljesen új s czélszerű könyvtárépület. Most közülök a marburgit módomban van részletesebben is megismertetni, mert dr. Wenker G. könyvtárnok úr, marburgi időzésemre s arra hivatkozva, hogy könyvszekrény-mintáját ott megszemlélve, ez tetszésemet megnyerte: szíves volt részletes leírását és szemléltető rajzait megküldeni. Ugyanis mintája a porosz közoktatási kormány elé kerülvén, ez, mielőtt az új marburgi könyvtár-épületben alkalmazná, előnyeit kipróbálása végett a régi könyvtárépülethez egy kisebb próba-építményt építtetett s berendezte a dr. Wenker terve szerinti szekrényekkel. E kísérletnek különösen két czélja van: megállapítani, hogy a könyvszekrények kisebb tengelytávolsága s a könyvtár-emeletek alacsonyabbra szállítása a világosság eloszlását s a kényelmes mozgást nem akadályozzák-e meg?

Ez a könyvszekrény teljesen vasból van s a tér kihasználását két úton akarja elérni: a könyvpolczok vékonysága és ezek állíthatósága által, úgy hogy az egyik könyvsor fölött a következő polcz 1 cm-re állhat; továbbá az említett tengelytávolság apasztásával.

E végre a könyvpolczok 1 $\frac{m}{m}$ vastag vaspléhből készülnek s szükséges szilárdságukat az által kapják, hogy hosszirányban szélökön (1. ábra, *b*) 1—2-szer a szükség szerint behajlítva, 1 cm.

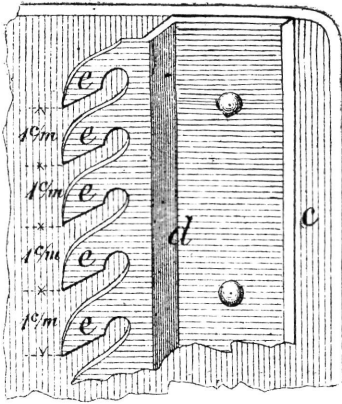

1. ábra.

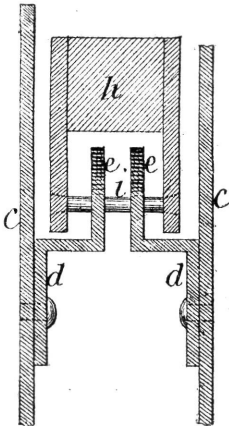
vastagságra préseltetnek s így a kellő szilárdság mellett a könyvpolcz 1 cm.-nél (deszkapolcz 3 cm.) sohasem vastagabb. Negyedréteg vagy foliók számára két ilyen polcz fektetendő le egymás mellett, a kellő szélesség megkapása végett. E polczok két végén egy-egy *pléholdal* van alkalmazva (l. 4. ábra *c*, fogantyú gyanánt, *g* nyílással 2 $\frac{m}{m}$ vastagságban, melyek czélja hármas: *a*) a könyveket oldalt tartják s ezért mintegy felényi magasak, mint a könyvek; *b*) eszközlik a könyvpolczok vízszintes állását, mi végre alól két tartó nyulványuk van; *c*) eszközlik a polczok-főnnebb-lentebb beállítását, mi végre külső oldalukra egy fogazott lécz van erősítve, 1 cm.-nyi fogtávolsággal, melyek útján két oldalon függőleges vasléczek (vastartók) megfelelő fogazataiba (*h*) kapcsolódnak. (2. ábra *e*.)

E függőleges *vastartók* hágsós szerkezetűek, két pántvasból, melyek közt állanak a fokok (v. újabban lemezvasak) 5 cm.-re egymás felett, melyek hajlása olyan, hogy a könyvpolcz oldalpléhének fogai épen beléjük találjanak. (3. ábra) E vastartók egyszersmind az egész könyvszekrény tartói, oldalfalai, melyek 1 m. távol-

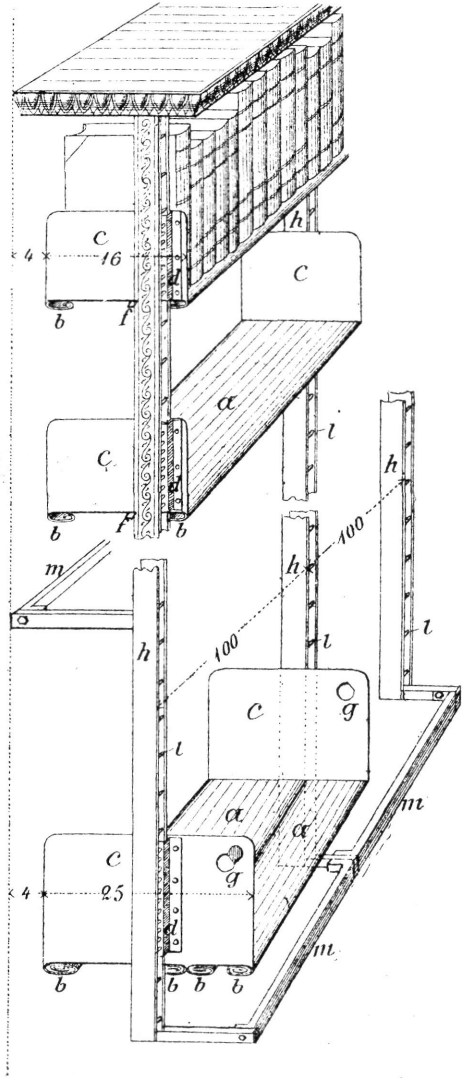
ságra állanak egymástól, s hogy ne inogjanak, felül és alól a könyvemeleteket tartó vasgerendákhoz vannak erősítve (5. ábra *l*.)

2. ábra.

3. ábra.

4. ábra.

s úgy vannak elhelyezve, hogy a könyvpolez függőleges megterhelése s ezek függőleges középvonala összeessék. (5. ábra.) Egyszer-

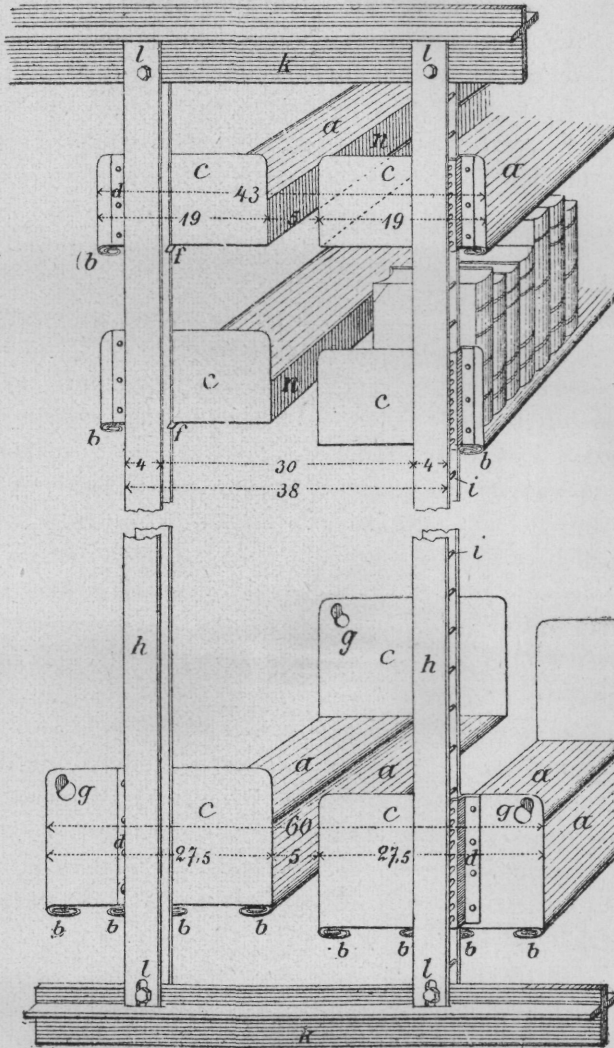
mind világos, hogy a könyvpolczok minden sorban oly szélesre csináltathatók, mint a könyvek igénylik. Marburgban pl. a 8-rét könyvek polczai $19\frac{1}{2}$, a 4- és 2-rétűeké 30 cm. szélesek. Ez által a 8-rét könyvek háta megett a könyvtárnokok által annyira ismert holtter (porfészek stb.) elvész s fölül a könyvsorok belebb esvén, a szekrények közti mozgás könnyebb lesz; ez pedig lényeges hely-megtakarítás; mert nem kell feledni, hogy egy könyvtár legalább is $\frac{2}{3}$ részben 8-rét vagy kisebb kötetekből áll. E szerint, a mint ezt minden könyvtárnok tapasztalta, a régi, egyforma széles könyvpolczokkal ellátott könyvszekrényeknél még ezek legkisebb (30 cm.) szélessége mellett is a felsőbb sorok háta megett a holtter rendkívül nagy.

Ismeretes dolog továbbá, hogy a régibb könyvszekrények polczai is föllebb-lejjebb állíthatók. Azonban ez az állíthatóság a könyvpolczok illetőleg könyvsorok közt a holtteret alig apasztotta; először is azért, mert ez a lejjebb vagy föllebb emelés oly nehézkes volt, hogy számos esetben az ember inkább abba hagyta; másodsor az állítást eszközölő léczek fokai oly nagyok voltak, hogy a hely-megtakarítás függőleges irányban a pontos állítás mellett is csekély volt. A marburgi rendszernél ez 1 cm-re szállítható le s e mellett a könyvpolcz még könyvekkel rakva is könnyen emelhető vagy lejjebb állítható a szükség szerint.

A mi a térben e szekrények által elérhető további megtakarításokat illeti, ezekről a következő adatok szólnak. A magazin-rendszer könyvemeletei legalább 2 m. 30 cm. magasak. Ebből indulva ki, minden ily emeleten 7 könyvpolcz állítható be. Ha ezek 3 czm., vastag deszkából készülnek, a marburgi 1 cm-es könyvpolczoknál csak ez a megtakarítás is, egy emeletnél, $7 \times 2 = 14$ cm. Így tehát a könyvemelet magassága a próba-építményben 2 m. 16 cm., 2 m. 30 cm. helyett. Ezt 8 könyvtáremeletre számítva, a megtakarítás $8 \times 0.14 = 1.12$ m.

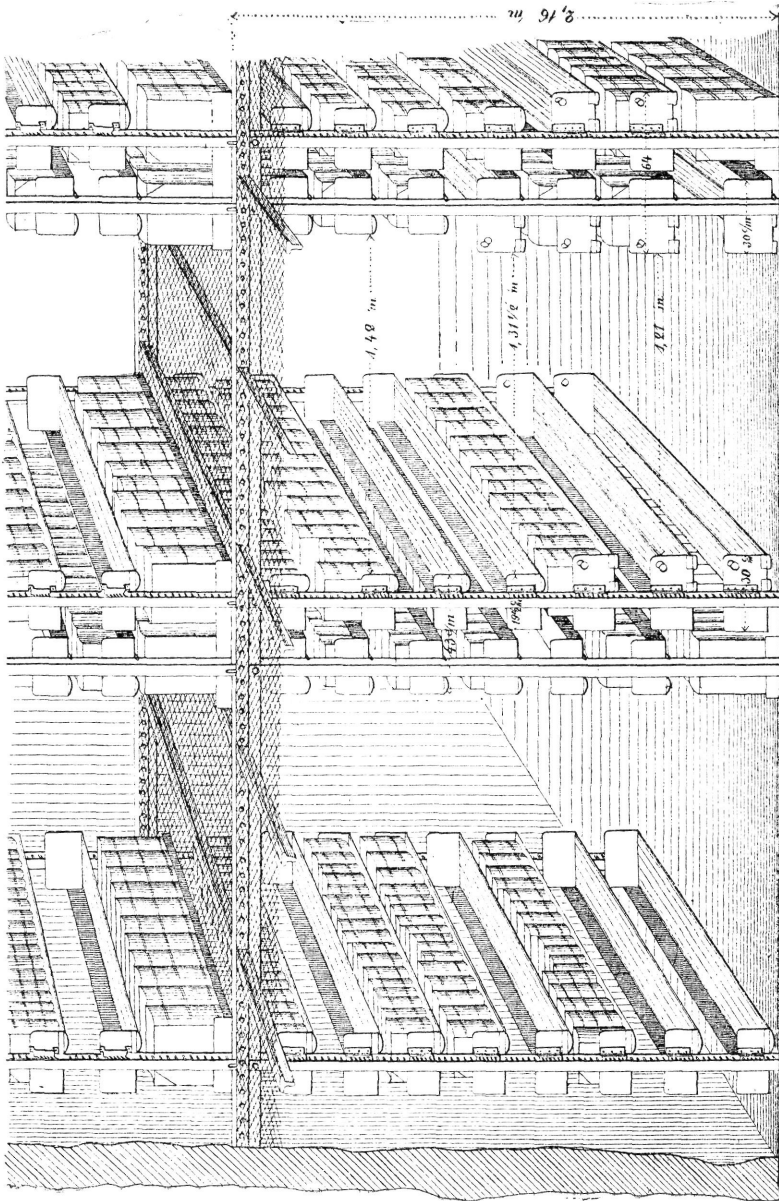
Még jelentékenyebb a megtakarítás az épület mélységében, a könyvszekrények tengely-távolságának apasztása által. Ugyanis 2.16 m., magasság mellett minden könyv elérhető levén kézzel, nem kellene a régibb magazin-rendszer mellett oly alkalmatlan lépő vasak, melyek 2.30—3.48 magasság mellett a legfelső sor könyveinek levehetőzésére nélkülözhetetlenek. E mellett a 8-rét könyvek polczai $10\frac{1}{2}$ cm-rel keskenyebbek levén, beljebb mennek

s a tért két oldalon 21 cm-rel növelik a két szekrény közt. E szerint a két szekrény tengelytávola, mely pl. Kiel-ben, Halle-

5. ábra.

ban 2·10 m., a marburgi próbaépítményben 1·85 m. Továbbá a 4-rét és 2-rét könyvek polca 32 cm, (30 cm. a polcz, 2 cm. a

6. ábr.

szabad tér), a 8-rét könyveké 21.5 cm. (19.5 cm. a polcz, 2 cm. szabad tér); ebből világos, hogy 2 szekrény közt a szabad mozgásra marad alól, a 4- és 2-rét könyveknél 1.21 m., a 8- és 4-rét könyvek közt $1.31\frac{1}{2}$ m., a 8- és 8-rét könyvek közt 1.42 m. A kettős szekrények oldal-szélessége 8- és 8-rét közt 43 cm., a 8- és 4-rét közt $53\frac{1}{2}$ cm., a 4- és 4-rét közt 64 cm.

Ezekből világos, hogy, ha a marburgi kísérlet beválik, ugyanazon könyvmennyiség számára jelentékenyen alacsonyabb és kisebb (keskenyebb) épület lesz a jövőben elég és a régibb 8 könyvtár-emelet helyébe magassági irányban majdnem 9 illeszthető be, ($4\frac{1}{2}$ valódi emelet 4.32 m. magassággal) s hogy a hallei stb. berendezést véve alapúl, minden 7 könyvszekrény helyébe 8-at lehet betenni. Ez pedig a könyvtárak mai szaporodása mellett lényeges körülmény; mert ha egy ily könyvszekrényt 5 méter hosszúnak veszünk, kettősen véve, ez által $10 \times 2.16 \text{ m}^2 = 21.6 \text{ m}^2$ felületet nyerünk, melyre, négyzetméterenként 100 könyvet véve, 2160 könyvvel helyezhetünk el többet. Legyen még itt röviden megemlítve, hogy e könyvszekrények magánhasználatra is berendezhetők (4. ábra) s őket F. zum Egen múlakatos készíti Marburgban (a/Lahn). Az árakra nézve megjegyzendő, hogy egy állvány 1 m. szélességben, három 2- és 4-rét s hat 8-rét könyveknek való polczczal, 25 márkába kerül, minden további méter 22 márkába.

Dr. Wenker terve szerint végre az egyes 2.16 m. magas könyvrakodó emeletek mind szilárd padlóval vannak elválasztva, melyek a világosság átbotcsátása végett Siemens-féle üveglapokból készitendők, mint a marburgi próbaépítményben.

A BERLINI KIR. EGYETEMI KÖNYVTÁR SZAKRENDSZERE.

DESIDERIUSTÓL.

E folyóirat múlt évi folyamában a szerkesztő, dr. Schönherr Gyula ismertette a berlini királyi könyvtár szakrendszerét. Nem kevésbé érdekes az egyetemi könyvtár szakrendszere, mely inkább gyakorlati követelményeket tart szem előtt, midőn egy egyetemi könyvtár rendes könyvanyagát veszi a szakrendszer készítésénél alapúl s nem ideális osztályozást fogad el, ezenkívül e könyvtár beren-

dezésében úgy, mint a könyvek kezelése körül való eljárásban bátran nevezhető mintaszerű könyvtárnak.

A berlini egyetem könyvtára újabb keletű, még nem is az egyetemmel egyidejűleg jött létre. 1829-ben szervezték az egyetemi tanács és rektor kezdeményezésére s ez idő óta több könyvtárral (mint Jaffé híres könyvtárával), a Brandenburgban évenként megjelenő nyomtatványokkal gyarapodva, ma 142,129 kötet könyvet, 67,855 doktori értekezést s az egyetemi oktatás körébe vágó művet, 3897 iskolai értesítőt és 200 kéziratot foglal magában s egy évi (1892/3) növekedése: 2753 mű 4337 kötet, 14,482 doktori értekezés és egyetemi irat, 897 iskolai értesítő.

A könyvtár három részből áll: 1. *Az olvasóterem könyvtára*, az olvasóteremben fölállítva. Itt a leginkább használt kézikönyvek, tankönyvek, forrásgyűjtemények vannak, mintegy 5000 kötet, az olvasóknak ott való olvasásra korlátlanul (kivánatlap stb. nélkül) szabad rendelkezésére bocsátva. 2. *Kézikönyvtár* az olvasóterem könyvtárának kiegészítésére, az akadémiai kiadványok és folyóiratok, mintegy 6000 kötet; ebből kivánatlapra adnak ki; ugyanez az eljárás a könyvészeti művekre nézve, melyek a tisztviselői teremben vannak. 3. *Kölcsönkönyvtár* otthon való használatra, az egyetemi tanároknak és hallgatóknak térítvény mellett (pénzbeli biztosíték nélkül) kötetszám korlátozás nélkül szabad rendelkezésére bocsátva.

A könyvek XI szakaszba vannak sorozva s az egyes szakok számokkal jelölve (Pl. 3,60= theologiai szakban a 60. számú mű.)

E tizenegy szakasz a következő:

I. Akadémiai kiadványok és enciklopédiák.

II. Könyvészet és irodalomtörténet. Egyetemek és iskolák.

1. Általános kritikai folyóiratok.

2. Általános könyvészet.

3. Egyetemekre és iskolákra vonatkozó művek könyvészete.

4. Irodalomtörténet, a. egyetemes b. részleges.

5. Egyetemek.

6. Iskolák.

III. Theologia.

1. Könyvészet. Folyóiratok. Összes művek. Történet. Enciklopédia.

2. A szentírás különböző kiadásai és magyarázatai.
3. Patrisztika.
4. Egyháztörténet.
5. Különböző tudományágak.

IV. Nyelvtudomány és Filologia.

1. Nyelvtudomány.
2. Klasszika filologia. *a)* Könyvészet. Folyóiratok. Enciklopédia. Történet. Bevezetés és segédtudományok. *b)* Nyelvtanok. *c)* Rhetorika és Stiliztika. *d)* Metrika. *e)* A klasszikus művek kiadásai és fordításai.
3. Újabb nyelvek. *a)* Bevezetés. *b)* Általános román nyelvészet. *c)* Francia és provençal nyelvészet és irodalom. *d)* Olasz nyelvészet és irodalom. *e)* Raetoromán nyelvészet és irodalom. *f)* Német nyelv és irodalom. (*α.* Folyóiratok. *β.* Történet és enciklopédia. *γ.* Nyelvtan. *δ.* Ó- és középfelnémet irodalom. *ε.* Újabb irodalom.) *g)* Angol és angol-szász nyelvészet és irodalom. *h)* Északi nyelvek és irodalom. *i)* Szláv nyelvészet és irodalom. *k)* Keleti nyelvek.

V. Szótárak.

VI. Történet és földrajz.

- A.)
1. Történet könyvésze.
 2. A történettudomány módszertana.
 3. A történetírás története.
 4. Folyóiratok.
 5. Életrajzok.
 6. Kortan.
 7. Heraldika és genealogia.
 8. Epigrafika.
 9. Numismatika.
 10. Paleografia és diplomatika.
 11. Népisme.
- B.)
12. Földrajz és történeti földrajz. *a)* Könyvészet. *b)* Egyetemes földrajzi szótárak. *c)* Földrajz története. *d)* Folyóiratok. *e)* Egyetemes földrajzi tan-könyvek és atlaszok. *f)* Történeti földrajz.

13. Statisztika.
14. Régiségtan.
15. Általános vallástudomány és mythologia.
16. Egyetemes világtörténet.
17. Mivelődéstörténet.
18. Ókor története.
19. Újkor története.
20. Az egyes országok története és földrajza. *a)* Németország. (Forrásismertetés. Folyóiratok. Forrásművek. Feldolgozott művek. Topográfia és statisztika.) *b)* Poroszország. *c)* A többi német tartományok. *d)* Ausztria. *e)* Egyéb országok.

VII. Jog- és államtudományok.

1. Könyvészet. Folyóiratok. Összes művek. Történet. Encziklopédiák.
2. Magánjog.
3. Római jog. *a)* Forrásismertetés. *b)* Forrásművek. *c)* Jogtörténet. *d)* Kommentárok és rendszeres művek.
4. Német jog. *a)* Régibb német jog. *b)* Jogtörténet. *c)* Újabb német jog.
5. Porosz jog.
6. Francia jog.
7. Büntető jog és bűnügyi peres eljárás.
8. Kereskedelmi-, tengeri- és váltójog.
9. Társulati jog.
10. Egyházjog.
11. Nemzetközi jog.
12. Államtudomány. *a)* Egyetemes. *b)* Ókori. *c)* Újabb államtudomány. *d)* Német állam- és közigazgatási jog. *e)* Az egyes német államok államjoga. *f)* Közigazdaságtan.

VIII. Orvosi tudomány.

1. Könyvészet. Folyóiratok. Encziklopédiák. Történet.
2. Boncztan és élettan.
3. Kórtan és gyógytan.
4. Diagnosztika.
5. Gyermekbetegségek,

6. Nőgyógyászat és szülészet.
 7. Elmegyógyászat.
 8. Sebészet.
 9. Szemészet.
 10. Fogorvoslás.
 11. Gyógyisme.
 12. Hasonszenvi gyógyászat.
 13. Egészségtan és nyilvános orvostan.
- IX. Természettudományok.
1. Könyvészet. Történet. Encziklopédiák.
 2. Természettan és Meteorologia. (Folyóiratok. Összes művek. Szótárak. Történet. Tankönyvek.)
 3. Vegytan. (Folyóiratok. Szótárak. Történet. Tankönyvek.)
 4. Természetráajz. *a)* Könyvészet. Folyóiratok. *b)* Fejlődéstörténet és általános természetrajz. *c)* Anthropologia. *d)* Állattan. (Könyvészet. Folyóiratok. Szótárak. Történet. Tankönyvek.) *e)* Növénytan. (Könyvészet. Folyóiratok. Történet. Tankönyvek.) *f)* Ősnövénytan. *g)* Földtan és földisme. *h)* Ásványtan. *i)* Jegecztan. *k)* Paleontologia.
- X. Bölcsészet és művészet.
1. Bölcsészet. *a)* Folyóiratok. Encziklopédiák. Történet. *b)* Bölcsészek művei. *c)* Egyes tudományágak.
 2. Paedagogia.
 3. Művészet. A művészet régiségtana.
- XI. Matematika és csillagászat.
1. Matematika. (Könyvészet. Történet. Folyóiratok. Összes művek. Encziklopédiák. Egyes tudományágak. Tabellák és példatárak.)
 2. Földmértan.
 3. Csillagászat.

A magyar irodalom csak kevés művel van képviselve a könyvtárban, nem úgy mint a királyi könyvtárnál, a hol a kiválóbb magyar művek föltalálhatók s azonkívül ritka hungarikumok is vannak. Pedig a kezdet itt is szépen indúlt. 1842-ben a Berlinben tanuló magyarok mozgalmat indítottak meg egy magyar könyvtár létesítése érdekében. Fölszólították az akkor élő magyar

írókat műveik megküldésére s ilyen és más úton, részben saját költségükön 500 kötet művet gyűjtöttek össze s ezt azután átadták az egyetemi könyvtárnak. De folytatólagos gyarapítására senki sem gondolt s ez úgy van most ott, mint lelkesebb idők buzgalmának emlékjele.

A KÜLFÖLDI IRODALOM
MAGYAR VONATKOZÁSÚ TERMÉKEI
AZ 1894. ÉVBEN.

Összeállította: HORVÁTH IGNAZ.

(Második és befejező közlemény.)

Malcher F. X. Herzog Albrecht zu Sachsen-Teschen bis zu seinem Amtsantritt der Statthalterschaft in Ungarn. 1738—66. Eine biographische Skizze. (Bécs, Braumüller, 1894. 8-r. X, 204 l. 5 képpel. Ára 4 márka.)

Mandello Jules. Le mouvement social en Hongrie (Paris, Giard V. és Brière E. 1894.)

Mausser Josef. Anleitung zur Anfertigung von Kartenskizzen der österr.-ungar. Erdtheile und der Kronländer, der Länder Europas, der Erdtheile und der wichtigsten Flussläufe. Mit Zugrundelegung einfacher Hilfslinien. III. vermehrte u. verbesserte Auflage. Mit 35 Karten-Skizzen. (Bécs, Sallmayer-féle könyvkereskedés, 1894. N. 8-r. 13 l. Ára 80 kr.)

Mayer Franz Martin. Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie. (Bécs, Tempsky, 1894. 8-r. 320 l. Ára ?)

Mayr Michael. Wolfgang Lazius als Geschichtsschreiber Österreichs. Ein Beitrag zur Historiographie des 16. Jahrhunderts. (Innsbruck, Wagner. 1894. IV, 91 l. Ára ?)

Meyers Reisebücher: Oesterreich und das angrenzende Ungarn. VI. Aufl. (Lipsee, Bibliografiai intézet, 1894. 8-r. X, 308 l. Ára 5 márka.)

Miklau Julius. Franz II. Rákóczy. (1676—1735). Ein Lebens- und Charakterbild. (Sonderabdruck aus dem Jahresberichte des I. deutschen k. k. Gymnasiums in Brünn. (Brünn, Knauthé R., 1894. 8-r. 48 l. Ára 50 kr.)

Mittheilungen, Archäologisch-epigraphische, aus Oesterreich-Ungarn. Herausg. von O. Benndorf und E. Bormann. Jahrg. XVII. Heft 1. Mit 16 Abbild. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894. N. 8-r. 118 l. Ára 3 frt.)

Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs. Neue Folge. VIII. Band. (Bécs, Seidel L. W. és fia, 1894. 8-r. 397 l. Ára 3 frt 50 kr)

Mittheilungen, Wissenschaftliche, aus Bosnien und der Herzegovina. Herausgegeben vom Bosnisch-Herzegovinischem Landes-Museum in Serajevo. Redigirt von Dr. Moriz Hoernes. II. Band. mit 9 Tafeln u. 238 Abbildungen im Texte. (Bécs, Gerold Károly, 1894. 4-r. 692 l.)

Monarchie, Die österreichisch-ungarische, in Wort und Bild. XIV. Band. Böhmen. I. Abtheilung. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894. 4-r. 618 l. Ára 5 frt 70 kr.)

Monarchie, Die österreichisch-ungarische, in Wort und Bild. Lief. 195, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 218. Böhmen. 5—20. Heft. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894, 4-r. 129—385, 1—168, 1—132 l. egy füzet ára 30 kr.)

Monarchie, Die österreichisch-ungarische, in Wort und Bild. Lief. 196, 199, 202, 205, 208, 211, 214, 217. Ungarn IV. Band. 3—10. Heft. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894, 4-r. 65—320 l. egy füzet ára 30 kr.)

Mühlen-Kalender, Oesterr.-ungar. illustrirter. Jahrbuch für Müller, Bäcker, Getreidehändler, Sägemüller etc. Mit einer Eisenbahnkarte. Pro 1895. XVIII. Jahrg. Herausg. von der Redaction von »Pappenheim's Oesterr.-Ungar. Müller-Zeitung.« (Bécs, Perles Mór. 1894. 16-r. 232 l. jegyzéknaplóval. Ára 1 frt 60 kr.)

Nachrichten, Statistische, über die Eisenbahnen der österr.-ungar. Monarchie für das Betriebsjahr 1890. Bearbeitet u. herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handels-Ministerium in Wien u. vom kgl. ung. statistischen Landes-Bureau in Budapest. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda. 2-r. IV, 567 l. Ára 6 frt.)

Namens-Verzeichniss der k. u. k. österr.-ung. Consularfunctionäre, sowie der k. u. k. österr.-ung. Consularämter im Auslande. Zusammengestellt im k. u. k. Ministerium des k. Hauses und des Aeussern. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. 4-r. 32 l. Ára 20 kr.)

Netoliczka Eugen. Geschichte der österr.-ungar. Monarchie von den ältesten Zeiten bis auf unsere Tage. Für die Oberclassen der Volks- und Bürgerschulen. 20., unveränderte Auflage. (Bécs, Pichler A. özvegye és fia, 1894. 8-r. 68 l. Ára 37 kr.)

Notiz-Kalender für die weibliche Jugend. Taschenbuch für Schülerinnen an Bürger-, Mittel- und Fachschulen und Präparanden in Oesterreich-Ungarn. Für das Studienjahr 1895. Mit Benützung ämtlicher Quellen. XXI. Jahrgang. (Bécs, Perles Moritz, 1894. 16-r. 72 l. Ára 50 kr.)

Novellenschatz, Ungarischer. Uebersetzt, herausgegeben und mit Biographien versehen von Oscar von Krücken. II. Bd. (Berlin, Wilhelmi Rikárd, 1894. 8-r. 8, 168 l. Ára 1 márka 50 pf.)

Organisations- und Dislocations-Uebersicht des k. u. k. Heeres, der k. und königl. ungar. Landwehr, sowie der k. k. und kgl. ungar. Gendarmerie. 3. Ausgabe. (Linz, Mareis E., 1894. 2-r. Ára 30 kr.)

Pasfield Olivier. The memoirs and travels of Mauritius Augustus Count de Benyovszky, in Siberia, Kamchatka, Japan, the Liuki Islands und Formosa. From the relation of his original Ms. 1741--1771, by William Nicholson. 1790. (»The Adventure Series« XVII. London. Fischer-Unwin, 1894.)

Pauler Julius. Wie und wann kam Bosnien an Ungarn. (Separat-Abdruck aus Wissenschaftlichen Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina. II. Bd. (Bécs, Gerold Károly fia, 1894. 8-r. 6 l. Ára 20 kr.)

Pauer Albert. Leitfaden des Eisenbahn-Tarifwesens, mit besonderer

Berücksichtigung des Tarifwesens der österr. ungar. Eisenbahnen, für Eisenbahnbeamte. (Bécs, Cs. kir. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. VIII, 162 l. Ára 1 frt 50 kr.)

Pfeiffer's Adressbuch für Gartenbau und die verwandten Zweige von Oesterreich-Ungarn. 1. Aufl. (Bécs, Teufen Károly, 1894. 8-r. 220 l. Ára 6 frt.)

Preisverzeichniss der in der österreichisch-ungarischen Monarchie und im Auslande erscheinenden Zeitungen und periodischen Druckschriften für das Jahr 1895. Bearbeitet von dem k. k. Post-Zeitungsamte I. in Wien (Bécs, Waldheim R., 1894. 4-r. 239 l. Ára 1 frt.)

Preisz Cornelius. The effects of sea-baths, with a special view to lake Balaton. (Braumüllers Collection Nr. 105. Bécs és Lipse, Braumüller Vilmos, 1894. 8-r. 37 l. Ára 30 kr.)

Příbram Alfred Francis. Franz Paul Freiherr von Liscola. 1613—1674 und die Politik seiner Zeit. (Lipscse, 1894.)

Prochaska's Verzeichniss aller Stationen des Post-, Eisenbahn-, Telegraphen und Dampfschiff-Verkehrs in Oesterreich-Ungarn. 23. Jahrg. 1894. (Teschen, Prochaska Károly, 1894. 8-r. 118 l. Ára 60 kr.)

Prochaska' neue Eisenbahn-Karte v. Oesterreich-Ungarn. 24. Jahrg. 1894. Vergrösserte 63. Auflage. (Teschen, Prochaska Károly. Ára 1 frt.)

Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis. Das Inwohner-Verzeichniss der ungarischen Studentenburse zu Krakau (1493—1558.) Aus der Original-Handschrift mitgetheilt und erläutert von Dr. Karl Schrauf. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894. 8-r. XXIII, 138 l. Ára 1 frt 50 kr.)

Rézbányay Josephus. Compendium patrologiae et patristicae una cum selectis partibus ex operibus S. S. patrum classicis, in usum academicum et privatum, celeberrimis auctoribus ac editoribus recentissimis, pro manuactione ad praelectiones patristicas in lyceo episcopali Quinqueecclesiensi. (Bécs, Perles Mór, 1894. N. 8-r. XVI, 704 l. Ára 6 frt.)

Revue, La, de Paris, I. année No 13. 1894. (L. Comtesse Almásy.)

Ritter's geographisch-statistisches Lexikon über die Erdtheile, Länder, Meere, Buchten, Häfen, Seen, Flüsse, Inseln, Gebirge, Staaten, Städte, Flecken, Dörfer, Weiler, Bäder, Bergwerke, Canäle etc. Ein Nachschlagebuch über jeden geographischen Namen der Erde von irgend welcher Bedeutung für den Weltverkehr. 8. vollständig umgearbeitete Auflage. Unter der Redaction von Joh. Penzler. I. Band 5—10. Lief. (Lipscse, Wigand Ottó, 1894. N. 8-r. 257—640 l. egy füzet ára 62 kr.)

Rónay Stefan. Gedichte. (Lipscse, Janssen Alfréd, 1894. 8-r. VIII, 309 l. Ára 3 frt 90 kr.)

Rothaug Joh. Georg. Politische Schul-Wandkarte der oesterr.-ungar. Monarchie und der angrenzenden Ländergebiete. Ára 10 frt.

Röfl Victor. Eisenbahnrechtliche Entscheidungen der österreichischen und ungarischen Gerichte. Im Auftrage der österr.-ungar. Bahnverwaltungen herausgegeben. VII. Jahrg. 1893. (Bécs, Hartleben A., 1894. 8-r. 173 l. Ára 2 frt.)

Saurberg Möricz. Die italienische Politik König Sigismunds bis zum Beginn des Constanzer Concils. (Halle-Wittenberg, 1894. 8-r. 63 l. Ára ?)

Schematismus der k. k. Landwehr und der k. k. Gendarmerie der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder für 1894. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. 603 l. Ára 1 frt 80 kr.)

Schroff Richard. Die österr.-ungar. überseeische Culturarbeit und Auswanderung. Ein patriotisches Mahnwort. (Bécs, Konegen Károly, 1894. n. 8-r. 56 l. Ára 50 kr.)

Schweiger-Lerchenfeld A. Schilderungen und Naturansichten von den beliebtesten Reisewegen. VIII. Donaufahrt I. Von Passau nach Budapest. Mit 8 Tonbildern, 49 Textabbildungen und 3 Kärtchen. (A. Hartleben's Neue Reisebücher. Nr. 8. Bécs, Hartleben A., 1894. 8-r. 152 l. Ára 1 frt.)

Schweiger-Lerchenfeld A. Schilderungen etc. IX. Donaufahrt, II. Von Budapest nach Sulina. Constantinopel. Mit 8 Tonbildern, 42 Textabbildungen und drei Kärtchen. (A. Hartleben's Neue Reisebücher. Nr. 9. Bécs, Hartleben A., 1894. 8-r. 163 l. Ára 1 frt.)

Seidel's kleines Armee-Schema, Dislocation u. Eintheilung des k. u. k. Heeres, der k. u. k. Kriegsmarine, der k. k. Landwehr und der königl. ungar. Landwehr, Nro 35. 36. Mai, November 1894. (Bécs. Seidel L. W. és fia, 1894. 16-r. 4, 143 és IV, 130 l. egy füzet ára 50 kr.)

Soldatenbuch, Oesterr.-ungar. Vaterländische Denkwürdigkeiten für Unterofficiere und Mannschaften des k. u. k. Heeres. Mit 16 Bildnissen. (Teschen, Prochaska Károly, 1894. 12-r. 177 l. Ára 20 kr.)

Somogyi Eduard. Ludwig Kossuth. Sein Leben und Wirken. (Lipsec, Wigand Ottó, 1894. 8-r. IV, 214 l. Ára 1 frt 86 kr.)

Spicer Mauro. Blätter und Blüten aus Kroatiens Gauen. (Berlin, Cronbach Siegfried, 1894. 8-r. 2, 255 l. Ára 4 márka 50 pf.)

Statistik, Oesterreichische. Herausg. von der k. k. statistischen Central-Commission. XXXVIII. Band 2. 4. Heft. 2 Abtheilung: Statistik des Verkehres in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, vornehmlich für die Jahre 1881/1882. XXXIV Bd. 1—5 Heft. XLI Bd. 1. 3. Heft. (Bécs, Gerold Károly fia, 1894. 4-r. LXIV, 286 ll. Ára 5 frt; IV, 169 l. Ára 2 frt 60 kr; XLIII, 113 l. Ára 2 frt. 60 kr; XII, 55 l. Ára 1 frt; XLII, 1. 7 l. Ára 3 frt; XXIX, 109 l. Ára 2 frt 30 kr; XXVIII, 167 l. 2 frt; XXXVIII, 113 l. Ára 2 frt 20 kr; XLI, 167 l. Ára 3 frt.)

Statistik des auswärtigen Handels des österreichisch-ungarischen Zollgebietes im Jahre 1892. 1893. Verfasst u. herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handels-Ministerium. I. II. Band. (Bécs, Helf Károly, 1894. CLXVI, 865 l. VII, 503 l. Ára 4 frt, 3 frt.)

Die **Strafgesetzgebung** der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung. Herausgegeben von der internationalen kriminalistischen Vereinigung. I. Band. (L. Fr. v. Liszt.)

Strakosch-Grassmann Gustav. Geschichte der Deutschen in Oesterreich-Ungarn. I. Bd. Von den ältesten Zeiten bis zum J. 955. Mit einem Sachregister. (Bécs, Konegen Károly, 1894. N. 8-r. V, 554 l. Ára 4 frt 50 kr.)

Strausz Adolf und **Em. Dugovich**. Bulgarische Grammatik. Ein Handbuch zur Erlernung der modernen bulgarischen Schrift- und Verkehrssprache. Zum Gebrauche für Lehrer und Lernende (Bécs. Braumüller Vilmos, 1894. N. 8-r. IV, 170 l. Ára 1 frt 80 kr.)

Strobl Adolf und **Richard Schreyer**. Grundzüge des Heerwesens der österreichisch-ungarischen Monarchie. Mit 2 Karten. (Bécs, Cs. kir. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. VI, 84 l. Ára 50 kr.)

Széchenyi Dénes. Beitrag zum Reitunterrichte. 3. Auflage. (Bécs, Beck Frigyes, 1894. 8-r. 90 l. Ára 2 frt.)

Szombathy Josef. Neue figural verzierte Gürtelbleche aus Krain. Mit einer Tafel in Lichtdruck und einer Text-Illustration. (Separat-Abdruck aus Band XXIV. der Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Bécs, Hölder Alfréd, 1894. 4-r. 6 l. Ára 80 kr.)

Tariffa daziaria generale 25 maggio 1882. pel territorio doganale Austro-Ungarico. Indice ufficiale alfabetico delle merci, riveduto e completato a sensi delle leggi e delle ordinanze pubblicate fino al 1. Settembre 1892. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. 8-r. 556 l. Ára 2 frt 50 kr.)

Taschenbuch, Gothaisches Genealogisches, der gräflichen Häuser. (Gotha, 1894. 16-r. Ára 5 frt 20 kr.)

Taschenbuch, Genealogisches, der adeligen Häuser. 1893. XVIII. Jahrg. Bearbeitet von Alexander Freiherrn von Dachenhausen. Mit einem Farbedruckwappen und fünf Wappen in Schwarzdruck. (Brünn, Irrgang Frigyes, 1894. 16-r. XLVIII, 649 l. Ára 4 frt 80 kr.)

Thallóczy Ludwig. Herzog Hervoja und sein Wappen. Mit 6 Abbildungen im Texte. (Bécs, Gerold Károly fia, 1894. 8-r. 18 l. Ára 50 kr.)

Tkalac E. J. Jugenderinnerungen aus Kroatien. (Lipese, Wigand Ottó, 1894. 8-r. XIII. 3. 390 l. Ára 4 márka 50 pf.)

Tomberger Franz. Die österreichisch-ungarische Monarchie, mit besonderer Berücksichtigung des Erzherzogthums Niederösterreich, »Beigabe zu den Lesebüchern für Volksschulen.« 13. revidirte Auflage. (Bécs-Ujbely, Folk Antal, 1894. 8-r. 30 l. Ára 20 kr.)

Torma S. Ethnographische Analogien. Ein Beitrag zur Gestaltungs- und Entwicklungsgeschichte der Religionen. Mit 127 Abbildungen auf 8 Tafeln. (Jéna, Costenoble Hermann, 1894. 8-r. VII, 76 l. 7 táblával. Ára 2 frt 60 kr.)

Uehersichten, Statistische, betreffend den auswärtigen Handel der österr.-ungar. Zollgebietes im Jahre 1894. Zusammengestellt vom statistischen Departement im k. k. Handels-Ministerium. 7. 8. Heft. Waaren-Ein-, Aus- und Durchfuhr im ersten Halbjahre 1894. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. 8-r. IX, 244 l. IX, 249 l. egy füzet ára 80 kr.)

Uebersichts-Karte der Dislocation des k. u. k. österr.-ungar. Heeres und der Landwehren im Jahre 1894/5. Entworfen von Oberlieutenant Berndt. (Bécs, Freytag G. és Berndt, 1894. Ára 1 frt 20 kr.)

Umlauf Friedrich. Landschaftsbilder aus der oesterreichisch-ungarischen Monarchie. (Bécs, Hölder Alfréd, 1894. 8-r. 74 l. Ára 60 kr.)

Urban Carl. Denkschrift über eine Reform der Bierbesteuerung in

Oesterreich-Ungarn. (Prága, Calve-féle cs. és kir. udv. és egyetemi könyvkereskedés, 1894. 8-r. LII l. Ára 80 kr.)

Urban Carl. Entwurf eines Gesetzes über die Malzsteuer für Oesterreich-Ungarn. (Prága, Calve-féle cs. és kir. udv. és egyetemi könyvkereskedés. 8-r 50 l. Ára 80 kr.)

Verhältnisse. Die hygienischen, der grösseren Garnisons-Orte der österr.-ungar. Monarchie. III. Prag. Mit einer Umgebungs-Karte. (Bécs, Cs. kir. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. 150 l. Ára 50 kr.)

Verne Julius. Das Karpathenschloß. Mit 40 Illustrationen. (Bekannte u. unbekannte Welten. Abenteuerliche Reisen. 61. Band. Bécs, Pest. Lipcse, Hartleben A., 1894. 8-r. 201 l. Ára 2 frt 50 kr.)

Verzeichniss der in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen u. Ländern gelegenen Eisenbahn- und Dampfschiff-fahrts-Stationen nebst den zuständigen Finanzbehörden I. Instanz, sowie den Finanzwach-Abtheilungen, geordnet nach Kronländern. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. 8-r. 105 l. Ára 30 kr.)

Verzeichniss der Advocaten und k. k. Notare in den im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder der österr.-ungar. Monarchie. 1893. Herausgegeben vom k. k. Justiz-Ministerium. XI. Jahrg. (Bécs, Cs. k. udv. és államnyomda, 1894. N. 8-r. 117 l. Ára 60 kr.)

Verzeichniss, Alphabetisches, aller in den Ländern der ungarischen Krone befindlichen Eisenbahn- und Dampfschiffahrts-Stationen mit Angabe der zugehörigen Finanzwach-Abtheilungen und der Finanz-Direction. (Bécs, Cs. kir. udv. és államnyomda, 1894. K. 8-r. 87 l. Ára 30 kr.)

Verzeichniss d. Post- u. Telegraphen-Aemter ferner d. Eisenbahn- u. Dampfschiffstationen in Oesterreich-Ungarn u. in Bosnien-Herzegovina. Zum Gebrauche für Wien. Verfasst im Post-Cours-Bureau des k. k. Handels-Ministeriums. Geschlossen mit 31. Mai 1894. (Bécs, Waldheim R., 1894. 8-r. XIV, 348 l. Ára 1 frt 50 kr.)

Veterinär-Kalender pro 1895. Taschenbuch für Thierärzte, mit Tagesnotizbuch. Verfasst und herausgegeben von Alois Koch. Mit dem Porträt des Professor Carl Monostori an der königl. ungarischen thierärztlichen Akademie. XVII. Jahrg. (Bécs, Perles Mór, 1894. 16-r. 350 l. és napló. Ára 1 frt 60 kr.)

Villámosy A. Verführt Verlassen Verloren. Moderne Novelle (Berlin, Bibliografiai intézet, 1894. 8-r. 88 l. Ára 1 m. 50 pf.)

Waarenkunde und Technologie, unter Zugrundelegung des österr.-ungar. Zolltarifes und des ämtlichen Waaren-Verzeichnisses. Bearbeitet und herausg. von Eduard Reichl, L. von Salix und V. Kosocel. Mit zahlreichen in den Text gedruckten Abbildungen. 2—5. Lief. (Triest, Dase Gyula, 1894. N. 8-r. 49—240 l. egy füzet ára 50 kr.)

Wahrmund Ludwig. Das Kirchenpatronatsrecht und seine Entwicklung in Oesterreich. (Die kirchliche Rechtsentwicklung. I. Bécs, Hölder Alfréd, 1894 8-r. XII, 184 l. Ára 4 márka.)

Wieser F. Die Währungsfrage und die Zukunft der öst.-ung. Valuta-reform. Vortrag gehalten am 22. Januar 1894 im Prager deutschen kauf-

männischen Vereine. Mit einem Vorworte. (Prága, Tempsky F., 1894. 8-r. 28 l. Ára 36 kr.)

Wirth Miksa. Die Notenbank-Frage in Beziehung zur Währungsreform in Oesterreich-Ungarn. (Frankfurt, 1894.)

Windeck Eberhard. Buch von Kaiser. Sigmund und seine Ueberlieferung. Untersucht von Arthur Wyss. (Aus dem »Centralblatt für Bibliothekswesen« XI. S. 432—483 besonders abgedruckt. Lipcse, Harrasowitz Ottó, 1894. 8-r. 51 l. Ára 1 m, 20 pf.)

Wohl Adolf. Der Gnadenort Loreto in Ungarn. Mit 6 Abbildungen. (Bécs, Hirsch Henrik, 1894. 8-r. 256 l. Ára 1 frt.)

Wrangel C. G. Ungarns Pferdezucht in Wort und Bild. Lief. 23. (Stuttgart, Schickhardt és Ebner, 1894. 8-r. 49—112 l. Ára 1 frt 30 kr.)

Zahn Adolf. Studien über Johannes Calvin. Die Urteile kath. und protestant. Historiker im 19. Jahrh. über den Reformator. (Gütersloh, Bertelsmann, 1894. XII, 119 l. Ára 1 m. 60 pf.)

Zipper Albert. Lutnia i miecz, życie Szandora Petófiiego. (Zloczów, Zukerkandi W., 1894. 16-r. 176 l. a költő arczképével. Ára 36 kr.)

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

1895 JANUÁR 1-TŐL MÁRCZIUS 31-IG.

(Felolvastatott a Magyar Nemzeti Múzeum
1895 ápril 13-án tartott igazgatósági ülésén.)

A folyó év első negyede — miként az előző éveké is — különösen erős könyvtári forgalmat mutat föl. A hivatalosan beérkezett és elintézett ügyiratok száma 145-re rúgott. Ezek között kiemelendő, hogy a könyvtár több igen nevezetes külföldi hungarikum megszerzésére kezdeményező lépéseket tett. Így a Schwartzban őrzött Murmelius-féle szótár (sorrendben a negyedik magyar nyomtatvány), továbbá a Königsbergben őrzött magyar nyelvemlék megszerzésére, illetőleg átengedésére nézve ajánlatokat tett az illető tulajdonosoknak. A tárgyalások — kivált az utóbbi érdekében — folyamatban vannak. Hosszabb ideig foglalkoztatta a könyvtárt a Münchenben őrzött Hunyadi-leveltár cseréjének ügye, mely újra felmerülvén, a könyvtár minden lehető megtett arra nézve, hogy a magyar tudományosság és nemzeti érdekek szempontjából kívánatos csere, mely múzeumunkat hosszabb-rövidebb szünetekkel már 1877 óta foglalkoztatja, létrejöjjön. A könyvszerzéseket illetőleg örvendetes tényként konstatalható, hogy könyvtárunkkal hazai és külföldi könyvkereskedők és antiquárok egyre sűrűbben lépnek állandó összeköttetésbe. Mióta a könyvtár állományának gazdagítására és kivált a magyar irodalom termékeinek teljessé tételére különös gondot fordít, azóta hazai és külföldi antiquárok legnevezetesebbjei első sorban könyvtárunkat keresik föl ajánlataikkal. Sajnos, hogy éppen a sűrűn érkező ajánlatok ismertetnek meg legjobban azzal, mely hiányokat mutat föl könyvtárunk a hungarikumok sorozatában, valamint azzal a körülménnyel is, hogy a dotatio, mely alig elégséges, hogy a külföldön újonnan megjelenő hungarikumok és könyvtári segédnunkák megszerzésében lépést tartsunk, a régi könyvek folyton emelkedő árai mellett elenyészőleg csekély arra, hogy a

régi irodalom nagy hiányainak kiegészítésén nagyobb erővel munkálkodjunk.

A köteles nyomdai példányok beküldésében némely törvényhatóság részéről feltűnő mellőztetést tapasztalunk. Így különösen a Budapest székes-főváros területén (hol körülbelül az összes magyarországi irodalom három negyedrésze jelenik meg), továbbá az Esztergom sz. kir. város területén megjelent nyomtatványok igen hiányosan küldetnek be. Valóban legfőbb ideje, hogy a köteles példányokról alkotandó új törvény életbe lépjen; különben éppen a legújabb évek magyar irodalma könyvtárunkban igen hiányosan lesz képviselve, s e hiányok csak óriási fáradság és költségek árán lesznek eloszthatók.

A könyvtár első nyomtatott címjegyzékéből a lefolyt évnegyedben megjelent az I. kötet. Hogy az ősnymtatványokat magában foglaló rész kiadására és általában a nyomtatott címjegyzék megindítására mily szükség volt, mutatja az az elismerő fogadtatás, melyben azt a napisajtó és szakkörök részesítették. Hasonlóképp megjelent a könyvtár folyóiratának, a Magyar Könyv-Szemlének f. évi első füzeté, mely rendes hat ivnyi tudományos tartalmán fölül, külön mellékletképp a magyar hírlapirodalom 1895. évi statisztikáját is közli, Szinnyi József múzeumi ör pontos összeállításában. A könyvtár egyes osztályainak ügyforgalmát az alábbi jelentések tüntetik föl.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 1608, ajándék útján 449, vétel útján (1501 frt 07 kr értékben) 506 drb, összesen 2563 drb nyomtatvánnyal s ezen kívül 796 drb apró nyomtatvánnyal gyarapodott.

A könyvtár helyiségeiben 4217 egyén 8758 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 367 egyén 531 munkát használt.

Nevezetesebb szerzemények: 1. Ortelius Abraham, *Theatrum oder Schawbuch der gantzen Welt*. Antwerpen, 1620. (30 frt.) 2. Buda, Érsekújvár, Sziget megvételére vonatkozó 7 drb XVII. századbéli latin és német nyelvű apró nyomtatvány. (72 márka), 3. *Chronologia. Hoc est omnium temporum et annorum ab initio mundi usque ad annum a nato Christo 1552*. Autore Johanne Funccio Norimbergense. Wittenberg, 1601. (10 frt.) 4. *Denifle Henricus, Chartularium universitatis Parisiensis*. Páris, 1889. (54 frt.) 5. *Reichenthal, Concilienbuch*. Augsburg, 1483. (810/50 m.)

Irmei Ferencz úrtól csere útján a következő 2 becses nyomtatványt szereztük meg: 1. *Sermones Michaelis de Ungaria predicabiles per totum annum licet breves*. Strassburg, 1494. 2. *Calendarium annale Benedictinum per menses et dies sanctis ejusdem Ordinis inscriptum* 367 iconibus.

Ajándékaikkal a következők gyarapították könyvtárunkat:

Ambrozovics Béla (3 db), Áldási Antal (2 db), Böngérfi János, C. Carles (Buenos Ayres), Dézsi Lajos, Dömötör Miksa dr. (Szabadka), Esztergomi káptalan, Flatt Károly (Alsó-Lugos), Haiczl Kálmán (Garam-Szent-Benedek), Halász Dezső, Kaizer Ferdinánd, Karikó János (Bia), Kerekes Pál, Kereszty István, Lóczi Lajos, Magyar Mérnök- és Építész-Egylet, Márki Sándor (Kolozsvár), Nagy Márton, Nemäti Kálmán, Petényi Ottó, Ráth Mór, Setälä Emil (Helsingfors), Sommer Zsigmond (Harkány), Szent-Ivány Zoltán, Szalay Imre, Szádeczky Lajos (Kolozsvár), Szilágyi Sándor, Id. Szinnyi József, Tóth Mike (Kalocsa), Velics László (Kalksburg), Walter Gyula (Esztergom), báró Weissenbach János (Fad).

E negyedév alatt 800 munkáról lett czimlap készítve és 820 lett repertorizálva, 549 munka pedig 597 kötetben kötés alá készítve. Összehasonlítva e számokat azokkal, amelyek a megelőző negyedévről szóló kimutatásban lettek feltüntetve, feltűnő nagy a különbség: a múlt negyedévben még egyszer annyi lett körülbelül repertorizálva mint most. E különbség nemcsak annak tulajdonítható, hogy a könyvek kötés alá való készítése is ezen negyedévre esett, hanem még inkább abból magyarázható meg, hogy könyvkereskedéseink közül mindig többen és többen lépnek összeköttetésbe velünk, folytonosan nagyobb mennyiségben küldenek a könyvtárba megvételre felajánlott könyveket, minek folytán a könyvtár tisztviselői idejük egy nagy részét kénytelenek arra fordítani, hogy nemcsak a czédula-katalogusban, hanem sokszor magában a szakban is minden egyes ily vételre beküldött munkát megkeressenek, annak konstatalása céljából, valjon meg van-e könyvtárunkban a felajánlott kiadás. Így pl. e negyedévben Kende S. bécsi könyvkereskedő csak ösnyomtatványt 132 darabot küldött be hozzánk eladás céljából.

A folyóiratok hiányzó számainak reklamálása, a mely még a megelőző negyedévben történt, nagyon csekély eredménnyel járt, minthogy a megkeresett 40 nyomda közül a legtöbb még válaszolni is feleslegesnek tartotta. Így tehát kényszerítve voltunk a szerkesztőségek szíveségéhez folyamodni, s őket felkérni az egyes számok megküldésére. Kötelességünknek ismerjük hálás elismerésünket és köszönetünket kifejezni azon készségért, amellyel kérésünket teljesíteni -- alig egy-kettő kivételével -- mindnyájan szívesek voltak.

II.

A *hírlapkönyvtár* a lefolyt évnegyedben ajándék útján a következő hírlapokkal gyarapodott: 1, Nagy Márton nagyszalontai

főszolgabírótól Rendeleti Közlöny, (1890—93.) 4 évf. 68 száma. Szalontai Lapok, (1894.) 1. évf. 54 száma. 2. Kárpáthi Endre úrtól (Győrből Órangyal, (1893—1894.) 2 évf. 48 száma. Köteles példányként beérkezett 618 évf. 12,987 száma. Bekötöttet 64 kötet; kötés alá adatott 209 kötet. Revideáltatott 468 hirlap 11,958 száma; czéduláztatott 26 hirlap 44 évfolyama. Reklamáló levél szétküldetett 129, az ezekben reklamált 287 számból és a régebben reklamáltakból beérkezett 248 szám.

Az olvasók száma 431 volt; ezek 1174 kötetet használtak.

III.

A *kézirattár* ez évnegyedben 39 db kézirattal és két db fényképmásolattal gyarapodott; és pedig vétel útján 34, ajándék útján 5 db kézirattal. köteles példányképen 2 db fényképmásolattal. Az ajándékozók között Halász Dezső, Edvi Illés Aladár szerepelnek, amaz Tan-dithyramb és dalverseny című kézirattal, mely újabbkori irodalomtörténetünknek egyik jelesétől Szemere Páltól származik, azonkívül egy tankölteménynyel a költészetről, mely az ajándékozónak saját pályaműve. A Döry család levéltárából két kézirat tétetett át, egy urbárium-lexikon és egy a mult századi adózásról szóló kézirat. Az évnegyed összes gyarapodása föl van véve, inventáriumba bevezetve és czédulái be vannak osztva, úgy hogy 1895-ről egyetlen darabunk sincs hátralékban.

Az előbb említett munkán kívül, mely az évnegyedi gyarapodás földolgozására vonatkozik, folytatott a növedék napló kiegészítése, előkészítették a Hunyadi-levéltár ügyében cserére följajánlott német kéziratok, valamint a Königsbergi Töredékért adandó cserepéldányok. A tavalyi szerzemények földolgozását folytatva s az ismeretlen eredetű szerzemények rendezését tovább vive, rendezés alá kerültek az írók levelei és az országgyűlési iratok csomagjai. Három nagy gyűjtemény rendezése nyert ily módon befejezést: a Gyurikovics-féle diplomatáriumok, — egyik genealogiai, másik történet-földrajzi tartalommal, — a Barna-féle genealogiai gyűjtemény és Nagy Imre kézirati hagyatékának rendezése. Mind e munkálatok végleges eredményeként 176 db kézirat s azok 245 czédulája osztatott be.

Nevezetesebb szerzemények: Inchoffer Menyhértnek a magyar egyház történetére tartozó hátrahagyott irataiból egy kötet, eredeti kézirattában; Istvánffy Miklósnak történeti apparatusából három kötet, a répcze-szemereiek XVII. századi magyar jegyzőkönyve, Bajthay A. Historia R. Hungariae-jének 1824-iki másolata, mely Sándor orosz czár számára készült, Dömötör Pálnak verses könyve, mindkettő a b. Rudnay-féle hagyatékából s mindezen fölül néhai

Nagy Imrének család-, oklevél- és történettudományi anyagban gazdag irodalmi hagyatéka. Ez utóbbiból külön kiemelendő Archontológiája, Somogy- és Vas-vármegye monografiájának anyagkészlete, diplomatáriuma és regestáinak gyűjteménye.

IV.

A *levéltár* a lefolyt évnegyedben vétel útján 1918, ajándék útján 13, összesen 1931 db irattal gyarapodott. Ezek az osztály egyes csoportjai között következőkép oszlanak meg: középkori oklevél, eredeti 294 db, másolat 56 db; újabbkori oklevél 1324 db; levél 105 db; nemeslevél 2 db; czéhlevél 3 db; az 1848/49-iki szabadságharc és az emigratióra vonatkozó irat 128 db; török levél 3 db; külföldi irat 2 db; elenchus, genealogia 14 db; összesen 1931 db. Ajándékaikkal gyarapították az osztályt dr. Dömötör Miksa (Szabadka), dr. Kosztká Emil (Budapest), Schön Mór (Debreczen), Varju Elemér (Budapest). Vásárlásra, bele tudva a Nagy Imre kézirat- és oklevél-gyűjteményére eső 1600 frtot, 1778 frt fordítottatott.

A szerzemények közül kiemeljük első sorban néhai Nagy Imre kúriai bíró, a M. Tud. Akadémia rendes tagja oklevél-gyűjteményét, mely nagyságra és jelentőségre az 1893-ban megvásárolt Wenzel-féle gyűjteményt is felülmulja. E gyűjteményben van 282 db. eredeti középkori oklevél, és pedig a XIII. századból 4 db (a legrégebb 1257-ből); a XIV. századból 52 db; a XV.-ből 145, a XVI. század első negyedéből 81 db. A középkori oklevelek másolatainak száma 56 db. Az újabbkori iratoké a XVI. századból 332 er., 36 más.; a XVII.-ből 340 er. 37 más.; a XIX.-ből 39 er. 1 más.; össz. 1248 db. Ezen kívül van levél a XVII. századból 22 er. 1 más.; a XVIII.-ből 36 er.; a XIX.-ből 2 er.; össz. 63 db; török levél 1 er. 2 más.; össz. 3 db; elenchus 7 db; genealogia 7 db. Az összes iratok száma 1666 db.

Kiválóan becses szerzemény továbbá Dérynének az 1870-es évek elején Egervári P. Ödönhöz intézett s az író örököseitől megvásárolt 14 db eredeti levele, melyek a művész nő naplójának kiadására vonatkoznak.

Említést érdemelnek az 1848/49-iki szabadságharc után Josefstadtbba zárt magyar foglyok kiadásairól vezetett számadáskönyvek, szám szerint 125 db, mely 79 fogoly, köztük Bónis Sámuel, Fornszek Sándor, Komáromy György, Óroszhegyi Józsa, Remellay Gusztáv, Rómer Flóris, Thaisz Elek stb. fogsága történetéhez szolgáltatnak érdekes részleteket.

A nemesi iratok gyűjteménye 2 dbbal gyarapodott; ezek a következők: 1, 1666. december 20. Bécs, Szily István czimeres

levele I. Lipóttól. 2. 1832. febr. 27. Ugocsa vármegye bizonyítványa a Butykay-család nemességéről.

A kutatók száma 41 volt, ezek 4893 drb iratot használtak.

A régibb és újabb szerzemények közül feldolgoztatott 1896 db irat, ezek között Nagy Imre fentebb ismertetett gyűjteménye.

A levéltár egyes csoportjaiba beosztatott: a középkori oklevelek közé 40 db; az újabbkoriak közé 2551 db; a nemesi iratok közé 2 db, összesen 2593 db.

Megkezdett az 1848/49-iki kiáltványok s egyéb politikai természetű falragaszok gyűjteményének rendezése.

A családi levéltárak közül a Szent-Ivány család levéltára rendeztetett; összeszámitása most van folyamatban.

Munkába van továbbá véve a báró Balassa család levéltárának rendezése.

JELENTÉS A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR ÁLLAPOTÁRÓL 1894-BEN.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

A budapesti egyetemi könyvtár 1894-ik évi forgalmáról s gyarapodásáról jelentésemet a következőkben teszem meg:

A mult évben életbe léptetett azon intézkedés, hogy a könyvtár — hétfő kivételével — minden nap, az ünnepeket sem véve ki, nyitva maradjon, ez évben is igen czélszerűnek bizonyult be, mint azt a látogatók folyton növekvő száma igazolja.

Dedek Crescens Lajos a kéziratok katalogusának III. kötetén dolgozik, a Kaprinai-féle nagy gyűjtemény főlíóival már elkészült s csak a 4-rétű kéziratok vannak hátra, remélhetőleg az idén ez is be fog fejezteni.

A személyzetben más változás nem történt, mint az, hogy Dedek Crescens Lajos I-ső könyvtártisztté, Egerváry Ödön II. könyvtártisztté neveztetett ki, a rendes tanárrá kinevezett dr. Angyal Dávid pedig kisegítő könyvtártisztzi minőségben meghagyott régi állásában, t. i. a folyóiratok s hirlapok felvételével és rendben tartásával bízott meg.

A könyvtár szaporodása legnagyobbbrészt a rendes évi dotatióból került ki, de ezenkívül adományozás útján is jutott a könyvtár intézetektől, hatóságok- és magánosoktól munkák birtokába, nevezetesen: a magy. kir. és osztrák csász. és kir. kormányoktól, az angol, bolgár, német és olasz kormányoktól, a magyar országgyűlés képviselőházától, a galicziai helytartóságtól, a bécsi cs. és kir. hadi irattártól, a M. Tud. Akadémia és az osztrák cs. kir.

tud. akadémiától, a Magyar Történelmi Társulattól, a fővárosi és országos statisztikai hivataloktól, az Országos Törvénytár szerkesztőségétől, a M. Természettudományi Társulattól, a Székely Nemz. Múzeumtól, a földtani intézettől, mérnök-egylettől, a buenos-airesi »Direction générale de la statistique municipale«-tól, a potsdami kön. geodätisches Institut-tól és Centralbureau der internationalen Erdmessung-tól, a Smithsonian Institut-tól, a British Muzeumtól, az aradcsanádi öntöző csatorna társulattól, a Ferencz-rendiek tartományi főnökségétől (Pozsony), stb. — A nyomdák közül: az egyetemi, állami nyomdától, az Athenaeum és Franklm-társulat nyomdáitól, továbbá a kecskeméti, miskolci, debreczeni, aradi, brassói és pozsonyi nyomdáktól stb. — Magánosok közül: dr. Bakó Sándor, Békeli Remig, Bergbohm Gyula (Bécs), Favaro Antonio (Padua), Fehér Dezső (Nagyvárad), Felszeghy Ferencz, Gerő Attila, dr. Havass Rezső, Hentaller Lajos, Kárpáti Kelemen (Szombathely), dr. Karvassy Agost (Bécs), Konez József (Marosvásárhely), Körösi József, Kropf Lewis (London), Méhner Vilmos, Meskó Márton (Gyomán), Millecker Bódog (Temesvár), Nagy György (Temesvár), Óváry Lipót, Pálfi Lajos (Ungvár), Rosznáky Gyula (Nagy-Mihály), Sander Nils Frederik (Stockholm), Sas Edé (Nagyvárad), dr. Schnürer Ferencz (Bécs), Szabó Ferencz (Német-Flemér), Toldy Lászlóné, Vajay István, dr. Váli Béla, Várad (Spitz) Ödön (Debreczen), dr. Vojnich Oszkár, Wilkinson J. J. Garth (London), gróf Zichy-család, s mások gyarapították a könyvtárt ajándékaikkal.

A könyvtár állománya az 1894. évben 1,908 művel, mely 2,533 kötetet képez, és 797 db apró nyomtatvánnyal gyarapodott, ezt hozzáadva a mult évi álladékhhoz, az 1894. december 31-iki könyvtárállomány 212,659 kötet műből és 34,627 aprónyomtatványból áll.

Az olvasótermet 2387 látogatási jogosultsággal bíró olvasó 44,585 ízben vette igénybe és itt 48,655 munkát használt; megjegyzem azonban, hogy az egyetemi tanárok és kutatók számára fentartott dolgozóteremben és a folyóirati szobában történt használati forgalom, a mi pedig évről-évre progresszív módon nagyobódva, igen jelentékeny, ez adatok közé nincsen felvéve. Házon kívül 2935 kikölesznőz 6315 művet használt.

A külföldi könyvtárak és tudományos intézetek közül az 1894. évben a következők állottak könyvtárunkkal érintkezésben: a bécsi cs. és kir. udvari könyvtár, a bécsi cs. kir. egyetemi könyvtár, a cs. kir. hitbizományi könyvtár, a cs. és kir. közös pénzügyminiszterium levéltára, a cs. és kir. udvari levéltár, az alsó ausztriai tartományi levéltár, a cs. és kir. fegyver-múzeum, a berlini kir. könyvtár, a berlini birodalmi gyűlés könyvtára, a British Muzeum könyvtára, a czernovitzai cs. kir. egyetemi könyvtár, a darmstadti nagyhercegi udv. könyvtár, a galicziiai helytar-

tóság, a gandi állami egyetemi könyvtár, a göttingeni kir. egyetemi könyvtár, a gráci cs. kir. egyetemi könyvtár, a hallei könyvtár, a halle-wittenbergi kir. egyetemi könyvtár, a krakói cs. kir. Jagello-egyetemi könyvtár, a lemergi cs. kir. egyetemi könyvtár, a melki kolostor könyvtára, a müncheni udvari és állami könyvtár, a müncheni kir. nyilv. könyvtár, a párisi egyetemi könyvtár, a párisi Société d'Histoire diplomatique, a strassburgi egyetemi könyvtár, a thorni gymnasiumi könyvtár, a wolfenbütteli hercegi könyvtár.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1894-BEN.

HELLEBRANT ÁRPÁDTÓL.

A rendezett tudományszakok száma 52; ezek 50.203 munkát tartalmaznak a következő kimutatás szerint: Történelem: 5506, Magyar történelem: 2756, Életírás: 2390, Politika: 2256, Magyar politika: 1564, Jogtudomány: 1116, Magyar jogtudomány: 1458, Magyar országgyűlési irományok: 95, Földrajz: 1017, Magyar földrajz: 414, Térképek: 926, Utazás: 1182, Statisztika: 682, Schematismusok: 115, Anthropologia: 245, Természettudomány: 1.0, Természettan: 829, Vegytan: 405, Matematika: 1032, Természetráaj: 127, Állattan: 476, Növénytan: 355, Ásványtan: 503, Orvostudomány: 2389, Hadtudomány: 583, Philosophia: 1218, Paedagogia: 1753, Széptudomány: 485, Nyelvtudomány: 1858, Magyar nyelv tudomány: 405, Régi magyar irodalom: 631, Magyar irodalom: 2263, Külföldi folyóiratok: 189, Magyar folyóiratok: 372, Görög irodalom: 770, Latin irodalom: 825, Classica philologia: 636, Uj latin irodalom: 793, Régészet: 1338, Éremtudomány: 175, Keleti irodalom: 720, Olasz irodalom: 206, Francia irodalom: 612, Germán irodalmak: 1334, Szlav irodalmak: 406, Külföldi s hazai társulatok és akadémiák kiadványai: 497, a M. T. Akadémia kiadványai: 386, Gazdaság: 1331, Theologia: 892, Encyclopaedia: 139, Incunabulumok: 385, Bibliographia: 1033,

A betűrendes czédula-katalogus írásban ez évben is folytatott, s az elkészült 1200 czédulával ezek száma 47.200-ra szaporodott. Ezenkívül a rendes folyómunka és a szak-katalogusok készítése és kielégésztése az inventáriummal együtt tovább haladt. A szak-katalogusok köteteinek száma: 94.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint a következő:

204 külföldi akadémiával, külföldi és hazai társulatokkal, testületekkel és hatóságokkal folytatott csere és ajándék útján
719 mű 522 köt. 621 füz. 133 isk. ért. és 88 térk.

Magánosok aján- dékából	146	mű	85	köt.	91	füz.
36 nyomdaköteles példányaiból . .	1062	»	226	»	855	» 44 ujs., 39 köt., 6 füz.
Az akadémia ki- adványaiból . . .	37	»	42	»	51	»
Vétel útján	318	»	593	»	118	»

Az összes gyarapodás 1894-ben 2282 mű, 1468 kötetben és 1736 füzetben, 133 iskolai értesítő, 8 térkép, 44 ujság, 39 kötetben és 6 füzetben. Ehhez járul 168 külföldi és hazai folyóirat.

A könyvtár látogatottsága ez évben a következő:

Január havában	968	olvasó	1533	művet	olvasott.
Február »	945	»	1545	»	»
Márczius »	548	»	766	»	»
Április »	559	»	850	»	»
Május »	350	»	539	»	»
Június »	352	»	504	»	»
Szeptember 15—30.	378	»	577	»	»
Október havában	941	»	1401	»	»
November »	1011	»	1482	»	»
Deczember »	657	»	932	»	»

Tehát a könyvtár olvasótermében 6,790 egyén 10,129 művet és mintegy 100 kéziratot használt, míg házon kívül 124 egyén 625 művet kölcsönzött ki.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET KÖNYVTÁRA 1893/94-BEN.

(Kivonat dr. Ferenczi Zoltán könyvtári igazgatónak az Erdélyi Múzeum
1894. évi VI. füzetében közzétett jelentéséből.)

Az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára a lefolyt 1893/94. évben vétel útján 387 kötettel, ajándékból és cserepéldányokból 407, köteles példányban 347 kötettel és 72 hirlappal, összesen 1213 kötettel és füzettel gyarapodott. Ha e gyarapodást az elmúlt évi 1978 drbnyi gyarapodáshoz mérjük, azt látjuk, hogy az apadás a cserepéldányok és ajándékok kevesebb számában (1052 és 407), valamint a könyvtár javadalmanak 500 frttal való leszállítása miatt mutatkozik. A könyvtár állománya jelenleg az Apor-könyvtár és a régi magyar nyomtatványok kivételével 52,503 kötetet és füzetet tesz ki. Könyvvásárlásra kiadatott 1826 frt 96 kr, könyvköttetésre 434 frt 90, vegyesek ezimén 144 frt 73 kr; összesen 2406 frt 59 kr, tehát 1344 frt 18 krral kevesebb, mint a megelőző évben. A bekötött könyvek száma 250 db.

Az Apor-könyvtár Pisztóry Mór ajándékából 60 db 1848/49-iki kiáltvánnyal, a régi magyar könyvtár Böhm Mihály ajándékából Melotai Nyilas István, Margitai Péter, Debreczeni János és Otrokocsi F. Ferencz 1—1 művével gyarapodott.

A könyvtári munkálatokból kiemeljük az írott szakczimtár befejezését, melyet Széplaki János a választmány megbízásából elkészített, úgy hogy most már csupán a régebb hiányos munkálat revideálása és kiegészítése van hátra. E mellett az alaplattárral párhuzamosan a szak-czimtár czédulái az új szerzeményekről mind elkészültek.

A kéziratár a lefolyt évben Szász Ferencz úr adományából 3 drbbal szaporodott, egy névtelentől Erdély történetével, a Kocsi Cs. Bálint »Kösziklán épült ház ostroma« cz. műve egy újabb másolatával (1779) és Verestói György pár predikációjával (1781), továbbá Gyalui Farkas úr útján az 1603-iki kolozsvári successióról való tractatussal 1767-iki másolatban.

Az egyetemi könyvtárával közös olvasó-terem nyitva állt naponként 5 órán át; de a szünetidő a kolera veszedelme egy hóval megnyújtotta, minek következtében a látogatók száma ez évben esökkenést tüntet föl. A könyvtár a délelőtti hivatalos órákban (9—12) a szünetidő alatt is nyitva volt. Az év 9 hónapjában a könyvtárban 5231 olvasó, átlag havonként 523, naponként 20 olvasó fordult meg. Legnagyobb volt az olvasók száma nov. 11-én, 57; legkisebb okt. 4-én. Helybeli használatra kiadott 1173 mű, a könyvtáron kívüli használatra 1271 mű, index, könyvkivétel végett, letéttett 547. Az összes használt művek száma 2349.

A kéziratár, az Apor-könyvtár és a régi magyar nyomtatványok gyűjteménye állandó használat tárgyai voltak úgy helybeliek, mint más, főleg budapesti könyvtárak által; a könyvtár ezenkívül állandó összeköttetést tartott fenn a bécsi egyetemi és udvari, a müncheni kir., a krakkai Jagelló-, de főképpen a hazai könyvtárakkal, a budapesti egyetemi, múzeumi és akadémiai könyvtárral, egyszersmind számos esetben szolgált az egész hazában a hazai főiskolák megkeresésére, az illető igazgatóságok kezessége mellett tudományos művekkel.

A könyvtár igazgatójának, Ferenczi Zoltán úrnak az 1893-dik évben a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium a könyvtári berendezések tanulmányozása végett teendő külföldi útra államszolgálatot engedélyezvén, ehhez az egylet választmánya 200 frtot szavazott meg. E külföldi utat Ferenczi Zoltán 1893 okt. — decz. havában tette meg s eredményeiről a miniszteriumhoz részletes jelentést nyújtott be, mely a Magyar Könyv-Szemle hasábjain is közzé tétetett.

SZAKIRODALOM.

A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend nyomtatott imakönyvei a Breviarium Monasticum behozatala előtt. Írta Ráth György. Budapest, 1894. 8-r. 57 l.

A szerző, a ki nem csak mint hazai és hazai vonatkozású régi nyomtatványaink szenvedélyes gyűjtője, hanem mint ezeknek alapos ismerője is szerepel a bibliografia terén, a fentebbi czim alatt több ritka és eddig könyvészetiellően nem méltatott misekönyv, breviárium és liturgikus munka pontos leírását adja, nagyrészt saját példányai után. Könyve azonban távolról sem pusztá száraz leírás, hanem érdekes megvilágítása az egyházi könyvek keletkezésének, az azonkori viszonyoknak és azon férfiak életkörülményeinek, a kik e munkák létrejöttére hathatósan befolytak.

Könyvészetiellően is legfontosabb része szerző könyvének a két pannonhalmi breviáriumnak pontos meghatározása és szabatos leírása, amelyek irodalmunkban eddig egyáltalában nem voltak méltatva.

A XV. században megreformált melki kolostor által megalapított egyházi szertartásokat elfogadta a vele folytonos érintkezésben lévő pannonhalmi Szent-Benedekrend is. Így jutott a melkiek breviáriuma is hozzánk, midőn azt Tolnay Máté főapát némi rövidítésekkel egy kötetbe foglalva, a magyarországi rendtársak számára 1506-ban kinyomatta. Ezt követte 1519-ben a második kiadás, melynek egyik részéhez, a Proprium sanctorum-hoz 1582-ben egy pótlék csatoltatott, ugyanazon czimmal, mint a breviárium. Ezek az imakönyvek voltak azután a hazai benzéseknél mindaddig használatban, míg V. Pál pápa el nem rendelte a *Breviarium Monastico-Benedictinum* behozatalát. Tehát nem volt — mint szerző világosan kimutatja — sem 1496-iki kiadás, a hogy Kuncze Leo a pannonhalmi könyvtár ismertetésében állítja, sem 1579-iki, mint Knauz vélekedik; az első egy csonka lapból vont következtetés folytán, a második pedig egy nyomtatási hiba után keletkezett tévedés.

A melki misekönyvön és breviáriumon, valamint a fentebbi két

magyarországi imakönyvön kívül szerző ismerteti még Ambrosius Pannoniusnak a bécsi skót-monostor magyar származású perjelének érdekes életét és becses szertartáskönyveit is, a melyek az ausztriai és magyarországi benczések használatára irattak. Ilyenek az 1513-ban megjelent *Cursus beatae Mariae Virginis*, az 1515-ben Velenczében napvilágot látó *Diurnale*, valamint a rákövetkező évben hozzacsatolt *Additiones* és végre az 1518-ban Velenczében nyomtatott *Vigiliae et officium mortuorum*, melynek becsét rendkívül emeli azon körülmény, hogy az énekrimek benne hangjegyekkel is el vannak látva.

Miután szerző, kivált a két breviárium leírásában, a legapróbb részletekre is kiterjed, kár volt az egyes psalmusok kezdő szavait is ki nem írnia, ha már azok számozva nincsenek. Így hiányzik ez a 24. lapon a feria secunda *ad primam* officiumánál, valamint a 25.-en a három *nocturnusnál* (és nem *nocturnum*, mint szerző következetesen írja). Úgyszintén kívánatos lett volna éppen az akkor dívó ritus egyes részeinek teljes megismerése czéljából kimutatni, hogy mely szentek officiumai vannak a melki breviariumban duplex majornak és melyek a pannonhalmiban duplex minornak jelezve és viszont. Vagy legalább a szembevetőbb eltérések közül lett volna czélszerű néhányat felemlíteni.

A ritkaságuknál fogva is igen becses és alig hozzáférhető nyomtatványoknak lelkiismeretes gondossággal adott ismertetése, és az ehhez csatolt érdekes felvilágosítások oly érdemét teszik a könyvecske szerzőjének, melyért méltán elismerés és köszönet illeti mindazok részéről, akik a magyar bibliografia iránt érdeklődnek.

Kollányi Ferencz.

Gradeczi Horváth Gergely és Lám (Ambrosius) Sebestyén hitvitája. *Közli Ráth György. Budapest. Athenaeum, 1894.* [Különnyomat az »Irodalomtört. Közlemények«-ből]. 8-r. 56 l.

Sajátságos jelenség a múlt századokban az a vallás iránt tanúsított mély érdeklődés, melynél fogva főuraink is nemcsak szivesen foglalkoztak vallási kérdésekkel, de vitázó gyűléseket hívtak össze, sőt magok is tollat ragadtak vallásuk védelmezésére. Ilyen volt Esterházi Miklós, a ki Rákóczy Györgyhez intőleveleket írt, Lorántfi Zsuzsánna, a »Mózes és a próféták« írója, melylyel egy jezsuitát provokált is, a kit úgy kellett aztán elhallgatatni, Apafi Mihály stb.

Egy ilyen főúr által megindított theologiai irodalmi vitát rajzol élénk Ráth György a XVI. századból fentemlített értekezésében.

Gradeczi Horváth Gergely, Sziget hősies megvédőjének Horváth Márknak, egyetlen fia 16 éves korában külföldre megy s itt lutheránus hittudósoktól theologiai kiképeztetést nyer. Hazajövet

megismerkedik Lám (Ambrosius) Sebestyén készmárki lelkészszel, a ki ugyan szinte lutheránus, de inkább a kálvinizmushoz hajolt, a képeket nem tűrte meg a templomban s az ubiuitas dogmáját sem vallotta. E nézeteltérés provokálja a vitát. Előbb csak szóval és kéziratokkal, majd nyomtatott művekkel harcolnak, mint a kor hozta magával, türelmetlenül, kimélet nélkül, szenvedélyesen. Lasanként mások is belevonatnak a vitába, pro et contra, így azután javába folyt az akkor is, midőn a »primus motor« már sirban volt; új alakok léptek helyökbe nagyobb szenvedélyességgel, kevesebb tehetséggel . . .

Ezt tárgyalja Ráth műve érdekesen, világosan s a figyelmet lekötő tudó formában. Mint »*Pücz Gáspár és ellenfelei*« és »*Felsőmagyarországi kryptokálvinisták*« czimű hasonló tárgyú műveiben és ebben is megmutatta, otthonos e téren s meglehetősen biztossággal kalauzol e vitairatok útvesztőjében. De műve nem csak érdekes olvasmány, találunk abban becses és jobbára ismeretlen egyház- és irodalomtörténeti adatokat is.

Sőt magyar művészettörténeti adalék is van benne. Így a 23. lapon fölemlít Lám S. »Confessio«-ja után egy oltárképet, melyet Késmárkon a templomból dobtak ki, mely »teljesen hasonlítván az Apocalypsis babyloniai kéjhölgyéhez, egy aranyozott öltönyű s felemelt kezében szintén aranyozott kelyhet tartó női alakot ábrázolt, mely előre hajló, arannyal bevont s szőrös négy lábú állaton állt.«

De ránk nézve főleg bibliografiai szempontból becses e dolgozat, mivel több helyreigazítást és adalékot találunk benne Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetéhez. Így a 10. lapon említve van *Malus Pálnak egy 1601. Bártfán Klósz Jakabnál nyomtatott »Epitaphia«* czimű munkája, mely eddig ismeretlen volt; 13. lapon az 1586-ban szinte *Bártfán* nyomtatott »*Jubilaeum Bartphense*« *Wagner Márton, Faber Tamás és Sculteti Szeverintől*, mely műnek ma már egy példánya sem ismeretes; a 25. lapon összehasonlítás alapján bizonyítva találjuk, hogy Lám »*Defensio orthodoxae doctrinae*« czimű műve nem, mint Szabó Károly (R. M. K. II. 234. sz. a.) tévesen hitte, Zerbstben (Servesta) hanem *Vizsolyban*, Tolnai Fabricius (Kovács) Tamásnak »*Exarmatio scuti Laniani*«-ja 1597-ben nem Debreczenben, hanem ugyancsak *Vizsolyban* nyomtatott; ugyanezen szerzőnek »*Disceptatio*«-ja nem 1593-ban (Szabó K. i. m. 271. sz.), hanem 1594-ben jelent meg, valamint azt is nála találjuk először említve, hogy *Lányi Illés Luther Catechismusát* Abrahamides Izsák és Melichius Sámuel superintendens társa segélyével *tót nyelvre* fordította s azt háromszor 1612-ben saját költségükön kinyomatták; hogy *Tranowsky György »Cythera Sanctorum«* czimű műve eddig elsőnek ismert 1684. évi kiadását még 1635-ben megelőzte egy másik kiadás.

Ez adalékok — ha egyéb érdeme nem volna is — magukban véve becessé tennék szerző művét.

Kisebb hibák itt-ott fordulnak elő, ilyen pl. az, a mit a 20. lapon olvasunk: »A munka végén befejezése idejét az 1590-ik évet a következő *acrostichon* fejezi ki: qVl perseVeraVerlt aD flneM VsqVe ls salVVs erlt,« itt *acrostichon* valószínűleg tévedésből áll *chronostichon* helyett.

De az ilyen kisebb és lényegtelen hibáktól eltekintve hasznos munkát végzett szerző ez értekezés megírásával s kívánatosnak tartjuk, hogy bár dolgozná fel minél előbb hasonló formában a többi vitairatokat is, melyek ezeken kívül még nagy számmal vannak; örömmel veszi tőle úgy az egyháztörténész, mint a bibliografus, sőt az irodalomtörténész is, mert csak ha az egyes vitairatok tartalmát hasonló alakban ismertették és kivonatolták, válik lehetővé, hogy majd valaki, a ki áttekintő és összefoglaló képességgel bír, megírja az e kort életető vallásos eszmék s e kor vallási irodalmának történetét.

Décsi Lajos.

Magyar nyomdászok évkönyve. *Kiadja a könyvnyomdászok szakköre. Szerkeszti Gelléri Mihály. Tizedik évfolyam. 1895. 8-r. 168 l.*

A könyvnyomdászok szakkörének ez ügyesen szerkesztett kiadványából a tizedik kötet is megjelent. Tartalmát kizárólag a könyvnyomdászati szakába vágó dolgozatok képezik, de sok oly bibliografiai vonatkozással, melyekről folyóiratunknak is tudomást kell vennie. Első cikke: A magyar nyomdaipar *Láng Józseftől*, igen élénken megírt szemle a nyomdászipar fejlődéséről 1848-tól kezdve, s egyuttal magában foglalja azon kívánalmak formulázását is, melyek teljesítésétől fejlődésében még nagyobb lendület várható. *Ács Mihály* cikke a könyvnyomtatás mesterszavairól Pusztai Ferencznek még 1883-ban közzétett idevágó szóanyagát ismerteti s bírálja. Kiváló érdeklődéssel bír *Firtinger Károly* »Művészetünk bölcsőkorából« című, néhány lapra terjedő dolgozata, melyben a Magyar Nemz. Múzeum egyik unikumának, a *Uan deme quaden thyrane Dracole wyda* cz. 6 lapra terjedő ősnymtatványnak nyomtatási helyét és idejét kutatja. Kertbeny azt állítja, hogy ez erdélyi szász nyomdatermék, holott tudjuk, hogy az első adat, mely az erdélyi nyomdászatra vonatkozik, csak az 1529. évre vezet vissza. Firtinger a kérdés kutatásánál alkalmat vesz magának rövid átnézetet nyújtani a hazánkból külföldre szakadt középkori könyvnyomtatók működéséről, s annak a nézetnek ad kifejezést, hogy a kérdéses ősnymtatvány a nürnbergi Koburger Antal sajtója alól került ki. Ez a nézet nincs ugyan adatokkal megokolva, de nincs minden valószínűség híjával. Megjegyezzük e helyen, hogy a múzeumi könyv-

tár ösnyomtatványainak jegyzéke e nyomtatvány korát hozzávetés alapján 1480-ra teszi. *Novitzky* N. László az irás keletkezéséről értekezik. A kötet többi cikke kizárólag a nyomda-ipar technikai részével foglalkozik; s végül *F. K.* bibliografiai jegyzékében találjuk a nyomdászati szakirodalom legújabb termékeinek felsorolását.

— rr.

L'arte della Stampa nel rinascimento italiano Venezia. Venezia, MDCCCXCIV. Ferd. Ongania Editore. 2-r. I. k. 110 l. II. k. 118+2 l.

A híres velencei *Ongania* könyvkiadó cég, melyet első tulajdonosai, H. F. & M. Münster, 1846-ban alapítottak s 1871 óta Ferd. Ongania bír, félszázados fenállásának emlékét igen érdekes bibliografiai munka kiadásával ülte meg. A fényes kiállítású két kötetes munka, mint czime mutatja, a renaissance-korabeli velencei könyvnyomtatással foglalkozik, s úgy tárgyánál, mint kitűzött céljánál fogva ez év bibliografiai irodalmának legfigyelemreméltóbb termékei közé sorozható.

Velence, a második olasz város, melyben a könyvnyomtatás új találmánya otthonra talált, a XV. század második felében a könyvnyomtatás mesterségének legvirágzóbb emporiuma volt.

Az első velencei nyomtatvány: Cicero, *Epistolae ad familiares*, 1469-ben Johannes de Spira sajtójából került ki. Spira még ez évben Plinius *Historia naturalis*át és Cicero *epistoláinak* 2. kiadását is kinyomatta, s bele kezdett Szent-Ágoston *De civitate Dei* cz. munkájának nyomásába, de ezt, az év végén elhunyván, testvére Vindelinus fejezte be. Vindelinus de Spira sajtójából csak az 1470-ik évben 15 könyv került ki, s 1477-ig a latin és olasz írók kiadásainak, köztük több princeps editionak egész sorozatával látta el a könyvpiacot.

1470-ben két más nyomdász is megtelepedett Velenczében: Nicolaus Jenson Sommevoireből és Christophorus Valdarfer Regensburgból. Az előbbi az éremvésés modorát alkalmazva a betűk kiformalásánál, az u. n. *romano rotondo*, kerek római betűtípust hozta létre, mely sokkal elegánsabb, mint a Spira testvérek szintén kerek típusai. Gót betűket is metszett, megalapítván ezzel a gót betűtípus egy új fajtáját, a *gotico veneziano*-t. Később Johannes de Coloniaval és másokkal állott társaságban. Meghalt 1480 végén. Valdarfer 1470 és 1471. években működött Velenczében. Kivülök a már említett Johannes de Colonia (1471—82.) Johannes Manthen de Gerretzhem (1473—1480.), az augsburgi Erhardus Ratdolt és a velencei születésű Philippus Petri s ennek társa a trevisoi Gabriel Petri voltak a velencei sajtó első évtizedének munkásai.

Mindezek a nyomdászok Philippus Petri kivételével idegen származásúak voltak, s az a könyvnyomtató, a ki hivatva volt arra, hogy a könyvnyomtatás mesterségét Velenczében a művészet magaslatára emelje, Aldo Manuzio szintén nem a város gyermeke. De az 1489. év, a melyben azzal a szándékkal telepedett meg Velenczében, hogy Rómában Gasparo Veronese és Domizio Calderino és Ferrarában Battista Guarini iskoláiban szerzett ismereteit itt fogja érvényesíteni, fordulatot képez a velencei könyvnyomtatás történetében. Ő volt az első, a ki Velenczében görög művek kinyomására vállalkozott, s a görög Aldinák nemsokára keresett specialitásai voltak a velencei könyvsajtónak. A köztársaság, mely a középkor elején a byzanci kereskedelmet közvetítette Európa nyugata fele, így vált a renaissance fénykorában a klasszikus görög műveltség leghatalmasabb közvetítőjévé.

1469-től a század végéig több mint ezer kötet került ki Velence könyvnyomdáiból. A velencei könyvnyomtatást azonban nem csupán termékeinek száma, hanem minőségük teszik nevezetessé. Az első évtized könyvnyomatóinak betűi a szabályosság és választékos csin mintaképeiül szolgáltak a későbbi kor nyomdászai előtt. S a betűtípusok szépségével összhangban állott a papír minősége, a címlap és fejezetczímek összeállítása, az egész nyomdai beosztás, a nyomás tisztasága. Ratdoltról, a kinél később Augsburgban a mi Túrócinkat nyomták, tudjuk, hogy az augsburgi Bernhard festővel állott társaságban, (korrektora a bajorországi langenzenni Peter Loslein volt) és 1476-tól kezdve ábrákkal, személyek, városok rajzaival és színes kezdőbetűkkel díszítette kiadványait. Példáját követték társai is, és csakhamar általános lett a nyomdászok törekvése, hogy műveiket a fényűző kiállítású kéziratokkal szemközt a kiállítás szépsége tekintetében is versenyképesekké tegyék. A velencei nyomtatványok hosszú sorozata e törekvés jeleit viseli magán; lépésről lépésre lehet észlelni rajtuk a tökéletesbülést, mely akkor jutott el tetőfokára, midőn Ugo da Carpi 1516-ban feltalálta annak a módját, hogy kell a fametszetű képekbe a szükséges árnyalatokat belehozni.

A velencei könyvnyomtatás történetét tudományos alapon megírták Fulin, Castellani, Rivoli herczeg, H. Brown. Ongania új kiadványa az illusztrációkat szolgáltatja e jeles művekhez, két kötetre terjedő facsimilekben bemutatva az egyes könyvnyomdák és azok legszebb termékeinek címlapjait, frontiscipiumait, képeit, lapszéli és záró-díszítéseit, kezdőbetűit, kolofonjait, a nyomdászok és kiadók emblemaát, a papír vízjegyeit, szóval mindazt a mi a könyvek művészi kiállításának tényezőjét képezi, s függetlenül néhány választékos mutatványt a XV. és XVI. századi velencei könyvkötés termékeiből.

A két kötet facsimiléiben, melyekhez Carlo Castellani írt

érdekes történelmi bevezetést, a velencei könyvnyomdászat s a könyv illusztrálása fejlődésének történetét látjuk magunk előtt Ratdolt primitív vonalos nyomásaitól kezdve egészen Carpi chiaro-scuro-nyomásaig.

Szebb emléket a virágzó művészet multjának nem lehetett volna emelni, mint termékei javának e facsimilkben való összegyűjtése által. De Onganiát a mult iránt érzett kegyeletén kívül igen fontos gyakorlati cél is vezette a munka kiadásában. Nem alaptalanul panaszkodva a felett, hogy a könyvnyomtatás művészete a régi emporiumokban mindinkább elveszti individualis jellegét, s hogy az olasz sajtótermékek idegen stílus mezeit viselik magukon, vissza akarja vinni a könyvnyomtatást az eredeti nemzeti stílus forrásához, szóval annak a nemzeti nyomdász-iskolának visszaállítására törekszik, mely méltán képezte valaha Velence és egész Olaszország büszkeségét. Kiadványa ily módon, míg egyrészt dokumentumokat ad azok kezébe, kik a nyomdászat történetét tanulmányozzák, más oldalról mintákkal szolgál annak gyakorlati művelői számára. Boldog ország, a hol a kiadók műérzéke ily czélok szolgálatára hozhat áldozatot. Mi is beszélünk sokat magyar nemzeti stílusról, de meddig kell még várunk, míg valakinek eszébe jut értékesíteni azt a becses műtörténelmi anyagot, mely a régi magyar nyomdák termékeiben rejtőzik!

Sch. Gy.

A Staderini, Brevi cenni sopra due sistemi di schedario per cataloghi. Roma. 1890. 8-r.

A fentebbi czímet viselő füzet már több év előtt jelent meg, be azért nem tartom feleslegesnek ismertetését, miután annak tartalma minden könyvtárat közelebről kell hogy érdekeljen. E füzetkében ugyanis két katalogus-rendszer leírását olvassom, melyeknek, különösen a másodiknak praktikus voltáról olaszországi tartózkodásom alatt elég alkalmam volt meggyőződni.

Az egyik katalogus-rendszer a következő: egy hosszúka, keskeny fadobozba fogazott érclemez van beillesztve, a papírlapok megerősítésére rugóval ellátott fadarab szolgál, mely a fogazott érclemezbe van beillesztve s szükség szerint mozgatható. A papírlapok erős, merített papirosból vannak készítve, trapez formában, melyhez még egy, körülbelül 3 centiméternyi erősebb papír van vászonnal erősítve. olyformán, hogy az érclemez fogaitba beilleszthető legyen.

A czédulák beillesztése a dobozba úgy történik, hogy a keskenyebb fogazott rész az érclemezbe behelyeztetik, bizonyos számú ilyen papírlap után a megerősítésre szolgáló fadarab betolatik, s a benne lévő rugó azt erősen oda tartja a doboz oldalaihoz. Ily módon a czédulák keskenyebb része mozdulatlanul áll,

míg hosszabb részét, mely a könyv címének van szánva, kényelmesen végig lehet lapozni.

E fajta katalogus azonban csak kisebb könyvtárakban, s ott is csak kisebb terjedelmű szakok, pl. folyóiratok lajstromozására alkalmas. Mert több ilyen doboz egyesíthető ugyan egy külön, ferde lapú asztalon, de ez megnehezíti a kezelést, s aránylag nagy tért foglal el, azonkívül megvan az a hátránya, hogy a közönség részére kevésbé hozzáférhető.

Sokkal praktikusabb ennél a második rendszer, melyet Rómának úgyszólván valamennyi könyvtárában használnak, s a mely Olaszországon kívül is mindinkább tért hódít.

Az e rendszernél használt papírlapok, czédulák formátuma 13×23 cm. Erős, merített papírból készültek, s következőkép vannak berendezve. Baloldalt, körülbelül egy centiméternyire a lap szélétől, két egymás mellett álló 13 mm. átmérőjű kerek lyuk van. Körülbelül 3 cmnyire a lyukaktól az illető könyvtár neve következik függőleges irányban. Így tehát ezen kisebb része a papírlapnak $4-5$ cm. széles, mely körülbelül a közepén ketté van vágva, s vászonnal egymáshoz erősítve. A könyvtár nevét feltüntető sor után 10 cmnyi tér következik, mely az illető könyv címének regisztrálására szolgál. A fennmaradt 6 cmnyi tér a bibliografiai jelzések számára van fentartva, s a mű címétől kettős vonal által elválasztva. A papírlap jobb oldalán legfelül van a signatura helye.

Az ilyenet elrendezett lapok különböző számban, rendszeren $320-450$, a szerint, a mint vászonszalaggal vannak ellátva, vagy nem, egy hasonló nagyságú albumszerű tartóba jönnek. Ezen tartó két erős, vászonnal bevont táblából áll, a háta bőrből van, s a könyvtár jelvényen kívül egy négyszögletű réztáblácskán folyó számmal van ellátva. A tábla a papírlapnak megfelelőleg szintén két részből áll, s a papírlap lyukainak megfelelőleg két vaspálcikával van ellátva. A papírlapok a lyukak segítségével ezen vaspálcákra ráfűzetnek, majd a felső tábla rájuk csapatik, s a két vasrúd helyén kulccsal elzáratik. A keskenyebb rész ilyformán szilárdan áll, míg a hosszabb rész kényelmesen lapozható.

Róma könyvtáraiban ezen rendszer általánosan használatban van. Az albumszerű kötetekben letett katalogus külön állványokon van elhelyezve, minden kötet alatt egy kis táblán a kötet száma és a benne foglalt betű van jelezve.

Hogy mily praktikus ez a katalogus-rendszer, azt alig szükséges bizonyítani. Két czélt érnek el vele: 1. a közönség hozzáférhet a czédula-katalogushoz, a nélkül, hogy a czédulák szétzóródásától kellene tartanunk: 2. nem vész el belőlük oly könyven valamelyik lap, mint a nálunk használt czédula-rendszernél. Csakhogy több dolgot ad, mint az utóbbi.

E czédula-katalogus alkalmazását nem lehet eléggé ajánlani. kényelmes használhatóságát s czélszerűségét tekintve felülmúl minden más czédula-rendszert.

A római *Vittorio Emanuele* könyvtárban mindkét rendszer használatban van, az első a folyóiratok, az utóbbi a nagy könyvtár részére. A mi a folyóiratokat illeti, megakarom e helyt jegyezni, hogy mily liberalitással járnak el az említett könyvtárban ezeket illetőleg. A könyvtárban egy egészen külön terem van a folyóiratok részére berendezve, melyben a falak mentén köröskörül állványasztalokon kettős sorban több mint 100 különféle folyóirat áll a látogatók rendelkezésére. Mindegyik folyóirat és helye külön számmal van megjelölve, s a látogatók minden akadály nélkül vehetik el helyükről és használhatják azokat. A teremben a fentebb leírt első mód alapján szakok szerint rendezett katalogus van felállítva, mely a látogatók szabad használatára áll. Ez a folyóirati terem, a *Sala dei periodici*, szintén amaz intézmények közé tartozik, melynek követését nem lehet eléggé ajánlani. Persze ez által eleje van véve azon szokásnak, hogy a folyóiratok, mindjárt beérkezésük után, füzetenkint kikölcsonöztetnek.

Aldási Antal.

Generalregister zum I.—X. Jahrgange des Centralblattes für Bibliothekswesen. (1884—1893.) *Bearbeitet von Carl Haeblerin. Leipzig. 1895.* 8-r. 4 . 254 l.

A *Centralblatt für Bibliothekswesen* szerkesztősége egyetemes név- és tárgymutatót adott ki folyóiratának eddig megjelent tíz évfolyamához. E nélkülözhetetlen könyvészeti kézikönyv, melyet a folyóirat egyik dolgozótársa, Haeblerin Károly, a marburgi egyetemi könyvtár assistense s ismert nevű bibliografus szerkesztett, azonkívül, hogy gyakorlati céljainak mindenben megfelelő, szakbeosztásával mintául szolgálhat a tárgymutatók szerkesztésénél. Tudtunkra a magyar név- és tárgymutatók közül eddigelé még a Turulé közelíti meg leginkább. Beosztása a következő: I. része a nagyobb értekezéseket és cikkeket sorolja föl évfolyamok szerint. II. A szerzők névjegyzéke. III. Ismertetett művek. IV. Személynév-mutató. V. Földrajzi névmutató. VI. Betűrendes tárgymutató. A vaskos kötet Lipcsében jelent meg Harrassovitz Ottó kiadásában. Ára 18 márka. *D. L.*

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Az Erdélyi Múzeum 1894. évi IX. füzetében Dr. Ferenczi Zoltán befejezi Br. Wesselényi Miklós színjátszó-társasága Magyarországon cz., irodalomtörténeti adatokban gazdag cikksorozatát. A X. füzetben Hindy Árpád Kultsár Istvánról s az általa szerkesztett Hazai Tudósításokról közöl érdekes adatokat. Az 1895. évi II. füzetben Dr. Gyalui Farkas egy multszázadi székely határőr, Adorján Imre verseit tartalmazó kéziratot ismerteti; közleménye különnyomatban is megjelent.

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1894. évi IV. füzetében Ráth György befejezi Gradeczki Horváth Gergely és Lám Sebestyén hitvitája című cikksorozatát, mely azóta külön kiadásban is megjelent. A f. évi I. füzetben Széchy Károly a Praykódex ügyében szólal föl, s azt indítványozza, hogy a kódex, mely a halotti beszéden kívül többi részeiben is rendkívül becses történeti és egyháztörténeti adatokat tartalmaz, az ezredéves emlékünnepep alkalmából egész terjedelmében tétessék közzé. Heinrich Gusztáv Aranyos-rákosi Székely Sándor életrajzából adja az 1. közleményt. Ráth György egy XVI. századi római kath. magyar ritualét ismertet teljes szövegében, mely az Oláh Miklós-féle Ordo et Ritus-nak az egri érseki könyvtárban őrzött példánya kéziratoss függeléke gyanánt maradt meg napjainkig. Zoványi Jenő a kolozsvári reformátusok belső templomában őrzött egyleveles nyomtatványokat, az u. n. chartákat ismerteti, számszerint 10 dbot, melyek egyes kiváló lelkész és egyházi író életrajzait tartalmazák. Az érdekes közlemény bibliografiai jelentőségére illető rovatunkban legközelebb visszatérünk. Bárczay Oszkár a Tudománytár kiadására vonatkozó anteaktákat közli

A Századok 1894. évi 10. füzetében Thaly Kálmán három irodalomtörténeti adalékot közöl a Rákóczi-korból; ezek elseje több XVII. századi elveszett történelmi s irodalmi mű emlékét eleveníti fel, a harmadik Páriz-Pápai Ferencz életrajzához szolgáltat becses adatot. A f. évi 1. füzetben találjuk Szilágyi Sándornak Salamon Ferencz felett a M. Tud. Akadémiában elmondott emlékbeszédét. Ráth György Két kassai plébános a XVI. században cz. cikkében, mely a 2—5. füzetekben is folyik, Frölich Tamás és Gogreff Mento életrajzával és irodalmi működésével foglalkozik; dolgozata sokban kiegészíti »Pilcz Gáspár és ellenfelei« című értekezését, mely a Magyar Könyv-Szemle 1892/93. évfolyamában jelent meg. A 2. füzetben Á. A. ismerteti Zdekauernek Lo studio di Siena nel rinascimento címmel a sienai egyetemről írt könyvét, és M. S. Volf Theobaldnak Honter Jánosról Brassóban megjelent német munkájáról mond bírálatot. A 3. és 4. füzetben Kollányi Ferencz a XVI. század második felében élt

Illicini Péter sienai születésű esztergomi kanonokról értekezik, s felsorolja ennek nyomtatásban megjelent és kézirati műveit. A 4. füzetben azonkívül *D. Kr.* röviden megemlékezik Mátyás király két leveleskönyvéről, melyek közül az egyiket, a pannonhalmi főapátság tulajdonát képező XVII. századi kéziratot, Récey Viktor ismertette a M. Történelmi Társulat márcziusi vál. ülésén, a másikra, mely az esztergomi főkáptalani könyvtárban őriztetik, Némethy Lajos hívta fel a társulat figyelmét.

A Történelmi Tár 1894. évi IV. füzetében Kiss Bálint a Barcsayak családi levéltárát ismerteti. Reizner János megkezdi az Esterházy grófok pápai levéltárában őrzött czéhlevelek jegyzékének közlését. Közleménye a f. évi I. és II. füzetben is folyik. Ez utóbbi füzetben találjuk *Beke* Antal első közleményét az erdélyi káptalan levéltáráról.

Az *Archivalische Zeitschrift* új sorozatának 5. kötete a következő tartalommal jelent meg: Karl *Primbs*, Übersicht von Testamenten aus dem Archive der ehemaligen Reichstadt Regensburg. — Hans *Bachmann*, Fragen und Aufgaben bei den Staatsprüfungen für den Archivdienst in Bayern 1891. und 1893. — Dr. Ludwig v. *Rockinger*, Zwei Urkunden aus den Jahren 1288. und 1312 über Rechtsverhältnisse zwischen Christen und Juden. — K. *Primbs*, Mittheilungen über Pabstbullen mit heraldischen Andeutungen. — Dr. Franz *Schneiderwirth*, Zur Geschichte des Archivs des ehemaligen Reichsstifts Kempten. — Dr. L. v. *Rockinger*, Zur Bedeutung von Anklängen an römisches Recht in bayerischen Urkunden des 15. Jahrhunderts. — P. P., Verzeichniss der in Ländern der westlichen Hälfte der österr. Monarchie von Kaiser Joseph 1782 bis 1790 aufgehobenen Klöster. — Edmund *Freiherr* v. *Oefele*, Zu den Kaiser- und Königsurkunden des Hochstiftes Eichstätt. — K. *Primbs*, Mittheilungen über eine Bulle des Papstes Alexander VIII. mit heraldischer Andeutung. — Dr. Christian *Häutle*, Entscheidung des Kaisers Ludwig des Bayers über die Zugehörigkeit von Lechanschwemmungen an Bayern und Schwaben. — Kurze Mittheilungen. — Register.

A *Centralblatt für Bibliothekswesen* legújabb füzeteinek tartalma: XI. évf. 12. f. (1894 deczember.) Dr. K. *Haebler*, Deutsche Buchdrucker in Spanien und Portugal. — Recensionen und Anzeigen: De Marchi e G. Bertolani, Inventario dei manoscritti della R. Biblioteca Universitaria di Pavia. I. (Wiese Berthold.) Könecke, Hessisches Buchdruckerbuch. (V. H.) Schwenke u. Lange, Die Silberbibliothek Hg. Albrechts v. Preussen u. seiner Gemahlin (M. P.) — Zur Stellvorrichtung J. Roth. — XII. évf. 1. f. (1895 január.) Dr. R. *Kautzsch*, Diebolt Lauber und seine Werkstatt in Hagenau. — F. *Falk*, Das Accipies-Bild in den Wiegendrucken. — Henri *Stein*, L'Exposition du Livre à Paris. — Recensionen und

Anzeigen: Alphabetisches Verzeichnis der französischen Litteratur in der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel. Der Bücher-Verzeichnisse der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel II. Band. (Emil Picot.) O. von Heinemann, Die Herzogliche Bibliothek zu Wolfenbüttel. (O. H.) Waldemar Nissen, Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077. (C. Haeblerin.) Dr. P. Bahlmann, Deutschlands katholische Katechismen bis zum Ende des XVI. Jahrh. (J. K.) — 2—3 f. (1895 február—márczius.) Dr. R. *Kautzsch*, Diebolt Lauber und seine Werkstatt in Hagenau (bef. közl.) — Adolf *Schmidt*, Ein Sammelband deutscher Lieder aus dem Jahre 1529. in der Grosshgl. Hofbibliothek zu Darmstadt. — **Recensionen und Anzeigen:** Karl Sudhoff, Versuch einer Kritik der Echtheit der Paracelsischen Schriften. I. Theil. Die unter Hohenheims Namen erschienenen Druckschriften. (O. H.) Dr. Wojciech Ketrzynski, Zakład narodowy imienia Ostolinskich. (M. P.) Oscar Grulich, Geschichte der Bibliothek und Naturaliensammlung der neuer Leopoldinisch-Carolinischen deutschen Akademie der Naturforscher. (C. Haeblerin.) William Fletcher, Public Libraries in America. (Dr. K. Pietsch.) Katalog der Ornamentstich-Sammlung des Kunstgewerke-Museums. (W. L. Schreiber.) — 4. f. (1895. ápril) O. *Radlach*, Die Bibliotheken der evang. Kirche in ihrer rechtsgeschichtlichen Entwicklung. — P. Gabriel *Meier*, Der Dictionnaire der französischen Akademie. — **Recensionen und Anzeigen:** Sylva Clapin, Dictionnaire canadien-français. (Berthold Wiese.) Papyrus Erzherzog Rainer. Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzhg. Rainer. (Ferd. Eichler.) Verzeichniss der Handschriften im preussischen Staate. I. Hannover. 3. Göttingen. 3. (M. P.) — Monsignor Isidoro Carini. (O. H.) — 5—6. f. 1895 (május—június.) W. L. *Schreiber*, Darf der Holzschnitt als Vorläufer der Buchdruckerkunst betrachtet werden? — Dr. G. *Knod*, Hugo Blotius in seinen Beziehungen zu Strassburg. — **Recensionen und Anzeigen:** Pellechet, Catalogue des Incunables des Bibliothèques publiques de Lyon. (P. Gabriel Meier.) The Ex-Libris Collection of the Ducal Library at Wolfenbüttel. (R. Kautzsch.) Anton E. Schönbach, Über Lesen und Bildung. (Ferd. Eichler.) I. C. Rowell Classification of books in the library (E. Grulich.) Dr. Rudolf Beer, Handschriftenschatze Spaniens. (Hermann Suchier.)

Álandó rovatok minden füzethen : Mittheilungen aus und über Bibliotheken, Vermischte Notizen, Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekwesens, Antiquarische Kataloge, Personalnachrichten.

A Revue des Bibliothèques legűjabb fűzeteinek tartalma : V. évf. 1. f. (1895 január.) Ernest *Coyecqua*, Quatre catalogues de livres (1519—1529.) — Pierre de *Nolhac*, Une ligne autographe de Boccace. — Léon *Dorez*, L'exemplaire de Pline l'ancien d'Agosto Valdo de Padoue, et le cardinal Marcello Cervini. — **Bibliographie:** P. de Nolhac, Petrarque et l'humanisme, d'après

un essai de restitution de sa bibliothèque. (L. Auvray.) *Bibliotheca hagiographica graeca, seu elenchus vitarum sanctorum graece typis impressarum*, edid. hagiographi Bollandiani. (H. O.) Paul Durrieu et J. J. Marquet de Vasselot, *Les Manuscrits à miniatures des Héroïdes d'Ovide traduites par Saint-Gelais, et un grand miniaturiste français du XVI. siècle.* (Léon Dorez.) A. Kluyver, *Over het verblijf van Nicolaus Witsen te Moscou. 1664—1665.* (Gédéon Huet.) *Parole dette agli impiegati della Biblioteca nazionale centrale di Firenze dal Prefetto D. Chilovi il 25. novembre 1894.* (L. D.) — 2. f. (1895 február.) Dr. Giovanni *Bresciano*, *Notice sur un incunable Romain inconnu aux bibliographes* — Léon Dorez, *Mémoire juridique relatif à l'impression des livres liturgiques du diocèse de Troyes.* — Paul Bergmanns, *L'Imprimerie à Lierre.* — Vicomte de Grouchy, *Documents relatifs à l'impression des oeuvres de Daniel Sennert (1650.) et de François Tallemant (1666.)* — Léon Dorez, *Les héritières de Jacopo Giunta et Filippo Tinghi.* — Nécrologie: François de Caussade. (Paul Marnis.) — Bibliographie: (George F. Warner, *Miniatures and Borders from the Book of Hours of Bona Sforza.* (Léon Dorez.) Paul Maréchal, Dufourny et Lancelot. *Notes sur les anciens inventaires du Trésor des Chartes de Lorraine.* (Léon Dorez.) *Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution.* (L. D.) — 3. f. (1895 márczius.) Victor Mortet, *Les examens professionnels de bibliothécaire en France et à l'étranger et le recent arrêté relatif aux bibliothèques universitaires de Prusse.* — Nécrologie: Mgr Isidoro Carini. (Léon Dorez.) — Bibliographie: A. Giry, *Manuel de Diplomatique.* (Ferdinand Lot.) Maurice Pron, *Table alphabétique des publications de l'Académie Celtique et de la Société des Antiquaires de France.* (Léon Dorez.) — 4. f. (1895 ápril.) M. Pellechet, *Jaques de Voragine; Liste des éditions de ses ouvrages publiés au XV. siècle.* — G. Huet, *Une publication imaginaire.* — H. Omont, *de Catalogue imprimé de la Bibliothèque du Roi au XVIII. siècle.* — Bibliographie: G. Raynaud, *Une édition de Froissart projetée par Christophe Plantin. 1563—1565.* (Léon Dorez.) Falconer Madan, *A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford. Vol. III.* (Léon Dorez.) E. Vouillème, *Die Incunabeln der Kgl. Universitäts-Bibliothek zu Bonn.* (Albert Maire.) H. Omont, *Nouveaux documents sur Gérard Morrhe imprimeur parisien. 1527—32.* (Léon Dorez.) Paul Bergmanns, *Un manuscrit illustré du roman d'Olivier de Castille.* (Léon Dorez.)

Állandó rovatok: *Personnel des Bibliothèques, Chronique des Bibliothèques.*

Mellékletek az 1—3. füzetekhez: G. Huet, *Catalogue des Manuscrits allemands de la Bibliothèque nationale.* (128—160. l.) — Az 5. füzethez: C. Coudere, *Inventaire sommaire de la Collection Clément de Boissy sur la juridiction et la jurisprudence de la chambre des comptes.*

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A múzeumi ügyek új előadója. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium IX. ügyosztálya, melyhez a Magyar Nemz. Múzeum ügyei is tartoznak, új vezetőt kapott *Szmrecsányi Miklós*, az orsz. képzőművészeti társulat titkára személyében, kit ő felsége f. évi ápril hó 22-én a v. és közoktatásügyi miniszterium osztálytanácsosává nevezett ki. Az új osztálytanácsos már elfoglalta hivatalát.

A Lanfranconi-gyűjtemény megvásárlása. A szerencsétlen véget ért híres könyvgyűjtő és műbarát *Lanfranconi Grazioso Enea* után, ki Pozsonyban 1895 márczius 9-én önkézevel vetett véget életének, párfját ritkító könyvtár és műgyűjtemény került eladás alá. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium azonnal megtette a szükséges lépéseket, hogy e becses gyűjtemény az ország részére megszereztesse, s e végből bizottságot küldött ki, melynek tagjai, Thaly Kálmán országgy. képviselő, Pulszky Károly, az országos képtár igazgatója, Benczur Gyula, Fejérpataky László és Hampel József a múzeumi könyvtár és régiségtár igazgató őrői, ápril hó folyamán megindították az alkudozásokat az elhunyt örökösivel. A tárgyalások, melyekben a M. Nemz. Múzeum és az orsz. iparművészeti múzeum részéről Szalay Imre és Radisich Jenő igazgatók is részt vettek, kedvező eredményre vezettek, s a Lanfranconi gyűjtemény a május 16-án aláírt szerződéssel az állam tulajdonába ment. A gyűjtemény a könyvtári anyagon kívül rendkívül gazdag rézmet-szetekből, régészeti és műipari tárgyakból s magyar vonatkozású festményekből áll, melyek az illető országos intézetek, u. m. a M. Nemz. Múzeum régiségtára, az országos képtár és történelmi arcképcsarnok, s az iparművészeti múzeum között osztattak szét. A gyűjtemény főrészét azonban a nagy gonddal összeállított, ritkaságokban gazdag könyvtár képezi, s ennek specialitásai: a Dunára, annak folyására és vidékére vonatkozó térképek és monografiák, a török-magyar háborukkal foglalkozó nyomtatványok, a Buda bevétele alkalmából megjelent munkák, röpívek és metszetek s egyéb ritka magyar vonatkozású régi nyomtatványok — köztük Túróczi brünni kiadásának a Savoya-ház címérével díszített példánya — a múzeumi könyvtár anyagát fogják gazdagítani. A múzeumot nem érdeklő könyvekre

vonatkozólag a miniszteriumnak az a kívánsága, hogy azok a többi hazai nyilvános könyvtárak, első sorban a budapesti és kolozsvári egyetemek, a budapesti műegyetem, az országos képtár, a budapesti egyetemen létesített jogi és történelmi szemináriumok könyvtárai között osztassanak szét. E végből a 4228 darab könyvet és térképet kitevő könyvtári anyag a M. Nemz. Múzeum könyvtárába szállítottatott, a hol annak rendezése már folyamatban van.

—rr.

Az 1494-iki zenggi glagol misekönyv. A Magyar Nemzeti Múzeum legújabb szerzeményei között a magyar bibliográfia szempontjából elsőrendű fontossággal bír az a glagol misekönyv, mely Zenggben, Blaz Baromic, Sylvester Bedricic és Gaspar Turcic sajtóján, 1494-ben nyomatott. Az ó-szláv irodalomnak ezt a ritka emlékét a szlávisták mostanig csak töredékes közlésekből ismerték, míg most előkerült annak elején hiányos, de egyetlen kimutatkozó eredeti példánya. E példány segítségével konstátálta Jagic, a bécsi egyetem tanára, hogy e kiadás nem mint eddig hitték, 1507-ben, hanem 1494-ben jelent meg. Így ez a budai krónika és az évnélküli Apologia Socratis után a legrégebb nyomtatvány, mely magyar területen látott napvilágot. A kiváló bibliografiai becsesl bírő könyv L. Rosenthal ismert müncheni antiquár által f. évi ápril 22. s következő napjain rendezett árverésen került eladás alá. Ez árverés anyagát legnagyobb részt a Nostitz grófi család lobrisi könyvtára képezte, melyek között a Magyarországra vonatkozó régi nyomtatványok egyébként is tekintélyes számban voltak képviselve. A Magyar Nemz. Múzeum igazgatósága e folyóirat szerkesztőjét küldte ki Münchenbe, hogy ott a múzeumi könyvtár érdekeinek alkalmas képviselőtéről gondoskodjék. Ez sikerült is és J. Halle müncheni antiquár a könyvtár megbízásából részt vevén az árverésen, nemcsak a zenggi misekönyv megvételében előzte meg a többi versenyzőket, köztük a zágrábi egyetemi könyvtárat, hanem a többi hungarikumokból is igen becses példányokat szerzett meg a múzeumi könyvtár részére. A zenggi misekönyvet, mely 1505 márkáért jutott a könyvtár tulajdonába, legközelebb bővebben fogjuk ismertetni. A többi hungarikumok közül a nevezetesebbek jegyzékét a következőkben közöljük: Aeneas Sylvius, *Historia Bohemica*. Róma, 1475. és *Abbrevariario supra decades Blondi*. H. n. 1481. Schott, Petrus, *Lucubriatiunculae ornatissimae*. Strassburg, 1498. (Tartalmaz egy Mátyás királyhoz írt Epithalamiumot.) Nivis, Paulus, *Epistole breves*. Lipcse, 1499. (Mátyás sziléziai hadjáratára vonatkozásokkal.) Zenoi, Dom. II 1. libro della città et fortorezze principali del mondo. Velenze, 1567. (Guilio Ballino város-képei, köztük Eger, Gyula, Komárom, Sziget, Tokaj.) Heidenstein, Reinh. *Warhaffte Beschreibung des Krieges, welchen Stephan Bathory g. den Grfürsten Ivan W. geführtet*. Görlitz, 1590. (Báthory fekete-vörös clair-obscur nyomásu arczképével.) *Neue Zeitung von Comorn stb.* Drezda, 1594. *Neue Zeitung von dem Baschia aus Temeschwar.*

Prága, 1596. Bericht v. d. Belagerung d. Festung Gross-Wardein, H. n. 1599. Particular vom Sieg . . bey Tolna. Boroszló, 1599. Happel, Europäische Toroaen, Hamburg, 1686. Nachricht wie Gr. E. Tockely . . gefangen genommen stb. H. n. 1685. Mint e nyomtatványok, úgy a többi 20 db ez alkalommal megvásárolt munka is legnagyobb részt a magyarországi török háborúkra vonatkozik, valamenynyien érdekes metszetekkel vannak díszítve s igen beces anyaggal gyarapítják a könyvtár apró nyomtatványainak gazdag gyűjteményét. Sz.

Az Árva vármegyei Csaplovits-féle könyvtár ügyében a vármegye törvényhatósági bizottsága e napokban fontos határozatot hozott, a mennyiben az üresedésben lévő megyei levéltárnoki állomást a könyvtárnoki állomással egyesítette s a két állomással járó fizetést tetemesen fölemelte. A 28—30,000 kötetből álló könyvtár, mely jelenleg az alsókubini városház két szűk szobájába van beszorítva, innentúl a megyeházában ily czélből fentartott tágas helyiségekben fog megfelelő csinnal és kényelemmel elhelyeztetni. Ugyanott a közönség számára egy terem olvasó szobául rendeztetik be. Az egyesített könyvtárnoki és levéltárnoki állomással 1200 frt évi fizetés és 200 frt lakbér jár. A kinevezést életfogytiglan a megye főispánja eszközli, kihez a szakképzettséget igazoló bizonyítványokkal kellően felszerelt kérvények intézendők. D.

Carini Izidor, a vatikáni könyvtár prefektusa, f. é. január 25-én hirtelen meghalt. A vatikáni könyvtárban legutóbb előfordult lopások, s az ezzel járó izgalmak, teljesen felízgatták az amúgy is gyenge szervezetű tudóst, és ez okozta korai halálát. Carini 1845 január 7-én született Palermoban, hol a jezsuitáknál tanult, majd a papi pályán lépve, az érseki szemináriumot végezte. 1872-ben többekkel egyesülve az *Archivio Storico Siciliano* folyóiratot, majd 1873-ban a *Società Siciliana di storia patria* történeti társulatot alapította. A palermoi állami levéltárnál életbe léptetett levéltárnoki tanfolyamon a palaeografiát és diplomatikát adta elő. Az olasz kormány és a sicíliai történeti társulat megbízásából a hetvenes években tanulmányutat tett Spanyolországban, a sicíliai vecsernye történetére vonatkozó források összegyűjtésére. Midőn XIII. Leó pápa 1884-ben a vatikáni levéltár megnyitása után a levéltár mellett palaeografiai iskolát léptetett életbe, abba a diplomatika és írástan tanszékére Carinit hívta meg. Carini Rómában fokozatosan emelkedett, a Szent-Péter templom kanonokja, különféle congregatiók hivatalnokja, végre a vatikáni könyvtár prefektusa lón. Irodalmi működése leginkább a sicíliai vecsernyére terjedt ki, melyről számos tanulmányt tett közzé, nagyobbrészt az *Archivio Storico Siciliano*-ban. Művei különféle folyóiratokban jelentek meg. Palaeografiai s diplomatikai munkái közül fölemlítjük a következőket: *Sommario delle lezioni di palaeografia tenute nella nuova scuola Vaticana l'anno 1885. Scrittura latina. Róma, 1886.* — *Piccoli manuali di Sigle etc. Róma, 1886.* — *Epigrafia e*

paleografia del Papa Damaso. Róma, 1887. — Argomenti di paleografia e critica storica trattati nella Pontificia Scuola Vaticana. 1887. Megkezdte még a sicíliai vecsernye korabeli pápa IV. Márton regestáinak kiadását is. Mint a vatikáni könyvtár prefektusa a könyvtárban dolgozókat tőle telhetőleg gyámolította kutatásaikban. *A—y.*

Új adat Mátyás király könyvtárának történetéhez. Az Országos Levéltárban (N. R. A. fasc. 988. nro. 36.) bizonyos Hadritius György tisztviselőnek Modoron 1637. évi szeptember 26-án Eszterházy Miklós nádorhoz intézett levelében ezt olvasom:

»Az mi penig Révay Pálné asszonyom dolgát illeti: nyilván nagyon nagyságodnál, hogy ez elmúlt esztendőben én kimenvén, az executiót ratione bonorum tam *mobiliūm*, quam *immobiliūm* annyira végben vittem, hogy az *könyveknél* egyéb semmi hátra nem maradtott. Azok is miért maradtak légyen függőben, nagyságodnak annak előtte declaráltam: tudniillik, hogy *azoknak az könyveknek jobb része.* — az mint informátus vagyok benne és obiter eszemben vehettem — *sub praelo sectariorum emanáltatott volna*, és így, ha az asszonynak kezéhez jutnának, az idegen felekezető tanítók töltőznének vélek; s más az, hogy sokat azok közül az Révay famíliának elei még az *Budai Bibliothecából* hoztak volt ki magokkal, quo respectu talám jobb volna azon bibliothecának — *relicta minus urgente* — penes familiam Révayanam maradni, kiknek alias registratiójára és executiójára csak egy vagy két iuratus notarius is elégséges.«

T—i K—ly.

II. Rákóczi Ferencz védőlevele a kassai könyvkötő-czéh számára.

Nos *Franciscus* II. dei gratia etc. Kassai czéhbeli compactorok aláztos instantiájok mellett előttünk repraesentált privilegialis articulusokból értjük, hogy a typographusoknak s egyébféle, könyvekkel és papirossal kereskedőknek és czéh nélkül való compactoroknak is sokadalmak alkalmatosságával, sőt másként is az említett czéhbeli compactorok privilegialis articulusi ellen könyveket és papirost titkon vagy nyilván nem volna szabad árulni. Kiknek ezen aláztos instantiáját kegyelmes tekintetben vévén, ezen privilegialis articulusok ususában őket kegyelmesen manuteneálni kívánjuk továbbvaló dispositióig. Ehhez képest mindazoknak, a kik az instansok ily privilegialis articulusok ususa ellen kész könyveket, papirost és egyéb idejárulható eszközöket árulni szoktak, serio parancsoljuk: se sokadalmakban, sem penig másképen ezen privilegium tenora ellen könyvet, papirost s egyéb idejárulható eszközöket árulni ne merészeljenek, — sőt a kik vakmerőségtől viseltetvén, ezen parancsolatnak ellen cselekedni comperiáltatnának, azon sokadalmak helynek tisztői és földesurai az említett compactoroknak az illyek ellen assistáljanak. Datum etc.

Eredeti fogalmazvány a fejedelem udvari kancelláriája 1704—1709. évekbeli, még kiadatlan, b. Jeszenák-féle gyűjteményben levő kiadványi jegyzőkönyvei II-ik kötetében, 292. l. A kelet ugyan e

fogalmazványánál nem tétetett ki: de a közvetlenül megelőző kiadvány »18. Junii 1705. Egernél«, a közvetlenül következő pedig »In Confinia Szolnok, 2. Julii 1705.« datáltatván, bizonyos, hogy a jelen protectionális-levél a közbeneső két hét valamelyik napján kelt.

Közli: *Thaly Kálmán.*

Adalék a kassai domonkosok könyvtárához. A domonkosoknak 1335-ben már volt rendházuk Kassán s könyvtárukról a XV. század folyamán elég gyakori feljegyzések maradtak reánk. Részint a protestantizmus terjedése, részint egy borzasztó tűzvész, mely 1556-ben a város kétharmadát — kolostorukat és templomukat is — elhamvasztotta, a rendet ősi fészkének elhagyására késztette. Ingóságait a város vette őrizete alá s 1699-ben, midőn a domonkosok megtérnek, könyvtárukat visszakapják, a mint az alábbi oklevél tanúsítja:

»Quod amplissimus magistratus regiae ac liberae civitatis Cassoviensis deposuerit conventui nostro Cassoviensi beatae virginis Mariae quinquaginta duos libros nostrae antiquae bibliothecae inscriptos et triginta unum de non inscriptis ac proinde dubiis benigne cesserit nos infrascripti praesentibus recognoscimus et praetactum amplissimum magistratum regiae ac liberae civitatis Cassoviensis in optima forma cum gratiarum actione quietamus. Datum in conventu nostro Cassoviensi, die 2. Decembris 1699.

Frater Gregorius Wlassati, m. p. Fr. Hyacinthus Giorgievics, m. p.
ordinis praedicatorum vicarius loci. eiusdem ordinis concionator ungaricus.

Fr. Raymundus Reichel, m. p.
eiusdem ordinis concionator germanicus.

Az oklevél Kassa város levéltárában 19612. szám alatt őriztetik.

Ifj. Kemény Lajos.

Bod Péter könyvtárának sorsa. Bod Péterről tudjuk, hogy szenvédeyes könyvgyűjtő volt s szép magánkönyvtárral bírt, melyben számos ritka magyar nyomtatvány és kézirat volt s közöttük olyan is, mely ma már egy példányban sem ismeretes, mint Félégyházi Tamás, Keresztyén hitnek részei, Fehérvárott. 1689. 4r. Köleséri Pál »Keresztyéne«, Debreczen 1667. 8r. Nadányi, Magyar Florus, Kol. 1702. 12r. Füstölgő csepü. Kolozsvár 1676. 12r. stb. E gyűjteményt Bod halála után Nagy-Enyeden lajstromozták s az 1770. évben elárverezték. Ez árverésen megjelentek a protestáns iskolák küldöttei s a debreczeni ref. kollégium is 2 tanára által képviseltette magát, kik ott a könyvtári jegyzőkönyv (R. 717.) tanúsága szerint 61 művet meg is vettek, sajnálatunkra nagyobb részt külföldi theol. műveket s nem a hungaricumokat; de azt is vettek néhányat, ilyenek: Félégyházi Tamás, Uj testamentom. Debreczen, 1586. 4r. Patai István, A Sakramentomokról. H. n. 1592. 8r. Margitai Peter, Az Apostoli Crédónak magyarázatai. Debreczen 1624. 8r. Catechesis, azaz ker. vállalásra való tanítás. Kolozsvár 1698. 16r. Bisterfeld J. H. De uno

deo. Amsterdam, 1659. Illyés András Jos. Verbum abbreviatum. Viennae 1693. Molnár Albert, Postilla Scultetica. Openheim 1617. 4r. Szikszai Hellopaeus B. Tractatus de sacramentis H. n. 1585. 8r. Lascovius Péter, De puro dei verbo. 1584. Lascovius P. De homine. Wittebergae, 1585. 8r. Syndromus rerum Turcico-Pannonicarum, Francof. 1617. 4r. és Bojthi Gáspár »De rebus gestis Gabrielis Bethlen« című kézírata. Hová kerültek a többi magyar hungaricumok és kéziratok, nem lenne érdektelen, ha ki lehetne nyomonkövetni. Talán más főiskolák (mint S.-Patak, Nagyenyed, Kolozsvár) könyvtári jegyzőkönyvei szintén szolgálhatnának e tekintetben útbaigazítással.

Dézsi Lajos.

Magyar Nemzeti Könyvtár. *Jankovich* Bélának folyóiratunk előző füzetében megjelent ily című cikke külön kiadásban is napvilágot látott, s a szerző megküldte azt mindazoknak, kik e nagyfontosságú kulturális kérdés iránt érdeklődnek s annak megoldására bármilyen befolyással bírnak. Megjegyezzük e helyen, hogy a cikk közlésébe a 2. lapon hiba csúszott be. A M. Tud. Akadémia könyvtáráról az mondatik itt, hogy 50,000 kötetből áll. Ez nem felel meg a valóságnak; az akadémiai könyvtárban 50,000 *munka van* 150,000 kötetben. Az elnézésből eredő hiba a külön kiadásban már ki van javítva; kötelességünknek tartjuk a helyreigazítást e helyütt is megtenni. *Szerk.*

Antiquár-katalogusok. Hazai antiquáraink legújabb katalogusai-ból említést érdemelnek *Dobrowsky Agost* 84--88. számú jegyzékei. Tartalmuk: Hungarica, Theologia (magyar és általános), Magyarország megyéinek és városainak monográfiái, ősnymtatványok és régi magyar nyomtatványok; ez utóbbiak között Temesvári Pelbárt, Sermones quadragesimales (Strassburg 1506.) és Pomerium (év. n. 1515.) és a Duplex confessio Valdensium ad regem Vngarie missa. (Lipcse, 1512.) *Ranschburg Gusztáv* ujonnan megnyitott antiquáriumból két jegyzéket bocsátott kézre, melyek egy nagy műtörténelmi, egy jog- és államtudományi könyvtár és egy hazai gyűjtőtől megvásárolt, főleg Erdélyre vonatkozó könyvtár legbecsesebb darabjait sorolják fel. Ritkaságai közül figyelemreméltók: Apuleius, Asinus aureus (Velence, 1500.) Váradi Péternek ajánlva; S. Augustini Opuscula, nyomt. 1491-ben Parmában Angelo Ugolettinál, Taddeo Ugoletti testvérénél, kiról az előző mint Corvin János nevelőjéről megemlékeznek; Juvenalis 3 kiadása (év n., 1486. és 1501.), Thúz Jánoshoz intézett ajánlással, Ph. Bergomensis, De claris scelestisque mulieribus (Ferrara, 1497.) a Johannes papissaról szóló rész is; egy augsburgi Turóczi; Michael de Hungaria, Evagatorium (Strassburg, 1516), Heltai Gáspár Cancellatione-jának (Kolozsvár, 1574.) töredéke stb. Megemlítjük még *Révai Leó* 24. sz. jegyzékét, melyben az összes humanista tudomány-szakokból igen becses munkák vannak felsorolva.

D.